

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

I. HACCIN DİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	6
II. HAC KELİMESİNİN ANLAMI.....	7
III. HACCIN FARZ OLUŞU.....	7
1. HAC ÖMÜRDE BİR DEFA FARZDIR.....	8
2. HAC, FARZ-I AYINDIR.....	9
3. HACCIN, İMKÂN ELDE EDİLDİĞİ YIL YAPILMASI FARZDIR.....	9
IV. HACCIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI	10
1. MÜSLÜMAN OLMAK.....	10
2. AKILLI OLMAK	10
3. BULUĞA ERMİŞ OLMAK.....	10
4. ÖZGÜR OLMAK.	11
5. EKONOMİK YÖNDEN İMKÂNI OLMAK.....	11
6. SAĞLIKLI OLMAK.....	12
7. YOL GÜVENLİĞİ BULUNMASI.....	13
8. HACCIN FARZ OLDUĞUNU BİLMEK.....	13
9. HACCIN EDA EDİLDİĞİ VAKTE YETİŞMEK	13
10. KADINLARIN CAN, MAL VE NAMUS GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMIŞ OLMASI.....	14
11. EŞİ ÖLMÜŞ VEYA BOŞANMIŞ KADINLARIN İDDET SÜRESİNİ DOLDURMUŞ OLMALARI.	15
V. HACCIN GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI.....	16
1. İHRAMA GİRMEK	16
2. HACCI BELİRLENEN ZAMAN İÇİNDE YAPMAK	16
3. HAC MENÂSİKİNİ BELİRLENEN MEKANLARDA YAPMAK.	16
VI. HÜKMÜ İTİBARIYLA HACCIN ÇEŞİTLERİ	17
1. FARZ HAC	17
2. VACİP HAC	17
3. NAFİLE HAC.....	17
VII. EDASI İTİBARIYLA HACCIN ÇEŞİTLERİ.....	17
1. İFRAD HACCI.....	17
2. TEMETTU HACCI	17
3. KIRAN HACCI.....	17
4. TEMETTU VE KIRAN HACCI YAPMANIN ŞARTLARI	17
a) Hacceden kimse âfâkî olmalıdır.	18
b) Umre ve haccin her ikisi aynı yılın hac aylarında yapılmalıdır.....	18
c) Hac aylarında yapılan umreden sonra memleketine dönülmemelidir.	18
d) En Fazîletli Hac.....	18

BİRİNCİ BÖLÜM

I. HACCIN FARZLARI, VACİPLERİ VE SÜNNETLERİ	19
1. FARZ, ŞART, RÜKÜN, VACİP VE SÜNNET TERİMLERİNİN ANLAMI.....	19
2. HACCIN FARZLARI (ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ)	20
a) Haccin müstakil farzları (şartları ve rükünleri)	20
b) Hac menâsikinin farzları (şartları ve rükünleri).....	20
3. HACCIN VACİPLERİ	22
a) Haccin Müstakil Vacipleri	22
b) Hac Menâsikinin Kendi İçindeki Vacipleri	22
4. HACCIN SÜNNETLERİ	23
a) Müstakil Sünnetler.....	23
b) Hac Menâsikinin Kendi İçindeki Sünnetler	24
II. İHRAM.....	25
1. İHRAMIN FARZLARI.....	25

a) Niyet.....	25
b) Hacda Niyet Değiştirmek.....	25
c) Telbiye.....	26
2. İHRAMIN VACİPLERİ.....	26
a) Mikât Sınırlarını İhramlı Olarak Geçmek.....	27
b) İhram Yasaklarına Uymak.....	29
3. İHRAMIN SÜNNETLERİ.....	29
III. TAVAF	30
1. TAVAFIN ÇEŞİTLERİ	31
a) Kudüm Tavafi.....	31
b) Ziyaret Tavafi.....	31
c) Veda Tavafi.....	32
d) Umre Tavafi.....	34
e) Nezir Tavafi.....	34
f) Nafile Tavaf.....	34
g) Tahiyyetü'l-Mescid Tavafi.....	34
2. TAVAFIN GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI	34
a) Niyet.....	34
b) Tavafi Belirlenen Vakitte Yapmak.....	35
c) Tavafi Kâbe'nin çevresinde ve Mescid-i Haram'ın içinde yapmak.....	35
d) Tavafin en az dört Şavtını yapmak.....	35
2. TAVAFIN VACİPLERİ.....	35
a) Tavafi abdestli yapmak.....	35
b) Vücutta, Elbisede ve Metafta Necaset Bulunmaması.....	36
c) Tavafi Avret Mahalli Örtülü Olarak Yapmak.....	36
d) Teyamün.....	37
e) Tavafa Hacer-İ Esved'in Yanından Veya Hizasından Başlamak.....	37
f) Tavafi Yürüyerek Yapmak.....	37
g) Tavafi Hatim'in Dışından Yapmak.....	37
i) Tavaf Namazı Kılmak.....	38
3. TAVAFIN SÜNNETLERİ.....	38
a) Tavafa başlarken Hacer-i Esved veya hizasına "Rükn-i Yemâni" tarafından gelmek ve Hacer-i Esved'in yanında veya hizasında tavafa başlamak.....	38
b) Tavafin başlangıcında ve her Şavtın sonunda Hacer-i Esved'i istilam etmek.....	38
c) Remel yapmak.....	39
d) İztıba yapmak.....	39
e) Tavafi mümkün Oldukça Kâbe'nin Yakınında Yapmak.....	40
f) Müvâlât.....	40
g) Duâ etmek.....	40
h) Huşu Tavaf Yapmak.....	40
i) Tavaftan Sonra Zemzem İçmek.....	41
IV. SA'Y	42
1. SA'YİN FARZLARI (ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ).....	42
a) Umre sa'yini, ihramlı olarak umre tavafindan sonra yapmak.....	43
b) Hac Sa'yini, ihrama girdikten sonra geçerli bir tavafin peşinden yapmak.....	43
c) Hac sa'yini, hac ayları içinde yapmak.....	43
d) Geçerli bir tavaftan sonra yapmak.....	43
e) Sa'yi Safa ve Merve tepeleri arasında yapmak.....	43
f) Sa'ye Safâ tepesinden başlayıp Merve tepesinde bitirmek.....	43
g) Sa'yin en az dört Şavtını yapmak.....	44
2. SA'YİN VACİPLERİ.....	44
a) Gücü yeten kimsenin sa'yi yürüyerek yapması.....	44
b) Sa'yi yedi Şavta tamamlamak.....	44
c) Umrenin sa'yini ihramlı olarak yapmak.....	44
3. SA'YİN SÜNNETLERİ.....	44
4. SA'YİN YAPILIŞI	45
V. ARAFAT VAKFESİ.....	46
1. ARAFAT VAKFESİNİN RÜKNÜ	46
2. ARAFAT VAKFESİNİN GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI	47
3. ARAFAT VAKFESİNİN VACİBİ.....	47

4. VAKFENİN YAPILACAĞI YER	47
5. VAKFENİN YAPILACAĞI ZAMAN	47
6. ARAFAT VAKFESİNİN SÜNNETLERİ.....	48
VI. MÜZDELİFE VAKFESİ.....	49
1. MÜZDELİFE VAKFESİNİN RÜKNÜ	49
2. MÜZDELİFE VAKFESİNİN GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI	50
a) <i>Hac İçin İhramlı Olmak</i>	50
b) <i>Arafat Vakfesini Yapmış Olmak</i>	50
c) <i>Vakfeyi Müzdelife Sınırları İçinde Yapmak</i>	50
d) <i>Vakfeyi Belirli Zaman İçinde Yapmak</i>	50
3. MÜZDELİFE VAKFESİNİN VACİPLERİ	50
4. MÜZDELİFE VAKFESİNİN SÜNNETLERİ	51
VII. MİNA'DA YAPILAN GÖREVLER.....	51
1. REMY-i CİMAR	51
a) <i>Remy-i Cimar'ın Vakti Ve Hükmü</i>	52
b) <i>Şeytan Taşlamanın Geçerli Olmasının Şartları</i>	54
c) <i>Şeytan Taşlamanın Sünnetleri</i>	55
d) <i>Şeytan Taşlamanın Mekruhları</i>	55
2. HEDY	55
a) <i>Tanımı</i>	55
b) <i>Hedy Kurbanı İle Yükümlü Olanlar</i>	56
c) <i>Hedyin Çeşitleri</i>	56
1. <i>Vacip Olan Hedy</i>	56
b) <i>Nafile Hedy</i>	57
d) <i>Hedyin Kesim Yeri Ve Zamanı</i>	57
e) <i>Hedy Kurbanlarının Etleri</i>	58
f) <i>Kurban Yerine Oruç</i>	58
3. SAÇLARI TIRAŞ ETMEK VEYA KISALTMAK	59
a) <i>Zamanı Ve Yeri</i>	60
b) <i>Tıraş Edilecek Veya Kısaltılacak Saçın Miktarı</i>	60
c) <i>Tıraş İle Diğer Menâsik Arasında Tertip</i>	61
d) <i>İhramdan Çıkma (Tahallül)</i>	62

İKİNCİ BÖLÜM İHSAR VE FEVAT

I. İHSAR	63
1. ANLAMI	63
2. İHSARIN SONUÇLARI.....	63
3. İHRAMA GİRERKEN ŞART KOŞMAK	64
II. FEVÂT	65
1. TANIMI	65
2. FEVATIN SONUÇLARI	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BEDEL HACCI

I. MANASI.....	67
II. BEDEL HACCIN DELİLLERİ.....	67
III. BEDEL GÖNDERMEYİ CAİZ KILAN ŞARTLAR.....	68
IV. BEDEL İÇİN VASIYETTE BULUNMANIN HÜKMÜ	69
V. VEKALET YOLU İLE HAC YAPMANIN ŞARTLARI	70
VI. NAFİLE HACDA VEKALET ŞARTLARI.....	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
HAC VE UMREDE
KURALLARA AYKIRI DAVRANIŞLAR VE CEZALARI

I. HAC VE UMRENİN VACİPLERİNİ TERK ETMENİN CEZALARI	74
1. MİKAT MAHALLİ İLE İLGİLİ CEZALAR	74
2. TAVAFLA İLGİLİ YASAKLAR VE CEZALARI	75
3. SA'Y İLE İLGİLİ CEZALAR	76
4. ARAFAT VAKFESİYLE İLGİLİ CEZALAR	77
5. MÜZDELİFE VAKFESİYLE İLGİLİ CEZALAR	77
6. ŞEYTan TAŞLAMA (REM-Yİ CİMAR) İLE İLGİLİ CEZALAR	77
7. SAÇLARI TIRAŞ ETMEK VEYA KISALTMAK İLE İLGİLİ CEZALAR	78
8. ŞEYTan TAŞLAMA, KURBAN KESME VE TIRAŞ OLMA ARASINDAKİ TERTİBE UYMAMA İLE İLGİLİ CEZALAR	78
9. HAC VE UMREYLE İLGİLİ ŞÜKÜR VE CEZA KURBANLARI	78
II. İHRAM YASAĞI VE BU YASAĞA UYMAMANIN CEZALARI.....	79
1. GİYİM YASAĞI VE İLGİLİ CEZALAR	79
2. GÜZEL KOKU VE YAĞ SÜRÜNME YASAĞI VE İLGİLİ CEZALAR	80
3. SAÇ VE TÜYLERİ GİDERME YASAĞI VE İLGİLİ CEZALAR	80
5. CİNSEL İLİŞKİ YASAĞI VE İLGİLİ CEZALAR	81
6. AVLANMA YASAĞI VE İLGİLİ CEZALAR	82
7. HAREM BÖLGESİ BİTKİLERİ İLE İLGİLİ YASAĞI VE CEZALARI	83
8. İHRAMLININ EVLENMESİ	83
9. CEZALARDA MUHAYYERLİK	83
11. CEZALARIN ÖDENME ZAMANI VE YERİ	85
12. İHRAMLIYA MÜBAH OLAN ŞEYLER	85

BEŞİNCİ BÖLÜM
HACCIN YAPILIŞI

I. HZ. PEYGAMBERİN HACCI.....	86
II. HACCA HAZIRLIK.....	87
III. TEMETTU HACCI.....	87
1. İHRAMA GİRME	87
2. TAVAF	88
3. SA'Y YAPMAK	89
4. HAC İÇİN İHRAMA GİRMEK	89
5. ARAFAT VAKFESİ	89
6. MÜZDELİFE VAKFESİ	89
7. AKABE CEMRESİNE TAŞ ATMAK	90
8. ŞÜKÜR KURBAN KESME	90
9. TIRAŞ OLMA	90
10. ZİYARET TAVAFI	90
11. CEMRELERE TAŞ ATMA	91
12. VEDA TAVAF	91
IV. KIRAN HACCI.....	91
V. İFRAD HACCI.....	92
VI. İFRAD, TEMETTU VE KIRAN HACCI ARASINDAKİ FARKLAR.....	92
VII. HACDA KADINLAR.....	93

ALTINCI BÖLÜM UMRE

I. UMRENİN HÜKMÜ	94
II. UMRENİN SÜNNET (VACİP VEYA FARZ) OLMASININ ŞARTLARI	95
III. UMRENİN ZAMANI	95
IV. UMRENİN FARZLARI (ŞARTI VE RÜKNÜ)	96
V. UMRENİN VACİPLERİ	96
VI. UMRENİN SÜNNETLERİ.....	96
VII. UMRENİN YAPILIŞI.....	97

YEDİNCİ BÖLÜM

MEDİNE-İ MÜNEVVERE'Yİ VE HZ. PEYGAMBER'İN KABRİNİ ZİYARET

I. MEDİNE-İ MÜNEVVERE	100
II. MESCİD-İ NEBEVİ'İN FAZİLETİ.....	100
III. PEYGAMBERİMİZİN KABRİNİ ZİYARETİN HÜKMÜ.....	101
IV. MESCİD-İ NEBEVİ'Yİ VE PEYGAMBERİMİZİN KABRİNİ ZİYARETİN ÂDÂBI.....	101
V. MEDİNE'DE KALINACAK SÜRENİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	105
VI. MEDİNE'DEKİ BAZI MÜBAREK MEKANLAR.....	106
1. KUBA MESCİDİ	106
2. CUMA MESCİDİ	106
3. BAKİ' MEZARLIĞI (CENNETÜ'L-BAKİ')	106
4. MESCİDÜ'L-KIBLETEYN (İKİ KIBLELİ MESCİD)	106
5. UHUT ŞEHİTLİĞİ	107
HAC VE UMRE İLE İLGİLİ TERİMLER	108
BİBLİYOGRAFYA	119

GİRİŞ

I. HACCIN DİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

İslam'ın beş temel esasından biri olan¹ hac; İslam'ın evrenselliğini, birlik ve beraberliğini, ırk, renk, cinsiyet, dil, ülke ve kültür ayırımı yapmadan müminlerin kardeşlik ve eşitliğinin temsil edildiği ömürlük bir ibadettir.

Hac, kefen misali bembeyaz giysiler içinde âhretteki mahşeri hatırlatan, aynı kıyafet içinde zengin-fakir, şehirli-köylü ayırımını ortadan kaldıran, "ben"liği yıkıp "biz"i öne çıkaran, şeytan taşlama, tavaf ve Sa'y gibi "temsîli" görevlerin îfa edildiği, "ihram" ile helal olan bazı şeylerin haram kılınması ve böylece nefis terbiyesi, irade ve sabır eğitiminin yapıldığı, yüz binlerle birlikte Allah'a açılan ellerin boş çevrilmediği, dînî duyguların doruk noktaya çıktığı, ihlas ve samimiyetin içtenlikle sergilendiği bir ibadettir.

Hac, dünya müminlerinin kaynaşmalarını, birbirlerini ve değişik kültürleri tanımalarını sağlar. İslâmî bilinçlenmeye, imanın aksiyona geçirilmesine, manevî kirlerden arınmaya, gönlü bütün safiyeti ile Yaratan'a açmaya vesile olur.

مَنْ حَجَّ لِلَّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

"Kim Allah için hacceder de (Allah'ın rızâsına uymayan) kötü söz ve davranışlardan ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, (kul hakkı hariç) annesinin onu doğurduğu günkü gibi (günahlarından arınmış olarak hacdan) döner."²

الْحُجَّاجُ وَالْعُمْرَاءُ وَقَدْ وَفَدُ اللَّهُ إِنْ دَعَوْهُ أَجَابَهُمْ وَإِنْ اسْتَعْفَرُوهُ عَفَرَ لَهُمْ

"Hacılar ve umre yapanlar Allah'ın elçileri (mesabesinde)dir. Kendisine dua ederlerse dualarına icabet eder, On'dan bağışlanma dilerlerse onları bağışlar"³ anlamındaki hadislerde de ifade edildiği gibi hacda yapılan dualar ve tövbeleri kabul görür. Böylece bu ibadeti îfa edenler, eski hata ve günahlarından arınarak hayata yeni bir canlılık ve şuurla dönerler.

Hac en fazîletli ibadetlerden biridir. Bir sahâbî,
يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ قَالَ الْإِيمَانُ بِاللَّهِ. قَالَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. قَالَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ ثُمَّ الْحَجُّ الْمَبْرُورُ

- "Ey Allah'ın Elçisi! En fazîletli amel hangisidir" diye sordu. Hz. Peygamber.
- "Allah'a imandır" buyurdu. Sahâbî,
- "Sonra hangisidir" diye sordu. Hz. Peygamber,
- "Allah yolunda cihat etmektir" buyurdu. Sahâbî,
- "Sonra hangisidir" diye sordu. Hz. Peygamber,

¹ بِنَى الْإِسْلَامِ عَلَى خَمْسَةِ عَلَى أَنْ يُوحَدَ اللَّهُ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَصِيَامِ رَمَضَانَ وَالْحَجِّ

"İslam beş şey üzerine bina edilmiştir. Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık etmek, namaz kılmak, zekat vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak. Buhârî, İman, Bab No: 1; Müslim, İman, H.No: 19-22. bk. Müslim, İmân, 1. 5. I, 37, 40. bk. Buhârî, İman, 37. I, 8. Tirmizî, İmân, 4. Ebû Dâvûd, Sünnet, 16. Nesâî, Mevâkîf, 6, İbn Mâce, Mukaddime, 9.

² Buhârî, Hac, 4. II, 1141. Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 4. V, 114. Müslim, Hac, 438. I, 983. İbn Mâce, Menasik, I. No: 2889. II, 962.

³ İbn Mâce, Menasik, 5. No: 2892. II, 966.

- "Makbul bir hacdır" buyurdu.⁴

Bu sebeple " الْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ " Makbul bir haccın mükafatı da ancak cennettir."⁵

II. HAC KELİMESİNİN ANLAMI

"Hac" kelimesi sözlükte; saygı duyulan büyük ve önemli bir şeye yönelmek, ziyaret etmek, bir yere gidip gelmek, delil ile galip gelmek anlamlarına gelir.⁶ Bir fıkıh terimi olarak; imkanı olan müslümanların belirlenmiş zaman içinde Ka'be, Arafat, Müzdelife ve Mina'da belli dînî görevleri şart ve usulüne uygun olarak yerine getirmek suretiyle yapılan ibadeti ifade eder.⁷

III. HACCIN FARZ OLUŞU

Hac, farz bir ibadettir. Hicretin 9. yılında farz olmuştur. Farz oluşu kitap, sünnet ve icmâ-i ümmet ile sabittir.⁸ Haccın farz oluşunun Kur'ân'daki delili şu âyetlerdir:

"...Gücü yetenlerin haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır" (Al-i İmrân, 3/ 97).

Bu âyet-i kerîme, gücü yetenlerin hac görevini yerine getirmelerinin farz olduğunu kelimesinin başındaki "gereklilik lamı" ifade etmekte, "alâ" edatı da bu gerekliliği teyit ve tekit etmektedir. Arap dilinde "alâ" edatı gereklilik ve zorunluluk ifade eder.⁹

"İnsanların arasını da haccı ilan et ki, gerek yaya olarak gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler" (Hac, 22/27).

"İnsanlar arasında haccı ilan et" cümlesi, haccın insanlara farz olduğunu duyur, bildir demektir. "Gelsinler" emri de haccın farz oluşuna delalet eder.¹⁰

Hadis külliyatının "hac" bölümlerinde haccın farz oluşuna delalet bir çok hadis vardır. Şu hadisleri örnek olarak zikredebiliriz:

بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ ، وَالْحَجِّ ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ

"İslam beş temel esas üzerine kurulmuştur. Allah'tan başka tanrı bulunmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek, hac ve Ramazan orucu"¹¹

Bu hadis-i şerifte "hac" ibadeti İslam'ın beş temele esasları arasında zikredilmiştir.

⁴ Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 4. V, 113. Buhârî, Hac, 4. II, 1141.

⁵ Müslim, Hac, 437. I, 983. Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 5. V, 115. İbn Mâce, Menasik, I. No: 2888. II, 962.

⁶Râğıb el-İsfehânî, Ebû'l-kâsım Huseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s.107. Thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Mısır, 1961. bk. **İbn Hümâm**, Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid, es-Sivâsî, *Şerhu Fethu'l-Kadir Alâ'l-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, II, 414. Thk. Abdürrazak Galib el-Mehdî Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Birinci baskı, Beyrut, 1995.

⁷ İbn Hümâm, II, 415. DİA, XIV, 382. İstanbul, 1996.

⁸es-Semerkindî, Alâuddîn, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, II, 379. Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1984. Birinci baskı. **el-Kâsânî**, Alâuddîn Ebû Bekr b Mes'ûd, *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi'*, II, 118. Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyyi, İkinci baskı, Beyrut, 1982.

⁹el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 142. Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz.

¹⁰ Kâsânî, II, 118.

¹¹ Buhârî, İman, I. I, 8. Müslim, İman, 19-22

Bir gün vahiy meleği Cebrâil (a.s), insan suretinde Peygamberimizin yanına gelip iman, İslam ve ihsan'ın ne olduğunu ve kıyamet'in ne zaman kopacağını sormuştur. İslam ile ilgili sorusu ve Peygamberimizin verdiği cevap şöyledir:

Cebrâil,

يا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ "Ey Muhammed İslam nedir bana bildir?" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.);

وَتَحُجُّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا. وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ ،

"İslam, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık etmen, namazı dosdoğru kılman, zekatı vermen, Ramazan orucunu tutman, yoluna güç yetirebilersen **Ka'be'yi ziyaret etmen** (hac yapman) dır" diye cevap verdi.

Cebrail, صدقت "Doğru söyledin" dedi.¹²

Peygamberimiz (a.s) Cebrail'e verdiği cevapta hem hac ibadetinin İslam'ın beş temel esasından biri olduğunu, hem de bu ibadeti ancak imkanı olanların yapmakla yükümlü olduğunu bildirmiştir.

Sahabeden Ebû Hüreyre'nin bildirdiğine göre Peygamberimiz (a.s.) Müslümanlara yaptığı bir konuşmasında;

أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا "Ey insanlar! Allah size haccı farz kılmıştır, haccediniz" buyurmuştur.¹³

Bu hadis-i şerifte Peygamberimiz (a.s) Allah'ın müminlere haccı farz kıldığını açık seçik bildirmiş ve hac yapılmasını emretmiştir.

Haccın farz olduğu konusunda müslümanlar arasında hiç ihtilaf olmamış, bu konuda **ümmetin icmaı** hasıl olmuştur.¹⁴

1. Hac Ömürde Bir Defa Farzdır.

Yukarıdaki delillerden haccın farz olduğu kesin olarak anlaşılmakta, ancak ömürde bir defa mı yoksa birden fazla mı yapılması gerektiği konusunda açıklık bulunmamaktadır. Bu konuya Peygamberimiz (a.s.) şöyle açıklık getirmiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا فَقَالَ رَجُلٌ أَكُلَّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَسَكَتَ حَتَّى قَالَهَا ثَلَاثًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجِبَتْ وَلَمَّا اسْتَطَعْتُمْ

Ebû Hüreyre anlatıyor: Allah'ın Elçisi bize konuşma yaptı ve,

- "Ey insanlar! Allah size haccı farz kılmıştır, haccediniz" buyurdu. Bir sahâbî,

- "Ey Allah'ın Elçisi! Her yıl mı?" diye sordu. Peygamberimiz, sükut etti cevap vermedi. Sahâbî sorusunu üç defa tekrarladı, bunun üzerine Peygamberimiz (a.s.),

- "Eğer 'evet' deseysen her yıl hac yapmak farz olurdu, buna gücünüz yetmezdi" cevabını verdi.¹⁵

¹² Müslim, İmân, 1. 5. I, 37, 40. bk. Buhârî, İman, 37. I, 8. Tirmizî, İmân, 4. Ebû Dâvud, Sünnet, 16. Nesâî, Mevâkîf, 6, İbn Mâce, Mukaddime, 9.

¹³ Müslim, Hac, 412. I, 975.

¹⁴ Semerkandî, II, 379. Kâsânî, II, 118. Kurtubî, III, 142.

أَنَّ الْأَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ الْحَجُّ فِي كُلِّ سَنَةٍ أَوْ مَرَّةً وَاحِدَةً
قَالَ بَلْ مَرَّةً وَاحِدَةً فَمَنْ اسْتَطَاعَ فَتَطَوَّعَ

Sahabeden Akra' b. Hâbis,
- "Ey Allah'ın Elçisi! Hac her yıl mı yoksa ömürde bir kere mi farz?" diye sormuş,
bunun üzerine Peygamberimiz (a.s.),

- "*Ömürde bir kere farzdır. Kim birden fazla hac yaparsa bu, nafîle bir hac olur*"
cevabını vermiştir.¹⁶

Peygamberimiz (a.s)'ın kendisi de hac farz olduktan sonra bir defa hac yapmıştır.¹⁷

Bir işin mutlak olarak yapılmasının emredilmesi, delil olmadıkça tekrarını gerektirmez. Namaz, oruç ve zekat emrinin tekrarı, haccın ise ömürde bir defa yapılması konusunda delil vardır. Bu itibarla haccın ömürde bir defa yapılması konusunda müslümanlar arasında hiç ihtilaf olmamış, bu konuda ümmetin icmaı hasıl olmuştur.¹⁸

2. Hac, Farz-ı Ayındır.

İmkânı olan her mükellefin haccı bizzat kendisinin yapması farzdır. Cenaze namazı ve cihat gibi bir grup müslümanın hac görevini yapması ile diğer müslümanların üzerinden düşmez.¹⁹ Bu konuda ittifak vardır, aksi görüş beyan eden olmadığı gibi bu konuda delil de yoktur.

3. Haccın, İmkân Elde Edildiği Yıl Yapılması Farzdır.

Hac yapma imkanı elde edildiği yıl, hac yapmak müslümana farz olur. Bu konuda ihtilaf yoktur. Ancak, aynı yıl içerisinde haccın yapılmasının zorunlu olup olmadığı (fevrî veya terâhî oluşu) konusunda fıkıh bilginleri arasında farklı görüşler vardır.

"Hac yapma imkanı elde edildiği yıl yapılması gerektiği" ve "daha sonraki yıllara ertelenebileceği" şeklinde Ebû Hanîfe'den iki farklı görüş rivayet edilmiştir. Birinci görüşü İmam Ebû Yusuf, ikinci görüşü İmam Muhammed tercih etmiştir.

Ebû Yusuf'un tercih ettiği görüşe göre imkan elde edildiği yıl hac yapmayıp sonraki yıllara erteleyen kimse günahkâr olur.

İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel'e göre haccın imkan elde edildiği yıl yapılması gerekir.²⁰ İmam Şâfiî'ye göre hac daha sonraki yıllara ertelenebilir.²¹

İmkân elde edildiği yıl hac görevini yapmayıp sonraki yıllara erteleyen kimse, çeşitli sebeplerle bu imkanını kaybedebilir ve hac yapmadığı için sorumluluk altında kalır. Bu itibarla müslüman, hac yapma imkanı elde ettiği yıl geciktirmeden hacca gitmelidir. Nitekim Peygamberimiz (a.s.),

¹⁵ Müslim, Hac, 412. I, 975. bk. İbn Mâce, Menâsik, 2. No: 2884. II, 963.

¹⁶ Ebû Dâvûd, Menâsik, 1. No: 1721. II, 344. İbn Mâce., Menâsik, No: 2886. II, 963. İbn Mâce'nin bir başka rivayetinde aynı soruyu sahabeden Enes b. Malik de sormuştur. No: 2885.

¹⁷ Tirmizî, Hac, 6. No: 815. III, 179. **eş-Şirbînî**, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb, *el-Muğnî'l-Muhtâc ilâ Ma'rîfeti Me'âni' Elfâzı'l-MunHâc*, II, 206. thk, Ali Muhammed Muavvad ve Adil Ahmed el-Mevcûd, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, birinci baskı, Beyrut, 1994. İbn Kudâme, II, 18. Sahabeden Câbir İbn Abdullah, Peygamberimizin hicretten önce iki defa, hicretten sonra da bir defa hac yaptığını söylemiş ise de Tirmizî bu rivayet için "garîb" ifadesini kullanmıştır. Tirmizî, hac, 6. No: 815. III, 179.

¹⁸ Semerkandî, II, 380. Kâsânî, II, 119. İbn Hümâm, II, 416. **İbn Kudâme** Muvaffaku'ddîn Ebû Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî*, V, 6. Madde, 538. Thk. Abdullah b Abdülhasan et-Türkî ve Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, İkinci baskı, Kahire, 1992., eş-Şirbînî, II, 206. **el-Hattâbî**, *Me'âlimü's-Sünen*, II, 344. Ebû Dâvud'un es-Sünen'i ile birlikte. Çağrı Yayınları, İstanbul, tarihsiz.

¹⁹ Semerkandî, II, 379-380. Kâsânî, II, 119. eş-Şirbînî, II, 207.

²⁰ İbn Kudâme, Muğnî, V, 36. Madde, 541.

²¹ İbn Hümâm, II, 418-19. Yazır, II, 708.

"Hac yapmak isteyen kimse acele etsin. ²² Çünkü hasta olabilir, (servetini, parasını) yitirebilir, ihtiyacı ortaya çıkabilir" buyurmuştur.²³

IV. HACCIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI

Haccın bir kimseye farz olması için şu şartların birlikte bulunması gerekir.

1. Müslüman Olmak

Müslüman olmayan insan, her şeyden önce iman etmekle yükümlüdür. İman etmedikçe ibadetleri makbul olmaz. Çünkü iman, ibadetlerin kabul olmasının olmazsa olmaz şartıdır (Mâide, 5/5). Kâfir bir kimse hac yapsa sonra müslüman olsa yeniden hac yapması gerekir, müslüman olmadan önce yaptığı hac geçerli olmaz.²⁴

2. Akıllı olmak

İnsanın dinî görevlerle sorumlu olabilmesi için akıllı olması gerekir. Akıllı olmayanın dinî sorumluluğu da yoktur. Peygamberimiz (a.s.),

"رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَبْقَلَ" *Üç kişi sorumlu tutulmaz: Uyanıncaya kadar uyuyandan, buluşa erinceye kadar çocuktan ve akli başına gelinceye kadar akıl hastasından.*²⁵

"دين المرء عقله من لا عقل له لا دين له" *Kişinin dininin temeli aklıdır, akli olmayanın dini de yoktur*²⁶ buyurmuştur.

Zihinsel özürlü bir insan hac yapsa sonra bu özrü gitse ve iyileşse diğer şartları da taşıyorsa yeniden hac yapması gerekir.²⁷

3. Buluşa Ermiş Olmak

Erkekler ihtilam olmadıkça, kızlar âdet görmeye başlamadıkça veya ihtilam olacak ve âdet göreceğ yaşa gelmedikçe mükellef olmazlar. (b) maddesinde zikrettiğimiz hadiste Peygamberimiz "*buluşa erinceye kadar çocuktan sorumluluğun kaldırıldığını*" bildirmiştir.

Bir insan çocukluğunda hac yapsa buluşa erdikten sonra imkanı olunca yeniden hac yapması gerekir.²⁸ Çocuğun yaptığı haccın sevabı anne ve babasına yazılır. Sahabeden Câbir ibn Abdullah'ın bildirdiğine göre bir kadın çocuğunu Rasulullah'a götürmüş ve

²² Ebû Dâvûd, Menâsik, 6. No: 1732. II, 350. Hakim, Muhammed b. Muhammed in-Neysâbü'rî *el-Müstedrek Alâ's-Sahihayn*, I, 448. Birinci Baskı, Beyrut. 1990. **Beyhakî, Ahmed. Hüseyin**, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 339-3340. Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, Birinci baskı, Mekke, 1994.

²³ İbn Mâce, Menâsik, 1. No: 2883. II, 962.

²⁴ Semerkandî, II, 383. Kâsânî, II, 120. İbn Hümâm, II, 415. **İbn Rüşd**, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, I, 390. Thk. Abdülhalim Muhammed, Abdurrahman Hüseyin Muhammed, Dâru'l-hadis, Kahire, tarihsiz. İmam Şâfiî'ye göre kafirler imanla birlikte ibadetlerle de sorumludur, dolayısıyla kâfire hac farzdır, terki sebebiyle âhirette cezalandırılır.

²⁵ Ebû Dâvûd, hudud, 17. No: 4403. IV, 560. Buhârî, Talak, 11. VI, 169. Hudud, 22. VIII, 21. Tirmizî, Hudud, 1. Dârimî, Hudud, 1. Ahmed, II, 508.

²⁶ el-Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feyzü'l-Kadî Şerhu el-Câmi'u's-Sa'ir*, M, II, 535. bk. IV, 528. Mısır, 1938. bk. IV, 528

²⁷ Kâsânî, II, 120. İbn Hümâm, II, 415.

²⁸ Tirmizî, Sünen, III, 265-266. Kâsânî, II, 120.

"Ey Allah'ın Elçisi! Bu çocuk için hac var mıdır" diye sormuş, Peygamberimiz (a.s.) da, "نَعَمْ وَكَأَجْرٍ" *"Evet vardır, sevabı senin olur"* buyurmuştur.²⁹

Bir çocuk hac için ihrama girse Arafat vakfesinden önce buluğa erse ve bu ihram üzere haccını yapsa, Hanefilere göre bu hac nafîle olur, Şafilere göre farz olan hac yerine gelmiş olur.³⁰

«إِلَيْهِ امْرَأَةٌ صَبِيًّا فَقَالَتْ».

4. Özgür Olmak.

Özgür olmayan kimselere hac farz değildir. Özgünlüğü elinde olmayan bir kimse hac yapsa bu hac, nafîle bir hac olur. Bu kimsenin hürriyetine kavuşması halinde diğer şartları da taşıyorsa yeniden hac yapması gerekir.

Tutuklu ve mahpus olanlara veya yurtdışına çıkma yasağı bulunanlara ya da hacca gitmelerine yetkililerce izin verilmeyenlere hac farz değildir. Çünkü bu halde iken hac yapmaya güçleri yetmez.³¹ Ancak hapse düşmeden veya yurtdışına çıkma yasağı konmadan önce hacca gitme imkanı bulmuş ise bu kimseye hac farz olmuştur. kısıtlılık hali sona eren kimselerin hacca gitmeleri gerekir, kısıtlılık halinin sona ermeyeceği belli olursa yerlerine vekil göndermeleri veya vasiyet etmeleri gerekir.

Haccın farz olması için; müslüman olma, buluğa erme ve özgür olma şartları şu hadis-i şerife dayanmaktadır:

ایما عبد حج ثم بلغ الحنث فعليه ان يحج حجة اخرى و ایما اعرابي حج ثم هاجر فعليه ان يحج حجة اخرى *"Her hangi bir kul hac yapar sonra buluğa ererse yeniden hac yapması gerekir. Her hangi bir müşrik hac yapar sonra müslüman olursa yeniden hac yapması gerekir. Her hangi bir köle hac yapar sonra özgürlüğüne kavuşturulursa yeniden hac yapması gerekir."*³²

5. Ekonomik Yönden İmkânı Olmak

Al-i İmrân suresinin 97. âyetinde haccın "**gücü yetenlere**" farz olduğu bildirilmektedir. Peygamberimiz (a.s.), "**gücü yetmeyi**" azık ve **binit** ile izah etmiştir.³³ Bir sahâbînin,

يا رسول الله ما يوجب الحج "Hac yapmayı farz kılan şey nedir?" şeklindeki sorusuna Peygamberimiz, الزاد و الرحلة "azık ve binit" cevabını vermiştir.³⁴

Bir kimsenin aslî ihtiyaçları, varsa borucu ve bakmakla yükümlü olduğu insanların nafakası dışında hacca gidip geleceği sürede kendisine yetecek kadar yeme, içme ve barınma giderleriyle yol parasına sahip olması şarttır.³⁵

لا يكلف الله نفسا الا وسعها "Allah hiçbir insanı gücünün üstünde bir şey sorumlu tutmaz" (Bakara, 2/286) anlamındaki âyet de haccın ancak gücü yetenlere farz olduğunun delilidir.

²⁹ Müslim, Hac, 409-411. I, 497. Ebu Dâvûd, Hac, 8. No: 1736. II, 352-353. Tirmizî, Hac, 83. No: 924. III, 265. Ahmed, I, 288, 343. Mâlik, I, I, 422. Nesâî, V, 120. Sahabeden Sâib b. Yezîd, yedi yaşında iken babası ile birlikte hac yaptığı söylemiştir. Tirmizî, Hac, 83. No: 925. III, 265

³⁰ Semerkandî, II, 383. Kâsânî, II, 121. İbn Hümâm, II, 415. İbn Rüşd, I, 390-391.

³¹ Semerkandî, II, 383. Kâsânî, II, 121. İbn Hümâm, II, 415.

³² Hâkim, I, 481. Beyhakî, V, 179.

³³ Dârakutnî, *es-Sünen*, II, 215. Kâsânî, II, 120-121. İbn Kudâme, II, 9.

³⁴ Tirmizî, Hac, 4. No: 813. III, 177.

³⁵ Semerkandî, II, 383.. Kâsânî, II, 122. İbn Hümâm, II, 422-423. eş-Şirbînî, II, 212-213

Bir insana hacın farz olması için zekat verecek konuma gelmesi şart değildir. Borcu ve aile fertlerinin her türlü ihtiyacı dışında hacca gidip gelecek kadar parası, malı mülkü ve imkanı bulunan kimseye diğer şartları da taşıyorsa kendisine hac farz olur.

"**Binit veya yol parasının bulunma**" şartı, Mekke dışından gelenler için söz konusudur. Mekke ve civarında ikamet eden veya bir şekilde Mekke'ye ulaşabilen bir müslüman, yürüyerek Arafat, Müzdelife ve Minâ'ya gidip gelmeye gücü yetiyor, meskeni, yetecek kadar yiyecek ve içeceği bulunuyorsa hac ile yükümlü olur.³⁶

İmam Malik'e göre Mekke dışında ikamet eden kimse, yürüyerek hacca gitmeye gücü yetiyor ve yolda yiyecek ve içeceğini kazanabiliyorsa diğer şartları da taşıyorsa vasıta ve hazır parası olmasa bile hac farz olur.³⁷ Dolayısıyla, görevli, şoför ve işçi olarak Mekke'ye giden kimseye hac farz olur.

Bir müslümanın hacca gitmek için para biriktirmek amacıyla bakmakla yükümlü olduğu kimselere karşı görevlerini ve onların ihtiyaçlarını karşılamayı ihmal etmesi dînen doğru değildir. Peygamberimiz (a.s.),

كفى بالمرء اثماً ان يضيع من يقوت "Kişiye günah olarak bakmakla yükümlü olduğu kimse-leri ihmal etmesi yeter" buyurmuştur.³⁸

6. Sağlıklı Olmak

Hac ibadetinin bir insana farz olabilmesi için bedenlen bu ibadeti yapmaya gücü yetmesi gerekir. Bu görevi yapamayacak derecede hasta, felçli, kötürüm, özürlü ve kendi başına binite veya vasıtaya binip inemeyecek derecede yaşlı olan kimselere hac farz değildir. Çünkü yüce Allah hacı "gücü yetenlere" farz kılmıştır. Hac beden ile yapılan bir ibadettir. Bedenen hac yapmaya gücü yetmeyen kimseye hac farz olmaz. Sahabeden Abdullah ibn Abbâs من استطاع اليه سبيلاً "ona bir yol bulabilen kimseye" şartını, "**bedenen sağlıklı olmak, azık ve binit**" olarak tefsir etmiştir.³⁹ Bu kimselere hacın farz olduğunu söylemek "Allah, dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklememi" (Hac, 22/78) anlamındaki âyete ters düşer. Çünkü sağlığı yerinde olmayan kimseyi hac ibadetiyle sorumlu tutmak dinde güçlük çıkarmak olur. Ancak sağlık dahil bütün şartları taşıdığı yıl hacca gitmeyen kimse daha sonra sağlığını kaybetse üzerinde hac borcu kalır, bu takdirde yerine bedel göndermesi gerekir.

Görme özürlü kimse hakkında Ebû Hanîfe'den iki rivayet vardır. Meşhur olan rivayete göre ekonomik gücü olsa ve kendisine refakat edecek biri bulunsa bile a'ma kimseye hac farz değildir. İmam Muhammed ile imam Ebû Yusuf'un tercih ettikleri görüşe göre ekonomik gücü ve kendisine refakat edecek biri varsa o zaman a'maya hac farz olur. Diğer mezheplerin görüşleri de bu istikamettedir.⁴⁰

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ekonomik imkanı bulunan ve diğer şartları da taşıyan ancak çok yaşlı olması veya felçli ve kötürüm olma gibi bedensel bir engeli ve tedavisi imkansız bir hastalığı bulunması sebebiyle bizzat hacı yapamayacak durumunda olan kimselerin yerlerine bedel göndermeleri gerekir.⁴¹ Bu kimselerin bedenlen hac yapmaya güçleri yetmiyorsa da maddî yönden yetmektedir. Delilleri şu hadislerdir:

أن امرأة من خثعم قالت يا رسول الله ان أبي شيخ كبير عليه فريضة الله في الحج و هو لا يستطيع ان يستوي على ظهر بعيره فقال النبي فحجي عنه

³⁶ Kâsânî, II, 120, 122. İbn Hümâm, II, 415. İbn Rüşd, I, 391

³⁷ İbn Rüşd, I, 391.

³⁸ Ebû Dâvûd, Zekat, 45. Ahmed, II, 160, 193, 194, 1945.

³⁹ Kâsânî, II, 121-122. İbn Hümâm, II, 416.

⁴⁰ İbn Hümâm, II, 421. Semerkandî, II, 383. Kâsânî, II; 121. eş-Şirbînî, II, 218.

⁴¹ Şirbînî, II, 219. İbn Kudâme, V, 19. Madde, 539. İbn Rüşd, I, 391.

Has'am kabilesinden bir kadın, "Ey Allah'ın Elçisi! Babam, çok yaşlıdır. Üzerinde hac borcu vardır. Şu anda kendisi deve üzerinde durmaya bile gücü yetmiyor" dedi. Hz. Peygamber (a.s.), "Onun yerine sen hacce" buyurdu.⁴²

جا نت امرأة من خثعم عام حجة الوداع قالت يا رسول الله ان فريضة الله على عباده فالحج ادرت ابي شيخا كبيرا لا يستطيع ان يستوى على الراحة فهل يقضى عنه ان احج عنه قال نعم.

"Has'am kabilesinden bir kadın Veda Haccı yılında Resulullah'ın yanına gelerek; "Ey Allah'ın Resülü! Allah'ın hac ibadetini kullarına farz kılan emri babama binek üzerinde duramayacak derecede yaşlı iken ulaştı. Babamın yerine hac yapsam, olur mu?" diye sordu; Resülullah "Evet" diye cevap verdi.⁴³

7. Yol Güvenliği Bulunması

Haccın bir müslümana farz olabilmesi için yol güvenliğinin bulunması, savaş, terör ve düşman korkusu gibi bir sıkıntının bulunmaması gerekir. Bu şart, "binit ve azık" şartı konumundadır. Ebû Hanîfe'nin bir görüşü de bu istikametindedir.

"Sağlıklı olma" ve "yol güvenliği bulunma" konusunda Ebû Hanîfe'den "haccın farz olmasının şartı" ve "haccın edasının şartı" şeklinde iki farklı rivayet vardır. Hanefî fıkıh kaynaklarında⁴⁴ sağlık ve yol güvenliği, haccın farz olmasının şartları arasında sayılmıştır. İsbetli olan görüş de budur. Çünkü sağlık ve yol güvenliği olmayınca diğer şartlar bulunsa bile hac yapmak mümkün olmaz. Bu şartlar, "hacca gücü yetme" şartının zarûrî sonucudur. Bir müslümanın hac yapmaya ancak ekonomik gücü, sağlığı ve yol güvenliği bulunduğu takdirde gücü yeter.

Sağlıklı olma" ve "yol güvenliğinin bulunması"; haccın farz olmasının şartı olduğu takdirde ekonomik yönden hacca gitme imkanı bulunsa bile hac farz olmaz; bu durumdaki kimsenin bedel göndermesi veya vasiyet etmesi de gerekmez.

"Sağlıklı olma" ve "yol güvenliğinin bulunması"; haccın edasının şartı olarak kabul edildiği takdirde hacca gitmesi söz konusu olan kimse hacca bizzat gidemediği takdirde bedel göndermesi veya bu konuda vasiyet etmesi gerekir.⁴⁵

8. Haccın farz olduğunu bilmek

Müslüman olmayan bir toplumda yaşayan ancak haccın farz olduğunu henüz öğrenmemiş bir müslümanın diğer şartları taşısa bile öğreninceye kadar kendisine hac farz olmaz.. Haccın farz olduğunu öğrendiği yıl, diğer şartları da taşıyorsa hac kendisine farz olur. İslam ülkesinde yaşayan kimsenin haccın farz olduğunu bilmemesi mazeret sayılmaz.

9. Haccın Eda Edildiği Vakte Yetişmek

Yukarıda sayılan şartları taşıyan bir kimse hac ibadetinin farz olabilmesi için haccın eda edileceği vakte erişmiş olması gerekir. Sözgelimi birisi hac mevsiminden önce hacca gidebilecek imkana sahip olsa sonra hac vakti girmeden bu imkanı kaybetse, mesela fakir düşse veya sağlığını yitirse bu kimseye hac farz olmaz. Bu kimse haccın eda edileceği zamana yetişmeden önce ölürse, sorumlu olmaz, çünkü zaten hac kendisine farz olmamıştır.

⁴² Müslim, Hac, 408. II, 974.

⁴³ Buhârî, Hac, 1; II, 140. Müslim, Hac, 71, Babu'l-Haccı Ani'l-Âciz, Hadis No:1334.

⁴⁴ bk. Kâsânî, II, 123. **Mergînânî**, Burhanüddin Ebû'l-Hasan, Ali b. Abî Bekr b Abdi'l-Celîl, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, I, 134. Bakı yeri ve tarihi yok. İbn Hümâm, II, 416, 422-425. **el-Mevsîfî**, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İhtiyâr Lita'lîli'-Muhtâr*, I, 140. Thk. Mahmud Ebû Dakîka, Dâru'l-Ma'rife, üçüncü baskı, Beyrut, 1975.

⁴⁵ İbn Hümam, II, 422.

Bir kimse hac mevsimi girdiğinde hacca gidebilecek şartları taşıyorsa kendisine hac farz olur. Bu şartları taşıdığı halde hacca gitmez de daha sonra hacca gitme imkanını kaybederse üzerinde hac borcu baki kalır.⁴⁶

10. Kadınların can, mal ve namus güvenliğinin sağlanmış olması.

Yakarıda zikredilen şartları taşıyan bir kadına hacın farz olabilmesi için kendisine refakat edecek **eşi** veya bir **mahremi**⁴⁷ bulunması gerekir. Kadın, yanında eşi ya da mahremi olmadan hacca gidemez.⁴⁸

Hanbelî mezhebinin görüşü de böyledir.⁴⁹

Şâfiî mezhebinde tercih edilen görüşe göre kadına **hacın farz olabilmesi** için, yanında eşinin ya da bir mahreminin bulunması şart değildir. Kadın güvenilir bir gurup kadınla hacca gidebilir.

Malikî mezhebinin görüşü de bu yöndedir.⁵⁰

Bu görüş sahipleri, Peygamberimizin hacca güç yetirmeyeği "binit ve azık" olarak açıkladığını, bu açıklamada eş ya da mahrem şartının bulunmayışını ve aşağıdaki zikredeceğimiz hadisi delil olarak göstermişlerdir.⁵¹

Hanefîler ise; kadının hacca gidebilmesi için yanında eşi veya mahremin bulunması şartını; seferîlik için esas aldıkları; bir kadının beraberinde bir mahremi bulunmadan "üç gün"⁵² ve "üç gece"⁵³ süren bir mesafeye yolculuk yapmasını yasaklayan hadisleri esas almışlardır. Üç gün üç gece süren bir mesafede ikamet eden bir kadının hacca gidebilmesi için yanında eşinin veya bir mahreminin bulunması gerekir. Bu süreden az olan bir mesafede ikamet eden bir kadına hacın farz olması için yanında eşi veya mahremi bulunması şart değildir.⁵⁴

Hadis kaynaklarına bakıldığında bir kadının; beraberinde mahremi bulunmadan "bir gündüz"⁵⁵, "bir gece"⁵⁶, "bir gündüz ve bir gece"⁵⁷, "iki gündüz" ve "iki gece"⁵⁸, "üç gece"⁵⁹ ve üç gündüzden fazla"⁶⁰ süren bir yolculuk yapmasının yasaklandığı görülmektedir.

⁴⁶ bk. İbn Hümâm, II, 415. İbn Kudâme, V, 6. eş-Şirbînî, II, 219. Yazır, Hamdi, *Hak Dîni Kur'an Dili*, II, 705. Eser neşriyat, İstanbul, 1971.

⁴⁷ "Mahrem"; kadının babası, oğlu, erkek kardeşi ve dayısı gibi evlenmesi kendisine ebedî olarak haram olan yakınlarına denir. Bu konuda bk Müslim, Hac. 423; I,977.

⁴⁸ Kâsânî, II, 123. Hattâbî, II, 346. Nehaî, Hasan Basrî, İshak b. Râhveyh de bu görüştedir.

⁴⁹ İbn Kudâme, V, 30. Madde, 540.

⁵⁰ İbn Rüşd, I, 394.

⁵¹ Şirbînî, II, 217. Hattâbî, II, 346.

⁵² Müslim, Hac, 413. I, 975. Buhârî, Taksîru's-Salâti, 4; II,35. Ebû Dâvûd, Menâsik, 2. (II,348). Tirmizî, Rada', 15; III, 472. Ahmed, II, 19, 143, 182. Abdürrazzak, II, 525. No: 4306-4307. İbn Hibbân, Seferu'l-Mer'e, VI,433. No: 2718. Beyhakî, Salat, III, 138.

⁵³ Müslim, Hac, 414;I, 975. Müslim, bu konuda 18 hadis rivayet etmiştir. İbn Hibbân, Salat, 27. VI, 435. No: 2722.

⁵⁴ Semerkandî, II, 388-389. İbn Hümâm, II, 427.

⁵⁵ Müslim, Hac, 420; I,977. İbn Mâce, Menasik, 7; II, 968. İbn Hibbân, Salat, 27; VI, 438. Beyhakî, Salât, III,137, 139.

⁵⁶ Müslim, Hac, 419; I, 977. Ebû Dâvûd, Menasik, 2; II, 346. No: 1723. İbn Hibbân, Salat, 27; VI, 439. No: 2728. Beyhakî, Salat, III., 139.

⁵⁷ Buhârî, Taksîru's-Salâti, 4; II,36. Müslim, Hac, 421; I,977. Ebû Dâvûd, Menâsik, 2; II, 347. No:1724. Malik, İsti'zân, 37; II, 979. Tirmizî, Rada', 15; III, 473. İbn Hibbân, Salat, 27; VI, 437. No: 2725. Beyhakî, Salat, III, 139.

⁵⁸ Beyhakî, salat, III,137. Müslim, Hac, 415-416; I, 975. Buhârî, Taksîru's-Salâti, 4; II, 35. Ahmed, III, 7, 45. Abdürrazzak, II, 525 No: 4309. İbn Hibbân, Salat, 27; VI, 437. No: 2724-2725.

⁵⁹ Müslim, Hac, 418; I, 976. Ebû Dâvûd, Menâsik, 2; II, 348. İbn Mâce, Menâsik, 7. (II, 968). Tirmizî, Rada', 15; III, 472. İbn Hibbân, Salat, 27; VI, 443. No: 2734.

⁶⁰ Müslim, Salâtü'l-Misâfirîn, 423; I, 977. Ebû Dâvûd, Menâsik, 2; II, 348. No:1726. İbn Hibbân, Salât, 27; VI, 433. Beyhakî, Salat, III, 138.

Beyhakî (ö.458/1066), bu konudaki rivayetlerin hepsinin sahih olduğunu, bu hadislerin bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu rivayetlerin, yol güvenliği bulunmadığı takdirde kadının tek başına yolculuk yapamayacağını ifadeye yönelik olduğunu anlaşılabileceğini söylemektedir.⁶¹ **Kurtubî** (ö.671/1272) de aynı görüşü paylaşmaktadır.⁶² Günümüz şartlarına uygun olan da budur. Nitekim bu hususa işaret eden bir hadiste Peygamberimiz (a.s.) *"Çok yakın bir gelecekte bir kadın tek başına Hire'den çıkacak (hiçbir zarar görmeksizin) gidip Ka'be'yi tavaf edecektir"* buyurmuştur.⁶³

Kadının yanında mahremi veya eşinin bulunmasının şart koşulması da kadının güvenliğinin sağlanması amacıyla yöneliktir.⁶⁴ Bu itibarla diğer şartları taşıyan müslüman bir kadına; can, mal ve namus güvenliği sağlandığı takdirde yanında eşi veya mahremi bulunma şartı aranmadan hacca gidebilir.

11. Eşi ölmüş veya boşanmış kadınların iddet süresini doldurmuş olmaları.

Âdet gören kadınların iddet süresi 3 kur' (üç temizlik veya üç adet görme süresi),⁶⁵ âdetten kesilmiş veya âdet görmeyen kadınların iddeti üç ay,⁶⁶ eşi ölen kadınların iddet süresi dört ay on gündür.⁶⁷

Boşanan kadınlar, iddet süresince eşlerinin evlerinde dururlar. Bu husus Kur'ân'da,

لا تخرجوهن من بيوتهن و لا يخرجن الا ان ياتين بفاحشة مبينة

"Apaçık bir hayasızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar" (Talak, 66/1) şeklinde ifade edilmektedir.

Fakihler, "evlerinden çıkarmayın", "kendileri de çıkmasınlar" şeklindeki emre istinaden iddet bekleyen kadınların bu süre içerisinde hacca gidemeyecekleri içtihadında bulunmuşlardır. İddet bekledikleri halde hacca gitmek isteyen kadınları sahabeden Abdullah ibn Ömer Zülhuleyfe'den, Abdullah ibn Mes'ûd ise Cuhfe'den geri çevirmiştir.⁶⁸

Hanbelî mezhebine göre ric'î⁶⁹ talak ile boşanmış ve eşi ölmüş kadının iddet içerisinde hacca gitmesi caiz değil ise de bâin talak⁷⁰ ile boşanmış kadının iddet içerisinde hacca gitmesi caizdir. Çünkü bâin talak ile boşanmış kadın, özgürdür, kendisi istemedikçe, erkeğin boşamadan vazgeçip evliliği istemesiyle evliliğe dönüş olmaz.

Eşi ölen kadının evinde beklemesi farzdır. Bu farz, hac görevine tercih edilir. Çünkü hacca gittiğinde bu farz yerine getirilmemiş olur. Hacca daha sonra da gidebilir.

Ric'î boşamada ise, kadın bütünüyle boşanmış sayılmaz. Aralarındaki nikah bağı bir bakıma devam etmektedir. Erkek her zaman bu boşamadan vazgeçebilir. Kadının evinde beklemesi gerekir. Konu ile ilgili âyetin sonundaki,

⁶¹ Beyhakî, Salat, III,139.

⁶² Kurtubî, V, 355.

⁶³ Ahmed, IV, 3987. bk. Ahmed, IV, 257. Tirmizî, Sure, 1. No: 2953. V, 203.

⁶⁴ Kâsânî, II, 123.

⁶⁵ Bakara, 2-228.

⁶⁶ Talak, 65/4.

⁶⁷ Bakara, 2/234.

⁶⁸ Semerkandî, II, 383. Kâsânî, II, 124. İbn Kudâme, V, 35.

⁶⁹ Erkeğin tek taraflı iradesi ile dönüşü mümkün olan talak.

⁷⁰ Bâin talak, iki kısma ayrılır. Bain-i suğra, bain-i kübra. Üç defa boşanmış bir kadın bain-i kübra ile boşanmış demektir. Yeni bir evlilik yapıp bu evlilik tabîi ve meşru bir şekilde sona ermedikçe taraflar istese bile mümkün olmaz. Bain-i suğra ise, kinaye lafız ile boşanmış veya sarîh bir lafız ile boşanmış ve iddet süresi dolmuş olan boşanmadır. Bu boşanmada taraflar isterlerse yeni bir akit ile evlenebilirler.

لا تدري لعل الله يحدث بعد ذلك امرا

"Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır"⁷¹ şeklindeki ifade, erkeğin eşine iddet içerisinde her zaman dönebileceğine, bu sebeple kadının evinde beklemesi gerektiğine işaret etmektedir.⁷²

Bir kimseye haccın farz olması için bu sayılan şartların birlikte bulunması gerekir. Bunlardan biri eksik olsa bizzat kendisinin hac yapması farz olmadığı gibi vekil göndermesi veya vasiyette bulunması da gerekmez. Ancak bu şartları taşıdığı halde hacca gitmez de daha sonra hacca gitme imkanı bulamazsa sorumlu olur, hac borcu üzerinden düşmez. Hastalık, tutukluluk gibi bir sebeple bizzat kendisi gidemezse yerine vekil göndermesi veya vekil gönderilmesini vasiyet etmesi gerekir.

V. HACCIN GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI

Üçüncü maddede zikredilen şartları taşıyan kimselerin yapacakları haccın geçerli (sahih) olabilmesi için şu şartların bulunması gerekir.

1. İhrama girmek

İlgili kısımda da anlatılacağı üzere hac görevini yapacak kimse hac yapmaya **niyet** eder ve **telbiye** getirir. Böylece ihrama girmiş olur. İhrama girmeden yapılan hac geçerli olmaz.⁷³

2. Hacı belirlenen zaman içinde yapmak

Kur'ân-ı Kerîm'de hac ayları; **الحج اشهر معلومات** "**Hac, belirli aylardadır**" (Bakara, 2/197) şeklinde mücmel olarak bildirilmiştir. Bu cümle;

- Hac aylarının halk tarafından bilindiğine,
- Haccın bu aylarda yapılması gerektiğine,
- Arapların yaptığı gibi hac aylarının değiştirilemeyeceğine,
- Haccın vaktinin bütün bir yıl değil aylarla sınırlı olduğuna işaret etmektedir.

Bilinen hac ayları; şevval ve zîlkâde ayları ile zîlhicce ayının ilk 10 günüdür.⁷⁴

İmam Şâfiî'ye göre hac aylarına zîlhiccenin 10. günü dahil değildir. İmam Malik, zîlhicce ayının tamamının hac aylarına dahil olduğu görüşündedir.⁷⁵

Şâfiîlere göre bu aylardan önce hac için ihrama girilemez, girilirse bu ihram hac için geçerli olmaz, bu ihram ile yapılan hac nafil bir hac olur.⁷⁶ Hanefî ve Malikîlere göre hac aylarından önce ihrama girilebilir, ancak Sünnete muhalif olduğu için mekruh olur. Haccın diğer menâsikinin bu aylar içinde yapılması gerekir.⁷⁷

3. Hac menâsikini belirlenen mekanlarda yapmak.

⁷¹ Talak, 65/1.

⁷² İbn Kudâme, V, 35. Madde, 540, son fasıl.

⁷³ İbn Hümâm, II, 415..

⁷⁴ Tirmizî, es-Sünen, III, 272. Sahabeden Abdullah ibn Abbas, tabiînden es-Süddî, eş-Şa'bi ve en-Nahaî de bu görüştedir. Kurtubî, II, 405.

⁷⁵ Sahabeden, Abdullah ibn Mes'ûd, Abdullah ibn Omer, tabiînden Atâ bin Ebî Rebah, Rabî' ibn Ebî Rey, Mücâd bin Cebr ve ez-Zührî de bu görüştedir. Kurtubî, II, 405. İbn Rüşd, I, 398.

⁷⁶ eş-Şirbînî, II, 222-223. Kurtubî, II, 406. Ata, Mücahid, Tavus, Evzâî ve Ebu Sevr de bu görüştedir.

⁷⁷ Kurtubî, II, 343-344. Yazır, II, 719.

Hac menâsikinin yapıldığı mekanlar; mîkât sınırları, Ka'be, Safa-Merve, Arafat, Müzdelife ve Mina'dır.

VI. HÜKMÜ İTİBARIYLA HACCIN ÇEŞİTLERİ

Farz, vacip ve nafil olmak üzere üç çeşit hac vardır.

1. Farz Hac

Bu, dördüncü maddede zikrettiğimiz şartları taşıyan kimsenin ömründe bir defa yapmakla yükümlü olduğu hac, farz olan hacdır.

2. Vacip Hac

Üzerine farz veya vacip olmadığı halde hac yapmayı adayan kimsenin, yapmakla yükümlü olduğu adak haccı ile başladıktan sonra bozulan nafil haccın kazası vaciptir.

3. Nafil Hac

Farz olan hac eda edildikten sonra yapılan hac ile çocuğun yaptığı hac nafilidir.

VII. EDASI İTİBARIYLA HACCIN ÇEŞİTLERİ

1. İfrad Haccı

Hac aylarında sadece hac yapmak üzere ihrama girilip umre umresiz yapılan hacdır. Bir hac mevsiminde sadece hac yapıldığı için "tek yapma" anlamında **ifrad** denilmiştir.

2. Temettu Haccı

Aynı yılın hac aylarında önce umre için ihrama girip umreyi yaptıktan sonra ihramdan çıkan, sonra Arafat'a çıkmadan önce hac için ihrama girip hac yapan kimse temettu haccı yapmış olur.

Bir hac mevsiminde umre yaptıktan sonra ihramdan çıkıp ihram yasaklarından bir müddet kurtulduğu ve bu esnada ihramlı iken yasak olan şeylerden yararlandığı için "faydanlanma" anlamında **temettu** denilmiştir.

3. Kıran Haccı

Aynı yılın hac aylarında umre ve hac için ihrama girip önce umre yapan, ihramdan çıkmadan haccı eda eden kimse kıran haccı yapmış olur.

Bir hac mevsiminde iki ibadeti (umre ve haccı) birleştirdiği için **kıran** denilmiştir.

4. Temettu ve Kıran Haccı Yapmanın Şartları

a) Hacceden kimse âfâkî olmalıdır.

Mîkât sınırları içinde (Harem ve Hill bölgesinde) ikamet edenlerin temettu‘ ve kırân haccı yapmaları câiz değildir.

Hac aylarından önce Mekke'ye gidip hac günlerine kadar orada kalan **âfâkîler** de aynı şekilde temettu‘ ve kırân haccı yapmazlar. Bu kimseler ifrad haccı yapmaları gerekir. Bu kimseler hac aylarında umre yaparlarsa ceza kurbanı keserler.

b) Umre ve haccın her ikisi aynı yılın hac aylarında yapılmalıdır.

Bir kimse umreyi hac aylarından önce yapmış ise veya umre tavafının en az dört şavtını, hac ayları henüz girmeden tamamlanmış ise yapılan hac temettu‘ veya kırân değil, ifrad haccı olur.

c) Hac aylarında yapılan umreden sonra memleketine dönülmemelidir.

Hanefî mezhebine göre, umre yaptıktan sonra herhangi bir sebeple memlekete dönen kimsenin; **Şâfiî** mezhebine göre umre yaptıktan sonra herhangi bir sebeple mîkât sınırları dışına çıkan kimsenin **temettu** haccı yapabilmesi için yeniden umre yapması gerekir. Aksi takdirde yaptığı hac temettu‘ değil, ifrad olur.

Kırân haccında umreden sonra ihramdan çıkılmadığı için umre yaptıktan sonra ister mîkât dışına çıksın, ister memlekete veya başka bir yere gitsin kırân haccı ifrada dönüşmez. Bu üç nevi hacdan hangisi yapılırsa yapılsın, hac farîzası eda edilmiş olur.

d) En Faziletli Hac

Hangi haccın daha faziletli olduğu konusunda farklı rivayetler nedeniyle⁷⁸ mezhep imamları ihtilaf etmişlerdir. **Şâfiî** ve **Malikî** mezhebine göre ifrad haccı, **Hanefî** mezhebine göre kırân haccı, **Hanbelî** mezhebine göre temettu haccı daha faziletlidir.⁷⁹

Mezheplere göre bu üç haç çeşidinin fazilet sırası şöyledir:

Hanefî mezhebine göre kırân, temettu‘, ifrad;

Mâlikî mezhebine göre ifrad, kırân, temettu‘;

Şâfiî mezhebine göre aynı yıl arkasından umre yapmak şartıyla ifrad, temettu‘, kırân;

Hanbelî mezhebine göre temettu‘, ifrad, kırân.

Hac ibadetinde gerçek fazileti haccın çeşidinden daha ziyade edasında gösterilen gayret, samimiyet, huzur, huşû ve ihlâsa göre değerlendirmek gerekir.

⁷⁸ Hattâbî, Meâlimü's-Sünen, II, 377. (Sünen-i Ebî Dâvûd ile birlikte), Çağrı Yay. İst. tarihsiz.

⁷⁹ Hattâbî, II, 377.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. HACCIN FARZLARI, VACİPLERİ VE SÜNNETLERİ

1. Farz, Şart, Rükün, Vacip Ve Sünnet Terimlerinin Anlamı

"**Farz**", kesin ve bağlayıcı bir delil ile yapılmasını istenen fiil ve amellere denir.

"**Vâcip**", kesin olmayan bir delil ile yapılması istenen fiil ve amellere denir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre **farz** ile **vacip** arasında fark yoktur.

Hanefilere göre, **farz** ile **vacip** farklı şeylerdir. **Farz**; Kur'ân veya mütevâtir sünnet ile açık bir şekilde yapılması emredilen fiil ve amellerdir. Farzı yapan sevap kazanır, özürsüz olarak terk eden günahkâr olur. **Vacibi** yerine getiren de sevap kazanır, özürsüz olarak terk eden günahkâr olur..

Farz olsun vacip olsun her iki görevin de yapılması zorunludur. Yerine getirilmesinin gerekliliği bakımından ikisi arasında bir fark bulunmadığı için Hanefiler vacibe **amelî farz** demişlerdir.

Kesin olmayan bir delil ile sabit olduğu için vâcibi inkar eden kâfir olmaz. Farzı inkar eden kâfir eden ise kâfir olur.⁸⁰

Farzlar, şart ve rükün olmak üzere iki kısma ayrılır:

"**Şart**", hükmün varlığı kendisine dayanan şeydir. Şart bulunmazsa hüküm de bulunmaz, ancak şartın bulunması hükmün bulunmasını gerektirmez. Meselâ abdest namazın şartıdır, abdest bulunmazsa namaz olmaz, ancak abdestli olunca namaz kılınmış sayılmaz. Aynı şekilde, ihram haccın şartıdır. İhrama girilmeden haccın diğer farzları geçerli olmaz.

Şartları ya Allah ve peygamberi yada insanların kendileri koyar. Mesela evlenme akdinde en az iki tanığın bulundurulması, zekatta nisâp miktarına ulaşan malın üzerinden bir yıl geçmesi, namaz kılabilmek için abdest alınması, hac yapabilmek için ihrama girilmesi Allah ve peygamber tarafından belirlenmiştir (şer'î şart). Bir kimsenin, "Şu işim olursa fakirlere yüz milyon lira sadaka vereceğim" demesi, bir yerin sadece mesken olarak kullanılmak üzere kiralanması insanların kendilerinin koydu şarttır (ca'î şart).

Rükün, ibâdetlerin ve akitlerin aslî unsurlarına denir. Mesela namaz ibadetinde, kıyam, kıraat, rüku ve secde rükündür. Aynı şekilde hac ibadetinde Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı rükündür.

Şartlar, rükünlerden önce yapılır. Şartlar yerine getirilmeden rükünler geçerli olmaz.

Sünnet, bir fıkıh terimi olarak farz ve vâciplerin dışında Peygamberimizin yaptığı ve müslümanlardan da yapmasını istediği görevlerdir.

Farz olsun, **vacip** olsun **sünnet** olsun, her ibadetin kendi içinde farzları, vacipleri ve sünnetleri vardır.

Bir ibadetin **farzı (şart veya rükünü)** olan bir görev terk edilirse o ibadet geçerli olmaz. Mesela namazın abdestli olarak kılınması farzdır. Abdestsiz kılınan namaz geçerli değildir, yeniden kılınması gerekir. Aynı şekilde hacda ihrama girmek farzdır. İhrama girilmeden hac yapılsa veya Arafat vakfesi veya ziyaret tavafı yapılsa o hac geçerli olmaz, yeniden yapılması gerekir.

Bir ibadetin **vâcibi** terk edilirse o ibadet bâtil olmaz, bir kefarete veya ceza ile telâfi edilebilir. Mesela üç veya dört rekatlı bir namazda ilk iki rekattan sonra oturmak vaciptir. Bir kimse oturmadan üçüncü rekata kalkırsa namaz batıl olmaz, namazın sonunda "sehiv secdesi" ile bu eksiklik telafi edilir. Aynı şekilde hacda Müzdelife vakfesi vaciptir. Bu görev terk edilse hac batıl olmaz, bu eksiklik dem ile (bir koyun veya keçi kurban etmekle) telafi edilebilir. Hacda terk edilen bir vacip usulüne göre iade edilirse her hangi bir ceza gerekmeden telafi gerçekleşmiş olur.

⁸⁰ bk. Ebû Zehra Muhammed *İslam Hukuku Metodolojisi*, s. 42-63. Çeviri Abdülkâdir Şener, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, birinci bak, Ankara, 1973.

Bir ibadetin **sünnet** terk edilirse o ibadet batıl olmaz, sevabında eksilme olur. Mese-la bir kimse namazda sübhâneke duasını okumasa namaz geçerli olur. Aynı şekilde hacda bayram günlerinde Mina'da kalmak sünnettir. Bir kimse bu sünneti terk etse, bir ceza ge-rekmez, haccı geçerli olur, ancak sünnet sevabından mahrum kalır.⁸¹

2. Haccın Farzları (Şartları Ve Rükünleri)

Haccın farzlarını iki grup altında toplamak mümkündür: Haccın müstakil farzları (şartları ve rükünleri), haccı oluşturan menâsikin kendi içindeki farzları (şartları ve rükünle-ri).

Önce haccın farz, vacip ve sünnetleri sadece maddeler halinde sayılacak, daha sonra ilgili yerlerde detaylı olarak anlatılacaktır.

a) Haccın müstakil farzları (şartları ve rükünleri)

Hanefî mezhebine göre haccın bir şartı iki rüknü vardır. Şartı, **ihrama girmek**, rü-künleri ise **Arafat'ta vakfe yapmak** ve **Kabe'yi tavaf etmektir**.

Şâfiî mezhebine göre;

- İhrama girmek (niyet),
- Arafat'ta vakfe yapmak,
- Ka'be'yi tavaf etmek,
- Sa'y yapmak,
- Saçları tıraş etmek veya kısaltmak,
- Bu rükünlerin çoğu (en az dördü) arasında tertibe uymak haccın **rükündür**.⁸²

Mâlikî mezhebine göre;

- İhrama girmek,
- Arafat'ta vakfe yapmak,
- Kabe'yi tavaf etmek,
- Sa'y yapmak haccın **rükündür**.

Rükünlerin tamamı, usulüne göre yapılmadıkça, ceza ve kefâret ödemekle hac sahih olmaz. Eksik kalan rükünün tamamlanması veya haccın kazâsı gerekir.

b) Hac menâsikinin farzları (şartları ve rükünleri)

1. İhramın Rükünleri

- Niyet
- Telbiye

2. Tavafın Geçerli Olmasının Şartları

- Niyet
- Şavtların en az dördünü yapmak
- Tavafı Ka'be'nin etrafında ve Harem'in içinde yapmak
- Tavafı zamanında yapmak

Ayrıca Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre şunlar da tavafın sahîh olmasının şartıdır.

- Cünüp, adetli ve nifâs olmamak ve tavafı abdestli yapmak

⁸¹ Semerkandî, II, 381.

⁸² eş-Şirbînî, II, 385. en-Nevevî Yahya b. Şeref, *Kitâbü'l-Îzâh fî Menâsiki'l-Haccı ve'l-Umre*, s. 375. İkinci baskı, Beyrut, 1994.

- b) Avret yerlerini örtmek
 - c) Tavafı Kabe'yi soluna alarak sağdan yapmak
 - d) Tavafa Hacer-i Esved hizasından başlamak
 - e) Tavafı Hatîm'in dışından dolanarak yapmak
 - f) Ziyaret, Umre ve Veda tavaflarını yedi şavta tamamlamak
- Bunlar **Hanefî** mezhebine göre **vâciptir**.

3. Sa'yin Geçerli Olmasının Şartları

- a) Umre sa'yini, ihramlı olarak umre tavafindan sonra yapmak.
- b) Hac Sa'yini, ihrama girdikten sonra geçerli bir tavafin peşinden yapmak.
- c) Hac sa'yini, hac ayları içinde yapmak.
- d) Geçerli bir tavaftan sonra yapmak.
- e) Sa'yi Safa ve Merve tepeleri arasında yapmak.
- f) Sa'ye Safâ tepesinden başlayıp Merve tepesinde bitirmek.
- g) Sa'yin en az dört şavtını yapmak (**rükün**)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre **yedi şavta** tamamlamak **rükündür**.

4. Arafat Vakfesinin Geçerli Olmasının Şartları

- a) Hac için ihrama girmiş olmak
 - b) Vakfeyi Arafat dağında yapmak
 - c) Vakfeyi arefe günü güneşin tepe noktasına gelmesinden bayramın birinci günü fecr-i sadık'a kadar olan zamanda yapmak
- Mâlikîlere göre az da olsa geceleyin vakfe yapmak.

5. Ziyaret Tavafının Geçerli Olmasının Şartları

- a) Arafat vakfesinin yapmış olmak
 - b) Bayramının birinci günü fecri sadıktan sonra yapmak.
- Şâfiî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre ziyaret tavafı, gece yarısından itibaren yapılabilir.

6. Müzdelife Vakfesinin Şartları

- a) Hac için ihramlı olmak
- b) Arafat Vakfesini yapmış olmak
- c) Vakfeyi Müzdelife sınırları içinde yapmak
- d) Belirli zamanda yapmak.

6. Şeytan Taşlamanın Geçerli Olmasının Şartları

- a) Taşları kümelere fırlatarak atmak
- b) Atılacak şeylerin taş gibi üzerine secde edilebilen şeyler olması
- c) Taşları birer birer atmak
- d) Taşları kümelerin üzerine veya yakınına düşürmek
- e) Taşların atılan yerlere atanın fiili sonucu ulaşmış olması
- f) Gücü yetenin taşları bizzat kendisinin atması
- g) Taşları belirlenen zamanda atmak

7. Sa'yin Geçerli Olmasının Şartları

- a) Sa'yi ihrama girdikten sonra yapmak
- b) Haccın sa'yini hac ayları başladıktan sonra yapmak
- c) Sa'yi muteber (geçerli ve cezasız) bir tavaftan sonra yapmak
- d) Şavtların en az dördünü yapmak
- e) Sa'ye Safâ'dan başlamak

8. Veda Tavafının Geçerli Olmasının Şartları

- a) Ziyaret tavafının yapılmış olması
- b) Niyet

3. HACCIN VACİPLERİ

Haccın vaciplerini iki grup altında toplamak mümkündür: Haccın müstakil vacipleri, haccı oluşturan menâsikin kendi içindeki vacipleri.

a) Haccın Müstakil Vacipleri

1. Sa'y yapmak
2. Müzdelife'de vakfe yapmak
3. Şeytan taşlamak
4. Saçları tıraş etmek veya kısaltmak
5. Veda tavafı yapmak.

Bu tavafın vacip olabilmesi için;

- a) Haccetmiş olmak
- b) Hacceden kimsenin âfâkî olması
- c) Kadınların âdet ve nifas halinde bulunmaması şarttır.

Veda tavafı Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre **sünnettir**.

Şâfiî mezhebine göre;

1. Mikât sınırlarından ihrama girmek (niyet)
2. Cemrelere taş atmak
3. Müzdelife'de vakfe yapmak
4. Bayramın 1, 2 ve 3. günlerinde Mina'da geceleme
5. İhram yasaklarından kaçınmak⁸³

b) Hac Menâsikinin Kendi İçindeki Vacipleri

1. İhramın Vacipleri

- a) İhrama mîkât denilen sınırları geçmeden girmek
- b) İhram yasaklarından sakınmak

2. Tavafın Vacipleri

- a) Cünüp, adetli ve nifâs halinde olmamak ve tavafı abdestli yapmak
- b) Avret yerlerini örtmek
- c) Tavafı Kabe'yi soluna alarak yapmak
- d) Tavafa Hacer-i Esved hizasından başlamak
- e) Tavafı Hatîm'in dışından dolanarak yapmak
- f) Ziyaret, Umre ve Veda tavafılarını yedi şavta tamamlamak

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre yukarıda zikredilenler tavafın vacipleri değil, **geçerli olmasının şartlarıdır**.

h) Sağlığı elverişli olan kimsenin tavafı yürüyerek yapılması

ı) Tavaf namazı kılmak.

Bu iki görev, **Hanefî** ve **Malikî** mezheplerine göre **vacip**, **Şâfiî** ve Hanbelî mezheplerine göre **sünnettir**.

⁸³ Şirbînî, II, 385.

Ebû Hanîfe'ye göre ziyaret tavafının kurban bayramının 3. günü güneş batıncaya kadar, İmam Mâlik'e göre Zilhicce ayı içinde yapılması **vaciptir**.

3. Arafat Vakfesinin Vacibi

Gündüzden Arafat'a gelen kimsenin güneş batıncaya kadar Arafat'ta beklemesi.

Şâfiilere göre sünnettir.

4. Müzdelife Vakfesinin Vacibi

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre akşam ve yatsı namazlarının Müzdelife'de yatsı vaktinde birleştirilerek kılınması **vacip**, Ebû Yusuf ile Şâfi, Mâlikî ve Hanbelî Mezheplerine göre **sünnettir**.

5. Mina'daki Vacipler

- Temettu ve Kıran haccı yapanların hedy kurbanı kesmeleri
- Hedy kurbanını, bayram günlerinde ve Harem bölgesinde kesmek

6. Tıraş Olmanın Vacipleri

a) Bayramın üçüncü günü güneş batımdan önce tıraş olmak **Ebû Hanîfe'**ye göre vacip, **İmam Muhammed** ve **İmam Ebû Yusuf** ile **Şâfiî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre **sünnettir**.

b) Harem bölgesinde tıraş olmak veya saçları kısaltmak **Ebû Hanîfe** ve **İman Muhammed** ile **Şâfiî**, **Malikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre vacip, Ebû Yusuf'a göre **sünnettir**.

c) **Hanefî** mezhebine göre başın en az dörtte birinin tıraş etmek, **Malikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre başın tamamını tıraş etmek veya saçların tamamını kısaltmak, **Şâfiî** mezhebine göre en az üç saç teli kesmek **vaciptir**.

e) Hanefî mezhebine göre cemrelere her gün atılacak taşları eksiksiz ve belirlenen zamanda atmak **vacip**, **Şâfiî**, **Mâlikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre **sünnettir**.

5. Sa'yin Vacipleri

- Sağlığı elverişli olanların Sa'yi yürüyerek yapması
- Sa'yi yedi şavta tamamlamak

Yukarıda zikredilen vaciplerden biri terk edilirse hac sahih olur ancak terkin-den dolayı ceza gerekir, telafi edilirse ceza düşer.

4. HACCIN SÜNNETLERİ

Haccın sünnetlerini iki grup altında toplamak mümkündür: Haccın müstakil sünnetleri, haccı oluşturan menâsikin kendi içindeki sünnetler.

a) Müstakil Sünnetler

- Kudüm tavafı
 - Mekke, Arafat ve Mina'da hutbe okunması.
 - Arefe gecesi Mina'da geceleme
 - Bayram gecesi Müzdelife'de geceleme
 - Bayram günlerinde Mina'da kalmak.
- Diğer mezheplere göre **vaciptir**.

b) Hac Menâsikinin Kendi İçindeki Sünnetler

Hac menâsikinin kendi içindeki sünnetler ilgili kısımlarda anlatılacaktır.

II. İHRAM

Sözlükte hürmet edilmesi gereken bir yere ya da zamana girmek anlamına gelen **ihram**, hac ibadetiyle ilgili bir terim olarak;⁸⁴ bir kimsenin, hac veya umre ya da hem hac hem umre yapmak niyeti ile, sair zamanlarda helal olan bazı davranışları kendisine haram kılması demektir.⁸⁵ Haram kılınan şeylerin neler olduğu "**İhram Yasakları**" başlığı altında anlatılacaktır.

Hanefî mezhebine göre ihram, haccın **geçerli olmasının şartıdır**.
Şâfiî ve **Mâlikî** mezheplerine göre ihram, haccın **rüknüdür**.⁸⁶

1. İHRAMIN FARZLARI

Hanefî mezhebine göre ihramın iki farzı vardır: Niyet etmek ve telbiye getirmek.

a) Niyet

İhrama niyet etmek, yapılmak istenen ibadetin **umre** veya **hac**, ya da hem **umre** hem **hac** olduğunun kalben belirlenmesi demektir. Bu belirlemenin dil ile de ifade edilmesi müstehaptır.

İhrama giren kimse eğer yalnız hac yapmak istiyorsa,

اللهم اني اريد الحج فيسره لي و تقبله مني

"Allah'ım! Haccetmek istiyorum. Onu bana kolaylaştır ve kabul buyur."

Eğer yalnız umre yapmak istiyorsa,

اللهم اني اريدالعمرة فيسرهما لي و تقبلها مني

"Allah'ım! Haccetmek istiyorum. Onu bana kolaylaştır ve kabul buyur."

Hem hac, hem umre yapmak istiyorsa,

اللهم اني اريد الحج و العمرة فيسرهما لي و تقبلهما مني

"Allah'ım! Hac ve umre yapmak istiyorum. Onları bana kolaylaştır ve kabul buyur."

Diye niyet eder ve aşağıda anlatıldığı şekilde telbiye yapar.

b) Hacda Niyet Değiştirmek

Hanefî, **Şâfiî** ve **Malikî** mezheplerine göre umre mi haccı mı yoksa umre ve haccı birlikte mi yapacağına karar verip niyet ederek ihrama girdikten sonra artık bu niyeti iptal etmek veya değiştirmek caiz değildir. Niyet edilen haccı veya umreyi niyet edildiği şekliyle tamamlamak **vaciptir**.⁸⁷

Hanbelî mezhebine göre, ifrat haccına veya kıran haccına niyet eden kimse, tavaf ve sa'y yapmadan önce niyetini feshedip haccı umreye çevirip tıraş olarak ihramdan çıkabilir. Daha sonra hac niyeti ile ihrama girerek tavaf, vakfe ve sa'y yapar, böylece temettü haccı yapmış olur.⁸⁸

⁸⁴ **İhram** kelimesi mutlak olarak kullanıldığı zaman hac ihramı akla gelmekte ise de, namazın fazlarından olan iftitah tekberi için de kullanılır. Çünkü bu tekbir getirilmek sureti ile namaz girilmiş ve böylece namaz dışında caiz olan gündelik hayata ait davranışlar, namaz içinde haram kılınmış olmaktadır. İşte bu ayrıma işaret olmak üzere, ihramın terim anlamı verilirken, "Bir fıkıh terimi olarak..." ifadesi yerine, "Hac ibadeti ile ilgili olarak" ifadesini kullanılmıştır.

⁸⁵ İbn Hümâm, I, 436. İbn Rüşd, I, 427

⁸⁶ Semerkandî, II, 391.

⁸⁷ Ali el-Kâri, **el-Meslekü'l-Mütekassıt fî'l-Mensekî'l-Mütevassıt**, s.123. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998. (Abdülğani el-Mekkî'nin İrşâdü's-Sârî adlı eseriyel bir arada).

⁸⁸ İbn Kudame el Makdisî, *el-Kâfi fî Fıkhî'l-İmami'l-Mübeccel Ahmede 'bn-i Hanbel*, I-II, el-Mektabü'l-İslâmî, Beşinci Baskı, Beyrut, 1408/ 1988) II, 396. Ali el-Kâri, s.124. Müslim, Hac, 143; 1,885.

Hanefî, Malîkî ve Şâfiî mezhepleri, "و اتموا الحج و العمرة لله" "Hac ve umreyi Allah için tamamlayın" anlamındaki âyeti delil getirerek haccın feshedilerek umreye dönüştürülmesini caiz görmemişler ve Hz. Peygamber'in bu konudaki uygulamasının ashaba özgü olduğunu söylemişlerdir.⁸⁹

c)Telbiye

Sözlükte emre icabet etmek anlamına gelen "**telbiye**", bir hac terimi olarak "**Leb-beyk**" diye başlayan şu cümleleri söylemek demektir:

لبيك اللهم لبيك لا شريك لك لبيك ان الحمد والنعمة لك والملك لا شريك لك "Buyur Allah'ım buyur! Buyur, senin hiçbir ortağın yoktur. Buyur, şüphesiz her türlü övgü, nimet, mülk ve hükümler sana mahsustur. Senin ortağın yoktur" Peygamberimiz (a.s.) böyle telbiye getirmiştir.⁹⁰

Telbiye, Allah'ı şanına yakışır şekilde öven ve yücelten, kişinin O'na teslimiyetini ifade eden sözlerden oluşmaktadır. Telbiye dil ile söylenmelidir. Kalpten geçirilmesi yeterli değildir. يا رسول الله و ما الحج Ey Allah'ın Elçisi! Hac nedir? Şeklinde yöneltilen bir soruya Peygamberimiz (a.s.), قال الحج والتج "Hac telbiye getirmek ve kurban kesmektir" cevabını vermiştir.⁹¹

Telbiyenin yüksek sesle getirilmesi sünnettir. Peygamberimiz (a.s.)

اتاني جبريل ان امر اصحابي ان يرفعوا اصواتهم بالاهالال والتلبية "Cebrail bana geldi ve ashabıma tehlil ve telbiyeyi yükselse söylemelerini emretmemi bildirdi" buyurmuştur.⁹²

Niyet ve telbiye getiren kimse ihrama girmiş ve ihram yasakları başlamış olur.⁹³

Şâfiî ve **Hanbelî** mezheplerine göre **telbiye**, ihramın farzı değil, **sünnet**idir. Dolayısıyla bir kimse hacca veya umreye niyet etse fakat telbiye getirmese ihrama girmiş sayılır.

Bir kimse; hangi çeşit hac yapacağını belirlemeden "Allah için ihrama girdim" gibi genel bir ifade kullanırsa ihrama girmiş olur.

ca) Böyle bir kimse tavafa başlamadan önce hangi çeşit hac yapacağını belirlerse niyetine göre hareket eder.

cb) Hangi çeşit hac yapacağını belirlemeden tavafa başlarsa umre yapmış olur. Tavafa başlamış olmak için en az bir şavtın tamamlanması gerekir. Henüz ilk şavtı tamamlamadan terk ederse tavafa başlamış sayılmaz.

cc) İhrama girdikten sonra tavaf yapmadan doğrudan Arafâ'ta gidip vakfe yaparsa ifrad haccı yapmış olur.⁹⁴

cd) Bir kimse; hangi çeşit hac yapacağını belirlemeden "Allah için ihrama girdim" gibi genel bir ifade kullanır, sonra da hac yapmaya niyet ederse temettu haccına niyet etmiş olur.⁹⁵

Şâfiî mezhebine göre hac ve umre ile ilgili menâsikten herhangi birine, meselâ tavafa başlamadan önce niyetteki belirsizliğin giderilmesi gerekir. Aksi halde hac veya umre yapılmış sayılmaz. Çünkü ibadetlerde niyet şarttır.

2. İHRAMIN VACİPLERİ

İhramın iki vacibi vardır; biri Mîkat sınırlarını ihramlı olarak geçmek, diğeri de ihram yasaklarına uymaktır.

⁹⁰ Ebû Dâvûd, Menâsik, 27; No: 1812. II, 404. Tirmizî, Hac, 13. No: 825. III; 187.

⁹¹ İbn Mâce, Menasik, 6. II, 997.

⁹² Tirmizî, Hac, 15. No: 829. III, 192.

⁹³ eş-Şîrbînî, II, 233.

⁹⁴ el-Kâsânî, II, 163.

⁹⁵ İbn Hümâm, II, 445.

a) Mîkât Sınırlarını İhramlı Olarak Geçmek

Sözlükte bir iş için belirlenen zaman ve yer anlamına gelen "**mîkât**"; bir hac terimi olarak **ihrama girme yeri ve ihrama girme zamanı** demektir.

aa) İhrama Girilecek Yerler

İhrama girilecek yerler, kişilerin oturdukları yerlere göre farklılık arz eder. Bu yerler, "Harem", "Hıll" ve "Âfâk" olma üzere üç bölgedir.

1. Harem Bölgesi

Mekke-i Mükerrerme'yi çevreleyen Harem bölgesinin sınırlarını ilk defa Cibrîl'in rehberliğiyle Hz. İbrâhim belirlemiş, sınırları gösteren işaretler daha sonra Hz. Peygamber tarafından yenilenmiştir. Bu sınırların Kâbe'ye en yakını, Mekke'ye 8 km. mesafede Medine istikametinde "Ten'îm"; en uzak olanları ise Tâif yönünde "Ci'râne" ve Cidde istikametinde Hudeybiye yakınlarında "Aşâir"dir. Diğerleri; Irak yolu üzerinde "Seniyyetülcebel", Yemen yolu üzerinde "Edâtü Libn" ve Arafat sınırında "Batn-ı Nemîre"dir.

Harem bölgesinde ikamet edenler (Mekkî), hac için ise buldukları yerde; umre için "Hıll" bölgesine çıkarak mesela Ci'râne ve Ten'îm gibi Harem bölgesi dışındaki bir yerde ihrama girerler.

Bu bölgeye "harem" adının verilmesi; zararlılar dışındaki hayvanlarının öldürülmesinin ve bitkilerinin koparılmasının haram olması sebebiyledir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Kâbe'ye "el-beytü'l-harâm",⁹⁶ onu çevreleyen mescide "el-mescidü'l-harâm"⁹⁷ denildiği gibi, bu mescidin içinde bulunduğu Mekke şehri de "harem"⁹⁸ yani "saygıya lâayık" sözüyle vasıflandırılmıştır.

2. Hıll Bölgesi

"Hıll"; harem bölgesi çevreleyen, Zülhuleyfe, Cuhfe, Karn, Yelemlem ve Zât-ı Irk adındaki yerleşim yerlerini birleştiren itibâri daire ile harem sınırları arasında kalan bölgedir.

Bu bölgeye "hıll" adı; harem bölgesinde haram olan işlerin burada helal olması sebebiyle verilmiştir.

Bölgesinde bulunanlar (Hıllî), umre ve hac için buldukları yerden ihrama girerler.

3. Âfâk Bölgesi

Afâk", "ufuklar" anlamına gelir. Ufuk, insanın bulunduğu yere göre uzağı temsil ettiği için Mekke'ye uzak ve hıll dışında kalan bölgelere "âfâk" ismi verilmiştir. Bu bölgede yaşayanlara "âfakî" denir.

Hangi maksatla olursa olsun harem bölgesine girecek olan âfâkîlerin Mîkat sınırlarından ihrama girmeleri gerekir.⁹⁹

Âfâkîler, hıll bölgesini çevreleyen beş noktadan birinde veya onların hizalarında ihrama girerler. Buralara ulaşmadan önce de ihrama girilebilir.¹⁰⁰

⁹⁶ Mâide 5/2.

⁹⁷ İsrâ 17/1.

⁹⁸ Kasas 28/57; Ankebût 29/67.

⁹⁹ Şafii mezhebinde kuvvetli görüşe göre hac ve umre dışında başka bir maksatla Harem bölgesine ihramsız olarak girilebilirse de ihramı olarak girilmesi faziletlidir.

İhrama girme yeri olarak belirlenmiş olan bu beş nokta şunlardır:

a) ZÜLHULEYFE

Medinelilerin ve Medine' üzerinden Mekke'ye gelenlerin mîkâtıdır. Medine'nin 11 km güneyinde **Âbâr-a Ali** diye bilinen yerdir. Yaklaşık 450 km.lik mesafesi ile Mekke'ye en uzak mîkât burasıdır. Hz. Peygamber (a.s.) Veda Haccı için buradan ihrama girmiştir

b) CUHFE

Şamlıların ve Mekke'ye Şam cihetinden gelen Mısırlılar ile Kuzey Afrikalıların mîkâtıdır. Mekke'ye yaklaşık 187 km. uzaklıktadır. Zamanla Cuhfe terkedilmiş ve daha güneyde, Kızıldeniz kenarında yer alan **Râğıb** adındaki yer, mîkat olarak kullanılır olmuştur. Günümüzde ise Cidde ve Medine, otoyollarla Mekke'ye bağlandığı için Cuhfe gibi Râğıb da önemini yitirmiştir.

c) KARN

“Necd” ve Kuveyt bölgesinden gelenlerin mîkâtıdır. Mekke'ye yaklaşık 96 kilometredir. Günümüzde bu Mîkat, “Seyl” diye anılmaktadır.

d) YELEMLEM

Yemenlilerin mîkâtıdır. Mekke'nin güney-doğu yönünde yer alır. Mekke'ye yaklaşık 54 km.lik mesafesi ile en yakın mîkattır. Mekke'ye en yakın mîkat budur.

e) ZÂT-Ü IRK

Mekke'ye Irak yönünden gelenlerin mîkâtıdır. Mekke'ye uzaklığı yaklaşık 94 kilometredir.

Bu Mîkat yerlerini Peygamberimiz (a.s.) bildirmiştir:

وقت لاهل المدينة ذا الخليفة ولاهل الشام الجخفة ولاهل نجد قرن المنازل ولاهل اليمن يللمن هن لهن ومن اتي عليهن من غير اهلهم ممن اردن الحج والعمرة ومن كان دون ذلك فمن حيث انشأ حتي اهل مكة ممكة

“İbn Abbâs (r.a.)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

“Resülullah (a.s.) Medineliler için **Zülhuleyfe**'yi, Şamlılar için **Cuhfe**'yi, Necidliler için **Karnü'l-Menâzil**'i ve Yemenliler için **Yelemlem**'i mîkat olarak belirledi. Bu sayılan yerler, buralarda yaşayanlar ile buraların yerlisi olmayıp da hac veya umre yapmak için gelmiş olanların mîkattır. Bu noktalar ile Mekke arasında bulunanlar ise buldukları yerde -hatta Mekkeliler Mekke'de- ihrama girerler.”¹⁰¹

عن عائشة رضي الله عنها ان النبي وقت لاهل العراق ذات عرق

“Hz.Aişe (r.a.) şöyle demiştir: Nebi (s.a.v) Iraklılar için Zât-ı Irk'ı mîkat olarak belirledi.”¹⁰²

Bu yerlere uğramayanlar buraların hizalarından ihrama girerler.

Deniz ve hava yolu ile yolculuk yapanlar, gemi ve uçaklara binmeden önce ihrama girebilecekleri gibi bindikten sonra da ihrama girebilirler.

¹⁰⁰ İbn Hümâm, II, 434.

¹⁰¹ Buhârî, Hac, 7; II, 142.

¹⁰² Ebû Dâvûd, Menasik,9; Hadis: 1739; II,354-355,

Hanefilere göre Mîkat sınırlarından önce ihrama girilebilir, diğer mezheplere göre mîkâtтан önce ihrama girmek mekruhtur.

Bir kimse, hac ve umre maksadıyla değil de, bir iş için ya da ikamet maksadıyla **Hıll** bölgesine, mesela Cidde'ye gelir de sonradan hac veya umre yapmak isterse, bulunduğu yerden ihrama girer.

ab) İhrama Girilecek Zaman

İhrama girme zamanı hac aylarıdır. Kuran-ı Kerim'de *الحج أشهر معلومات* "**Hac (ayları) bilinen aylardır**"¹⁰³ ifadesi ile bu zaman dilimi kast edilmektedir.¹⁰⁴

Hac ile ilgili menâsikin ilki olan ihrama bu aylar içinde girilir. Ancak Hanefî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre, mekruh olmakla birlikte hac aylarından önce de ihrama girilebilir.¹⁰⁵

Şâfî mezhebine göre ise, bu vakitten önce hac için ihrama girilmez, girilirse bu ihram, hac için değil umre için geçerli olur.¹⁰⁶

Umre için ihrama girme konusunda bir zaman sınırlaması yoktur. Yılın her hangi bir zamanında umre için ihrama girilebilir. Hac mevsiminde, arefe günü ile, Kurban bayramının dört gününde umre için ihrama girmek ise tahrîmen mekruhtur

b) İhram Yasaklarına Uymak

Niyet edip telbiye getirerek ihram girdikten sonra söz, fiil, davranış ve giyim ile ilgili bir takım yasaklar başlamaktadır. Bu yasaklar uymak vâciptir. Bir ihram yasağına uyulmaması halinde bazı cezalar gerekir. Bu cezalar, "**Hacda Kurallara Aykırı Davranışlar ve Cezaları**" genel başlığı altında anlatılacaktır.

3. İHRAMIN SÜNNETLERİ

a) İhrama girmeden önce gerekiyorsa tıraş olmak, koltuk altı ve kasık kıllarını temizlemek, tırnakları kesmek.

b) İhramdan önce temizlik maksadıyla gusletmek, su bulunmaz veya suyu kullanma imkanı olmazsa abdest almak. Gusletmek abdest almaktan daha faziletlidir. Abdest almak için su bulunamazsa, teyemmüm etmekle sünnet yerine gelmiş olmaz. Ancak bu durumda ihram namazı için teyemmüm edilir.

İhram için gusül temizlik maksadı ile yapıldığından, hayız ve nifas hallerinde bulunan kadınların, abdestli bulunanların ve ihrama girecek olan çocukların da gusletmeleri de sünnettir. Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Nifas ve hayız halinde olan kadınlar mîkâta geldiklerinde guslederler, ihrama gererler ve Kabe'yi tavaf etmek dışında bütün hac menâsikini yerine getirirler*"¹⁰⁷ buyurmuştur.

c) Erkeklerin, giysilerini çıkararak bürünecekleri özel ihram örtüsünün, biri vücudun belden aşağısını, diğeri ise baş hariç vücudun belden yukarısını örten iki parçadan oluşması.

Belden aşağısını örten kısma "**izâr**", baş hariç vücudun belden yukarısını örten kısma da "**rida**" denir. Bürünülecek örtünün tercihen beyaz renkte ve yeni, yahut yakanmış, temiz

¹⁰³ Bakara, 197.

¹⁰⁴ Şâfî mezhebine göre ayetteki "hac ayları" ifadesi, Zilhicce ayının ilk dokuz günü ile onuncu günün gecesi; Maliki mezhebine göre ise, Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarının tamamını kapsar.

¹⁰⁵ İbnu Kudâme IV, 412.

¹⁰⁶ eş-Şîrbînî, II, 223.

¹⁰⁷ Ebû Davûd, Menâsik, 10. No: 1744; II, 357.

ve iyi görünümlü olması müstehaptır. Ancak, vücudun örtülmesini sağlayacak tek parçalı bir örtüye bürümek de yeterli olur.

Söz konusu olan **sünnet**; giysileri ve ayakkabıları çıkararak, ihram elbisesine bürünmekle değil, ihram elbisesinin nitelikleri ile ilgilidir.

İhramlı iken elbise ve ayakkabı giyme ile ilgili hükümler, “Hacda Kurallara Aykırı Davranışlar ve Cezaları” başlığı altında anlatılacaktır.

Kadınlar ihram için özel bir kıyafete bürünmezler, normal elbiseleri, başörtüsü ve ayakkabısı ile ihrama girerler, ancak yüzlerini açık tutarlar.

d) İhramdan (niyet ve telbiyeden) önce vücuda güzel koku sürünmek müstehaptır. İhrama girdikten sonra bedende kokunun kalması ihrama zarar vermez. Elbiseye koku sürmek ise caiz değildir.

Şafii ve Hanbelî mezheplerine göre ihrama girmeden önce ihram elbisesine (izar ve ridaya) koku sürmek caizdir. İhrama girdikten sonra kokunun ihram elbisesinde kalması ihrama zarar vermez. Ancak, elbise çıkarılırsa, koku giderilmedikçe tekrar giyilemez.

Maliki mezhebine göre ise ihrama girmeye hazırlanırken, gerek vücuda, gerek ihram elbisesine koku sürmek caiz değildir.

e) Elbiseler çıkarılıp “izar” ve rida” ya büründükten sonra, kerahet vakti değil ise, ihrama girmeden önce iki rekat ihram namazı kılmak.

Bu namazın ilk rekatında Fatiha’dan sonra “Kâfirûn”, ikinci rekatında ise “ihlas” sûrelerinin okunması efdaldır.

İçinde bulunulan vaktin farz namazı da bu iki rekat namazın yerine geçer.

f) Niyeti dil ile (sesli olarak) yapmak.

g) Telbiyeyi namazdan sonra yapmak.

Telbiye, namazın peşinden yapılabileceği gibi, -mîkat sınırını geçmemek kaydıyla daha sonara da yapılabilir. Telbiye yapılmadan mîkat sınırı geçilirse Hanefî mezhebine göre ihrama girilmiş olmaz. Şâfiî mezhebine göre telbiye ihramın sünneti olduğu için ihrama girmiş sayılır, bir ceza gerekmez.

Telbiyenin, ihram namazının peşinden yapılması evlâdır.

h) İhramlı bulunulan süre içinde her fırsatta telbiye söylemek.

Erkekler yüksek sesle telbiye getirirler, kadınlar ise telbiye sırasında seslerini yükseltmezler.

Özellikle tepe üstlerine çıkarken, aşağıya inerken, başka kabilelerle karşılaşınca, farz namazlardan sonra ve içinde bulunulan konumda değişiklik oldukça telbiye getirmek müstehaptır.

i) Hac için ihrama, hac ayları başladıktan sonra girmek.¹⁰⁸

III. TAVAF

Sözlükte bir şeyin etrafında dönmek ve dolaşmak anlamına gelen "**tavaf**" kelimesi, bir hac terimi olarak; **Hacer- Esved**'in yanından veya hizasından başlayarak Kâbe'nin etrafında yedi defa dönmek demektir. Bu dönüşlerin her birine **şavt** denir. Tavafın, Kâbe'nin etrafında yapılması gerektiği şu âyet-i kerimeden anlaşılmaktadır:

وليطوفوا بالبيت العتيق “Ve Beyt-i Atîk’i (Kâbe’yi) tavaf etsinler” (Hac:22/29).

¹⁰⁸ Haccın sünnetleri konusu için bk. Ebû Dâvûd, Hac, 21; No. 1770, II, 372-373. Kâsânî, II,143-145,

1. TAVAFIN ÇEŞİTLERİ

Haccın hükmü itibariyle farz, vacip, sünnet ve nafîle olmak üzere beş çeşit, yapılışı itibariyle "kudüm", "ziyaret", "veda", "umre", "nezîr", "nafîle" ve "tahiyyetü'l-mescîd" olmak üzere yedi çeşit tavaf vardır.

Hükümleri ve isimleri farklı olsa da bu tavaflarının hepsinin yapılışları, farzları, vacipleri, şartları ve sünnetleri aynıdır.

a) Kudüm Tavafı

Sözlükte bir yere gelmek veya varmak anlamına gelen "kudüm" kelimesi, bir hac terimi olarak; **"ifrad haccı"** yapanların Mekke'ye vardıklarında yaptıkları ilk tavaftır. Yapılması sünnettir.

İfrad haccı niyetiyle ihrama giren ancak Mekke'ye uğramadan doğrudan Arafat'a çıkan kimseler ile Arafat vakfesinden önce âdetleri kesilmeyen kadınların kudüm tavafı yapmaları gerekmez.

Kadınlar adetli iken ihram girerler veya ihrama girdikten sonra adet görürlerse kudüm tavafı yapmazlar. Arafat'a çıkmadan önce temizlenirlerse kudüm kavafı yaparlar.

İhrama girip Mekke'ye vardıldıktan sonra hemen kudüm tavafı yapılmayıp Arafat'a çıkıncaya kadar mazeretsiz olarak geciktirmek caiz ise de Mekke'ye varır varmaz yapılması daha faziletlidir. Çünkü Peygamberimiz (a.s.), Mekke'ye vardığında ilk iş olarak abdest almış, sonra da Kabe'yi tavaf etmiştir.¹⁰⁹

Mekkeliler ve mîkât mahalleri ile Mekke arasındaki bölgelerde ikamet edenler, kudüm tavafı yapmazlar.

Şafii mezhebine göre kıran haccı yapacak olanların da Mekke'ye vardıklarında yapacakları ilk tavaf Kudüm tavafidir. Çünkü Kıran haccına niyet edenlerin hem hac, hem de umre için bir tavaf ve sa'y yapmaları yeterlidir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz;

من أحرم بالحج والعمرة أجزاء طواف واحد وسعي واحد عنهما حتى يحل منهما جميعا

"Hac ve umre ihramına giren kimseye, bunların ihramından çıkıncaya kadar her ikisi için bir tavaf ve bir sa'y yeter"¹¹⁰ buyurmuşlardır.

Hanefi mezhebine göre **"kıran yapan"** kişinin hem umre hem de hac amellerini hac ayları içinde aynı ihramla ayrı ayrı yapması gerekir.¹¹¹ Dolayısıyla Mekke'ye vardığında yapması gereken ilk tavaf, temettu haccında olduğu gibi umre tavafidir.¹¹²

Kudüm tavafının ardından haccın sa'yini yapacak olan erkek ve çocuklar, tavafın ilk üç şavtında "remel" yaparlar. İlgili bölümde keyfiyeti hakkında bilgi verilecek olan remelin yapılması sünnettir. Mekkelilerin remel yapmaları sünnet değildir. Remel yapılan tavaflarda iztîba yapmak ta sünnettir. İztîbanın ne şekilde yapılacağı, ilgili bölümde anlatılacaktır.

b)Ziyaret Tavafı

Ziyaret veya diğer adıyla ifâza tavafı, haccın rüknüdür.

وليطوفوا بالبيت العتيق "Ve Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler." (Hac:22/29) ayet-i kerimede kast edilenin, bu tavaf olduğu hususunda din bilginleri arasında görüş birliği vardır. Ayette geçen **"Tavaf etsinler"** emri genel bir ifade olduğu için, Mekkeliler ve olmayan her hacı adayının mutlaka bu tavafı yapması gerekir.

Ziyaret tavafının geçerli olması için;

a) Arafat vakfesinin yapılmış olması,

¹⁰⁹ Buhari, Hac 62. (1510)

¹¹⁰ Tirmizî, Hac, 102.

¹¹¹ Alaüddin Ebu Bekr b. Mesud el-Kasani, Bedaiü's-Senai' fi Tertibi's-Şerai' 1982 Beyrut . II/127

¹¹² İzzüddin b. Cemaal el-Kinânî, Hidâyetü's-Salik İla'l-Mezahibi'l-Erbaa Fi'l-Menasik II/759-760. Thk. Nureddin İtır. Beyrut, 1994..

b) Belirli bir vakitte yapılması şarttır.

Ziyaret tavafının vakti, Kurban bayramının ilk günü fecr-i sadığın doğması ile başlar. Daha önce yapılması halinde geçerli olmaz. Çünkü bayramın ilk gecesi fecrin doğuşuna kadar olan zaman, aslında Arafat vakfesine tahsis edilmiştir. Bir rükne tahsis edilen zaman içinde başka bir rüknü yerine getirmek caiz olmaz.

Şafii ve **Hanbeli** mezheplerine göre zilhicce ayının dokuzunu onuna bağlayan gecenin yarısından itibaren yapılır.¹¹³ Bu görüşün sahipleri şu rivayetleri delil almışlardır:

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ أُرْسِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأُمِّ سَلَمَةَ لَيْلَةَ النَّخْرِ فَرَمَتِ الْجُمْرَةَ قَبْلَ الْفَجْرِ ثُمَّ مَضَتْ فَأَقَاضَتْ

H.z.Aişe'den rivayet edilmiştir: "*Peygamber (s.a.v) Kurban bayramının ilk gecesinde eşi Ümmü Seleme'yi (önceden) gönderdi. O da fecr-i sadıktan önce şeytanı taşıladı, sonra da gidip ziyaret tavafını yaptı.*"¹¹⁴

Ziyaret tavafının bayramın ilk üç günü içinde yapılması **sünnettir**. Ömrün sonuna kadar her hangi bir vakitte yapılabilir. Ancak mazeret olmadan üçüncü günden sonraya bırakılması mekruhtur. Bu hususta din bilginleri arasında görüş ayrılığı yoktur.

İmam Ebu Hanife'ye göre farz tavafın, bayramın ilk üç gününde yapılması **vaciptir**. Bu günlerde yapılamayan farz tavaf daha sonra yapılabilir, ancak vacip terk edildiği için **dem gerekir**.

Diğer müctehitlere göre farz tavafın son vakti için bir zaman belirlenmemiştir. Ömrün sonuna kadar yapılabilir. Bu görüşte olanlar, şu hadis-i şerifi delil almışlardır:

عَنْ قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زُرْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ قَالَ لَا حَرَجَ قَالَ آخِرُ حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أُدْبِحَ قَالَ لَا حَرَجَ قَالَ آخِرُ دُبِحْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ قَالَ لَا حَرَجَ

Abdullah b.Abbas (r.a) tan rivayet edilmiştir:

Sahabeden biri Hz.Peygamber'e;

- "Şeytan taşılamadan ziyaret tavafını yaptım, (olur mu?" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s),

"**Zararı yok, (olur)**" cevabını verdi.

Bir başka sahâbî,

- "Kurban kesmeden tıraş oldum, (olur mu)" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.),

- "**Zararı yok, (olur)**" buyurdu.

Bir başka sahâbî,

- "Şeytan taşılamadan kurban kestim (olur mu) diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.),

- "**Zararı yok (olur)**".¹¹⁵

Bu rivayette de görüleceği gibi hac amellerinin birbirinden önceye alınmasından veya sonraya bırakılmasından dolayı her hangi bir ihlal söz konusu olmamakta ve ceza terettüp etmemektedir. Kaldı ki ziyaret tavafının son vaktini belirleyen bir delil de mevcut değildir.

c) Veda Tavafı

Mekkeli olmayan ve mikât mahalleri ile Mekke arasındaki bölgelerden birinde ikamet etmeyen (âfakî) hacıların Mekke'den ayrılmadan yapmaları gereken son tavafa veda veya sader tavafı denir. "Sader" kelimesi ayrılma anlamına gelir.

Veda tavafı, hacın aslî vaciplerinden biridir.¹¹⁶

İmam Malik'e göre veda tavafı ise sünnettir.

¹¹³ Kâsanî, II/127

¹¹⁴ Ebu Davud, Menasik 65. No:1658.

¹¹⁵ Buhari, Eyman ve'n-Nüzur, 15. No: 6173.

¹¹⁶ Abdülğani el-Mekkî, Hüseyin b. Muhammed Said, *İrşâdü's-Sari ilâ Menasiki Mulla Ali el-Kari.* s 79. Beirut 1998

Hac menasikini tamamlayıp Mekke'den ayrılacak olan hacılar, Kabe-i muazzama ile vedalaşmak üzere veda tavafını yaparlar. Sevgili Peygamberimiz;

لَا يُفَرِّقَنَّ أَحَدٌ حَتَّىٰ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ

“(Sizden) biri, son olarak Kâbe’yi ziyaret etmeden (Mekke’den) ayrılmasın”¹¹⁷ buyurmuştur.

Mekkelilerin ve Hıll bölgesi sakinlerinin "veda tavafı" yapmaları gerekmez. Yapmaya başlamaları durumunda da bu tavafı tamamlamaları gerekir. Çünkü başlanan bir ibadeti - nafile bile olsa - tamamlamak **vaciptir**.

Âfâkî olup da Kurban bayramının üçüncü gününden önce Mekke'de sürekli ikamete niyet edenler de veda tavafı yapmazlar. Bu hususta görüş birliği vardır.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre bayramın üçüncü gününden sonra Mekke'de sürekli ikamete niyet eden âfâkîlerin "veda tavafı" yapmaları **vaciptir**.

Veda tavafını yapmadan yola koyulan kimse, mîkât mahallini geçmemişse dönüp tavafını yapması gerekir. Mîkât mahallini geçmişse artık dönmesi gerekir. Vacibi terk ettiği için dem cezası gerekir.

Eğer Mîkât sınırını geçtikten sonra dönüp veda tavafı yapmak isterse, mîkât mahallinde umre ihramına girer, umreyi tamamlar, sonra "veda tavafı" yapar, böylece dem cezasından kurtulmuş olur.

Adet ve loğusa halindeki kadınların veda tavafı yapmaları vacip değildir. Veda tavafı yapmadan Mekke'den ayrılabilir. Ancak bu durumdaki kadınların, Mescid-i Haram'ın kapısına gelip, dua ederek ayrılmaları müstehaptır.

Veda tavafını yapacak olan kişi, "veda tavafı" diye belirlemeden sadece tavafa diye niyet etse yeterlidir. Bir kimse farz tavaftan sonra nafile bir tavaf yapmış ise, veda tavaf yapma imkanı bulamadan Mekke'den ayrıldığı takdirde, yaptığı nafile tavaf veda tavafı yerine geçer, her hangi bir şey lazım gelmez.

Veda tavafını yaptıktan sonra hemen Mekke'den ayrılmak **sünnet** ise de ayrılmayıp bazı işlerle meşgul olsa yeniden veda tavafı yapması gerekmez.¹¹⁸

Şafii mezhebine göre, veda tavafının, bütün işler bitirildikten sonra tam yola koyulmak üzere iken yapılması ve yapıldıktan hemen sonra a dönüş yolculuğuna başlanması vaciptir.

Tavaftan hemen sonra yola koyulmayıp mazeretsiz olarak bekleyen veya eşya satın almak, borç ödemek, arkadaşa uğramak, hasta ziyaret etmek gibi yolculukla ilgili olmayan bazı işlerle meşgul olan kimsenin veda tavafını yeniden yapması gerekir. Ama tavaftan sonra, erzak satın almak, eşyayı bagaja vermek gibi yolculukla ilgili bazı işlerle meşgul olan kimsenin –araya fasıla girmiş olsa bile- yeniden tavaf yapması gerekmez.¹¹⁹

Veda tavafı yaptıktan sonra, sevgili Peygamberimizin yaptığı gibi iki rekat kıllar, başkalarına sıkıntı vermeyecek ve izdihama sebep olmayacak ise ve imkan bulursa Hacer-i Esved ile Kâbe'nin kapısı arasında bulunan ve Mültezem denen yere gelir, sağ eli Kâbe'nin kapısına, sol eli de Hacer-i Esved'e doğru açarak göğsünü ve yüzünü Kâbe'nin duvarına dayar ve bu vaziyette dua eder.

Mültezem'de bu şekilde dua etme konusunda sahabeden Amr b. Şuayb şöyle demiştir:

طُفْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ فَلَمَّا جِئْنَا دُبْرَ الْكَعْبَةِ قُلْتُ أَلَا تَتَعَوَّذُ قَالَ نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ ثُمَّ مَضَى حَتَّى اسْتَلَمَ الْحَجَرَ وَأَقَامَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ فَوَضَعَ صَدْرَهُ وَوَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ وَكَفَيْهِ هَكَذَا وَبَسَطَهُمَا بَسْطًا ثُمَّ قَالَ هَكَذَا رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ ُ

¹¹⁷ Müslim, Hac, 67.

¹¹⁸ Kasani, II, 142-143

¹¹⁹ Nevevî, *el-İzah*, s 405-412

“(Ashaptan) Abdullah’la birlikte tavaf yaptık. Kâbe’nin arka tarafına geldiğimizde kendisine *istiazede bulunmayacak mısın?* dedim. *Cehennem ateşinden Allah’a sığınırız* dedi. Sonra tavafa devam etti, Hacer-i Esved’i istilam etti. Hacer-i Esved ile Kâbe’nin kapısı arasında durdu. Kollarını iki yana açarak göğsünü, yüzünü ve (yan tarafa açılmış) kollarını Kâbe’nin duvarına yasladı. Sonra da; *Resulüllah (s.a.v) in böyle yaptığını gördüm* dedi.¹²⁰

Mültezem’den sonra Hatim’e gider, altın oluğun altında durup dua eder, daha sonra zemzem suyu içerek Kabe’den ayrılır.¹²¹

d)Umre Tavafı

Umre tavafı bütün mezheplere göre umrenin farzlarından biridir. Bu tavafın ilk dört şavtı rükündür. Yedi şavta tamamlanması ise vaciptir. Umre tavafının vakti, umre ihramına girilmesinden sonra başlar. Sonu için bir yoktur. Umre ihramında iken her hangi bir vakitte yapılabilir.¹²²

e) Nezir Tavafı

Kâbe’yi tavaf etmeyi adayan kimsenin bu adağını yerine getirmesi **vaciptir**. Tavafı ne zamana yapacağına dair bir kayıt koymuşsa bu kayda riayet etmesi; bir kayıt koymamışsa, tavafı uygun bir zamanda yapması gerekir.

f) Nafile Tavaf

Mekke’de bulunan süre içinde farz ve vacip tavaflar dışında yapılan tavaflara nafile (tatavvu) tavafı denir. Nafile tavaf yapmak, nafile umre yapmaktan daha faziletlidir. Mekke’de bulunan kimselerin bir umre için harcayacakları zaman kadar nafile tavaf yapmaları, umre yapmalarına nispetle daha fazla sevap kazanmalarına vesile olur.¹²³

Sahabeden Abdullah b. Abbas, tâbiünden Atâ b. Ebî Rebah, Said b. Cübeyr ve Mücâhid b. Cebr’in görüşlerine göre; Mekkeli olmayanların Mekke’de buldukları süre içinde Mescid-i Haram’da nafile namaz kılmaktan çok nafile tavaf yapmaları daha faziletlidir. Mekkelilerin Mescid-i Haram’da namaz kılmaları daha faziletlidir.¹²⁴

g)Tahiyetü'l-Mescid Tavafı

Kudüm tavafı, ziyaret tavafı, umre tavafı, veda tavafı ve nezir tavafı yapmak durumunda olmayan kimselerin Mescid-i Haram’a her gittiklerinde "**Tahiyetü'l-Mescid**" tavafı yapmaları müstehaptır.

Yukarıda sayılan tavaflardan birinin yapılması halinde bu tavaf, "**Tahiyetü'l-Mescid**" tavafı yerine de geçer.¹²⁵

2. TAVAFIN GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI

a) Niyet

Tavafın geçerli olması için niyet etmek şarttır. Niyetsiz yapılan tavaf geçerli olmaz. Ancak niyette farz tavaf, umre tavafı, veda tavafı şeklinde belirleme yapılmayıp mutlak

¹²⁰ Ebu Davud. Menasik 54 (1623)

¹²¹ İbn Abidin . Reddü'l-Muhtar. Kahraman yayınları. İstanbul 1984 , II/524

¹²² Aliyyü'l-Kârî, 158

¹²³ İbn Abidin, II/502

¹²⁴ Nevevî, Mecmu’ , VIII/78

¹²⁵ Aliyyü'l-Kârî, 158

olarak "tavaf yapmaya" niyet edilse geçerli olur. Mesela farz tavafı yapmak isteyen bir kimse "farz tavafı yapmaya niyet ettim" değil de "tavaf etmeye niyet ettim" dese bu tavaf farz tavaf olarak geçerli olur.

Şafii mezhebine göre "ziyaret" ve "kudüm" tavafı için niyet şart değildir. Çünkü hacca niyet edilirken bu tavaflara da niyet edilmiş olur. Bu ikisinin dışındaki tavaflar için niyet etmek şarttır.

Niyetin Hacer-i Esved hizasında yapılması **vaciptir**. Tavaf yapacak kimse, Hacer-i Esved'i geçtikten sonra niyet etse, yaptığı bu şavt geçerli olmaz. Şavtı tamamlamadan geri dönüp tekrar Hacer-i Esved hizasına gelirse, bu niyet geçerli olur. Geri dönmezse yaptığı ilk geçerli olmaz, bundan sonra yapacağı şavt, ilk şavt olur.

b) Tavafı Belirlenen Vakitte Yapmak.

Kudüm tavafı, hac ihramına girdikten sonra ve Arafat vakfesinden önce,

Umre tavafı, ihrama girdikten sonra;

Ziyaret tavafı, kurban bayramının birinci günü fecr-i sadığın doğuşundan sonra,

Veda tavafı, hac menâsikinin tamamlanmasından sonra yapılır.

Şafii ve **Hanbeli** mezheplerine göre ziyaret tavafı, zilhiccenin dokuzunu onuna bağlayan gecenin yarısından itibaren yapılabilir.

c) Tavafı Kâbe'nin çevresinde ve Mescid-i Haram'ın içinde yapmak.

Kabe'nin etrafında (metafta) veya metafi çevreleyen kapalı kısımlarda ve bunların üst katlarında yapılması gerekir. Mescid-i Haram'ın dışından dolanarak yapılan tavaf geçerli olmaz.

d) Tavafın en az dört şavtını yapmak.

Hanefi mezhebine göre tavafın ilk dört şavtı farz, tavafı yedi şavta tamamlamak vaciptir. Dört şavtı yapan kimsenin tavafı geçerli olan, eksik kalan şavtlar usulünce telafi edilir.¹²⁶ Şafii, Malikî ve Hanbelî mezheplerinde ise tavafı yedi şavt olarak farzdır. Bu mezheplere göre bir şavtın eksik bırakılması durumunda tavaf geçerli olmaz ve bunun sadaka verecek telafisi de mümkün değildir. Eksik kalan şavtın tamamlanması gerekir.¹²⁷

2. TAVAFIN VACİPLERİ

a) Tavafı abdestli yapmak

Tavaf yapan kişinin abdestsiz, cünüp, âdetli ve loğusa olmaması gerekir.

أَنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ حِينَ قَدِمَ النَّبِيُّ أَنَّهُ تَوَضَّأَ ثُمَّ طَافَ

Peygamberimiz (a.s.) Mekke'ye geldiklerinde ilk iş olarak abdest almış, sonra da Kâbe'yi tavaf etmiş,¹²⁸ âdetli olan eşine,

أَقْضِي مَا يَقْضِي الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ

“*Hac eden kişinin her yaptığını yap, sadece Kâbe'yi tavaf etme*”¹²⁹ buyurmuştur.

Tavaf esnasında abdesti bozulan kişinin tavafı bırakıp yeniden abdest alarak kaldığı yerden tavafa devam etmesi gerekir.

¹²⁶ bk. Hacda Kurallara Aykırı Davranışlar ve Cezaları bölümüne S.....

¹²⁷ İrşadü's-salik, II, 781-783.

¹²⁸ Buhari, Hac, 62 (1510)

¹²⁹ Buhari, Hayz 1 (285); Kâmil MİRAS, Sahih-i Buhari Tecrid-i sarih Terceme ve Şerhi I/217, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, I-XIII.

Tavafi abdestsiz, cünüp, loğusa veya adetli olarak yapan kişi, henüz Mekke'den ayrılmamış ise bu tavafi iade eder. İade etmeden mîkât sınırlarının dışına çıkarsa ceza gerekir.

Şafîî, Malîkî ve Hanbelî mezheplerine göre tavaf eden kişinin cünüp, âdetli ve loğusa olmaması ve abdestli bulunması tavafin vacibi değil tavafin geçerli olmasının **şartıdır**. Dolayısıyla abdestsiz ve cünüp kimse ile âdetli ve loğusa olan hanımların yaptıkları tavaf geçerli olmaz. Bu eksikliğin "**dem**" veya "**bedene**" ile telafi edilmesi mümkün değildir. Mutlaka tavafin yeniden yapılması gerekir.

Hanefî mezhebine göre özel hallerinde bulunan kadınlar, temizlenmeden Mekke'den ayrılmak **zorunda** kalırlarsa âdetli olarak ziyaret tavaflarını yaparlar ve tavafin vaciplerinden birini terk etmiş olduklarından ceza olarak bir **bedene** keserler.

Malîkî mezhebine göre kadının âdet dönemindeki iki kanama arasındaki kesinti süresi temizlik hali sayılır. Dolayısıyla bu durumdaki kadının bu ara sürede gusledip ibadetlerini yapması gerekir. Buna göre ziyaret tavafinı özel hali nedeniyle yapamayan ve Mekke'den ayrılmak zorunda kalan bir kadın, arada kesinti olması halinde gusledip ziyaret tavafinı yapabilir ve her hangi bir ceza da gerekmez.¹³⁰

Hanefî mezhebine göre temettu haccı yapmak üzere umre ihramına girdikten sonra âdet gördüğü için umre tavafinı yapamayan ve Arafat'a çıkma zamanına kadar temizlenemeyen kadın, umresini iptal eder, hac ihramına girer ve Arafat'a gider. Bu durumda yaptığı hac ifard haccı olur. Hac menâsikini tamamladıktan sonra, iptal ettiği umresini kaza eder ve ceza olarak bir dem keser.

Şafîî, Malîkî ve Hanbelî mezheplerine göre bu durumdaki bir kadın, umresini iptal etmez, **kıran** haccına niyet eder ve vakfesini yapmak üzere Arafat'a gider. Arafat dönüşünde hac ve umre niyetiyle bir tavaf ve bir sa'y yapar. Bu görüş Peygamberimiz (a.s.)'in şu hadisine dayanmaktadır:

من أحرم بالحج والعمرة أجزاء طواف واحد وسعي واحد عنهما حتى يحل منهما جميعا

“Hac ve umre ihramına giren kimseye, bunların ihramından çıkıncaya kadar her ikisi için bir tavaf ve bir sa'y yeter.”¹³¹

b) Vücutta, Elbisede ve Metafta Necaset Bulunmaması.

Şafîî, Malîkî ve Hanbelî mezheplerine göre tavaf eden kişinin bedeninde, giysilerinde veya metafta pislik bulunmaması şarttır.¹³² Delil olarak Peygamberimiz (a.s.)'in انما الطواف بالبیت صلاة فاقفوا فيه الكلام “Beyti tavaf etmek de namaz (kılmak) gibidir. Dolayısıyla tavaf ederken fazla konuşmayın”¹³³ sözünü delil almışlardır.

Hanefî mezhebine göre tavaf eden kişinin bedeninde, giysilerinde veya metafta pislik bulunmaması sünnet'tir.¹³⁴

Buna göre bir kimse elbise veya bedeninde necaset var iken tavaf etse Hanefî mezhebine göre tavaf geçerli olur ancak bu kimse mekruh işlemiş olur. Diğer mezheplere göre bu tavaf geçerli olmaz, yeniden yapılması gerekir.

c) Tavafi Avret Mahalli Örtülü Olarak Yapmak

Tavaf esnasında kadın ve erkeklerin avret yerlerinin örtülü tutmaları gerekir. Cahiliyet döneminde insanlar, Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Resulüllah (s.a.v), insanları Ka'be'yi çıplak olarak tavaf etmekten men etmiştir.

¹³⁰Mâlik b. Enes el-asbahî, el- Müdevvenetü'l- Kübrâ I/171. I-IX. 1999 Beyrut; İrşadü's-salik, II/767; Vehbe ez-Zuhaylî, el-Fıkhü'l-İslamî ve edilletüh. I-XI. Dimeşk 1997 I/610

¹³¹ Tirmizî, Hac 102

¹³² İbn Kudâme, el-Muğnî, III, 390.

¹³³ Nesaî, Menasi kü'l-Hacc 135 (2873)

¹³⁴ İrşadü's-Sari. 167; Nevevî, Muhyi'ddin Yahya b.Şeref, Kitabü'l-İzah fi Menasiki'l-Hacci ve'l-Umre, 211-212; Kasani, II/ 129

لَا يَحْجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكًا وَلَا يَطُوفُ بِالنَّبِيِّ عُرْيَانًا

“Müşrikler hacetmesinler ve çıplak olanlar da Kâbe’yi tavaf etmesinler”¹³⁵

Dolayısıyla veda ve ziyaret tavaflarını avret yerleri açık olarak yapan kişinin, tavafi yeniden yapması gerekir. Yeniden yapmazsa dem gerekir.

İmam Muhammed’e göre nafîle tavafı avret yeri açık olarak yapan kimse, bu tavafi Mekke’de iken yeniden yapması daha uygundur. Ancak yeniden yapmayıp memleketine dönerse sadaka vermesi gerekir.

Şafî mezhebine göre tavaf esnasında kadın ve erkeklerin avret yerlerinin örtülü olması, tavafın geçerlilik şartlarından biridir. Tavaf yapmakta olan bir kimsenin kendi kusur ve ihmali sebebiyle avret yeri açılırsa, tavafın avret mahalli açık olarak yapılan kısmı geçersiz olur, geçersiz yapılan kısmın yeniden yapılması gerekir. Fakat kendi kusur ve ihmali olmaksızın açılır ve hemen örtünürse tavafi bozulmaz.¹³⁶

d) Teyamün

"**Teyamün**" sağdan yapmak demektir. Hacer-i Esved'in bulunduğu köşe Ka'be'nin sağ tarafı kabul edilir. Dolayısıyla tavaf, Ka'be'nin sağından, sol omuz Ka'be'ye dönük olarak yapılır.

e) Tavafa Hacer-İ Esved'in Yanından Veya Hizasından Başlamak

Tavafın Hacer-i Esved'in yanından veya izdiham sebebiyle buna imkan bulamazsa Hacer-i Esved'in hizasından başlaması vaciptir. Hacer-i Esved'in hizasını geçtikten sonra tavafa niyet ederse bu şavt geçerli olmaz.¹³⁷

f) Tavafı Yürüyerek Yapmak

Gücü yetenlerin tavafı yürüyerek yapmaları **vaciptir**. Dinen geçerli bir mazereti olmaksızın tekerlekli sandalye ve benzeri araçlarla yapılan tavaf geçerli olmaz, bu tavafın yeniden yapılması gerekir. Yapılmadığı takdirde dem gerekir. Fakat geçerli bir mazeret varsa tavaf, sandalye ve benzeri bir araçla yapılabilir.

Yürüyemeyecek kadar hasta, topal, kötürüm ve yaşlı olmak dinen geçerli olan mazeretlerdir.

Şafî mezhebine göre, tavafın yürüyerek yapılması vacip değil, **sünnettir**.¹³⁸ Delil olarak şu rivayeti esas almışlardır: Hz. Aişe validemiz,

طَافَ رَسُولُ اللَّهِ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ حَوْلَ الْكَعْبَةِ عَلَى بَعِيرٍ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمُخْبِنِهِ

“Resulüllah (s.a.v) veda haccında Kâbe’yi deveye binmiş vaziyette tavaf etti. Elindeki sopasıyla da Hacer-i Esved’i istilam ediyordu” demiştir.¹³⁹

g) Tavafı Hatim’in Dışından Yapmak

Tavafın Hatim’in dışından yapılması vaciptir. Hatim’in içinden yapılan şavt geçerli olmaz, yeniden yapılması gerekir. Çünkü hatim, Kâbe’nin içi sayılmaktadır. Bunu Hz. Aişe’nin rivayet ettiği şu hadisten anlamaktayız:

¹³⁵ Buhari, Hac, 66 (1517) ; Ebu Davud, Menasik , 66 (1662)

¹³⁶ Muhyî’-d-din Yahya b. Şeref en-Nevevi, Kitabü’l - Mecmu’ I-XXIII. Dârü İhyâi’t - Tûrasi’l - Arabî 1995. VIII,21.

¹³⁷ Kasani, II, 130; İrşâdü’s-Sari. 169

¹³⁸ Nevevî, Mecmu’, VIII, 37

¹³⁹ Nesaî, Menasikü’l-Hac , 140. V, 224.

“Peygamber (s.a.v)’e sordum:

-Hatim Kâbe’den midir?

-Evet, Kâbe’ dendir, dedi.

-Öyle ise neden Kâbe’ye dahil etmediler? Dedim.

-Kavmin (Kureyşliler) Kabe’yi yeniden inşa sırasında Hatimi de içine alacak kadar geniş yapmak için yeterli parayı bulamadı, dedi.

-Kâbe’nin kapısı neden yüksekte kalmış? Dedim.

-Kavmin dilediği kimselerin Ka’be’ye girmelerine izin vermek, istemediği kimselere de engel olmak için böyle yaptı. Kureyş, cahiliyet dönemini henüz geride bırakmış olmasalardı ve itiraz edeceklerinden çekinmemiş olsaydım Hatim’i Kâbe’ye dahil eder ve Kâbe’nin kapısını da yer seviyesinde yapardım, dedi.¹⁴⁰

h) Tavafı Yedi Şavta Tamamlamak

Hanefî mezhebine göre ziyaret, veda ve umre tavaflarının ilk dört şavtını yapmak farz, tavafı yedi şavta tamamlamak ise vaciptir.

Şafîî, **Malikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre tavafın yedi şavta tamamlanması farzdır.

ı) Tavaf Namazı Kılmak

Her tavaftan sonra iki rekat tavaf namazı kılınır. Bu namazın birinci rekatında fatiha’dan sonra Kâfirun, ikinci rekatında ise İhlas suresi okunur. Namazdan sonra şu duanın okunması müstehaptır:

اللهم هذا بلدك والمسجد الحرام وبيتك الحرام وأنا عبدك وابن عبدك وابن أمك وقد جنتك طالبا مرضاتك وأنت مننت علي بذلك فاغفرلي وارحمني إنك علي كل شيء قدير

"Allah'ım! Burası senin beldendir. Şu da Mescid-i Haram ve saygın evindir. Ben de senin kulunum ve kulunun çocuğuyum. Buraya Senin rızanı kazanmak için geldim. Sen de bunu bana lütfettin. Beni bağışla ve bana merhamet et. Şüphesi sen her şeye gücü yetensin."

Hanefî mezhebine göre tavaf namazı tavafın vacibi değil müstakil bir ibadettir. Bu sebeple terkinden dolayı dem gerekmez. Ancak bu namazı kılmayan kimse, günahkâr olur.

Malikî mezhebine göre tavaf namazını kılmayan kimseye dem gerekir.

Şafîî ve **Hanbelî** mezheplerine göre tavaf namazı kılmak sünnettir.

Tavaftan sonra eğer kerahet vakti değilse bu namaz, geciktirmeksizin Makam-ı İbrahim’in arka tarafında kılınır. Ancak izdiham varsa tavaf yapanlara engel olmamak için Mescid-i Haram’ın her hangi bir yerinde kılınması daha uygun olur.

Şafîî mezhebine göre tavaf namazı kerahet vaktinde de kılınabilir.¹⁴¹

Hanefî mezhebine göre arada tavaf namazı kılmadan iki tavafı peş peşe yapmak mekruhtur. Şafîî ve Hanbelî mezheplerine göre bunda bir sakınca yoktur.¹⁴²

3. TAVAFIN SÜNNETLERİ

a) Tavafa başlarken Hacer-i Esved veya hizasına "Rükn-i Yemânî" tarafından gelmek ve Hacer-i Esved’in yanında veya hizasında tavafa başlamak.

b) Tavafın başlangıcında ve her şavtın sonunda Hacer-i Esved’i istilam etmek.

Tavafa başlarken Hacer-i Esved hizasına gelince durmaksızın "bismillahî Allahü ekber" diyerek Hacer-i Esved’i "istilam" eder ve elinin içini öper. Bunu tavafın her şavtında tekrarlar. Selamlama esnasında şu dua okunmalıdır:.....

¹⁴⁰ Buhari, Hac, 3 (1481)

¹⁴¹ bk. Nesai, Mevakit 41 (592)

¹⁴² İrşadü’s-salik, II/853-860; Nevevî, Mecmu’, VIII/72-73

Kalabalık değilse ve kimseye eziyet vermeyecekse Hacer-i Esved'i öper.¹⁴³ Hz. Ömer (r.a) Hacer-i Esved'i öpmüş ve; “çok iyi biliyorum ki sen faydası da zararı da olmayan bir taş parçasısın. Eğer Rasulullah (a.s.)'in öptüğünü görmeseydin seni öpmezdim” demiştir.¹⁴⁴ Kalabalık ise Hacer-i Esved-i öpmez. Hacer-i Esved'i öpmek **müstehap**, insanları itip kakmak ve onlara eziyet vermek ise **günah**tır. Müstehap bir fiil ifa etmek için günah işlenmez.

Her şavtın başında,

اللَّهُمَّ إِيْمَانًا بِكَ وَتَصَدِيقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَإِتْبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى

“Allah'ım! Sana iman ederek, Kitabını tasdik ederek, Sana verdiğim sözü yerine getirerek Peygamberin Muhammed (s.a.v) in sünnetine uyarak Beytini tavaf ediyorum” der.

Tavafin her şavtında "Rükn-i Yemânî"yi de istilam edilir, ancak öpülmez. Konuyla ilgili olarak sahebeden Abdullah b. Ömer (r.a),

عَنْ ابْنِ عُمرَ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْعُ أَنْ يَسْتَلِمَ الرُّكْنَ الِئِمَانِيَّ وَالْحَجَرَ فِي كُلِّ طَوْفَةٍ

“Resulullah (s.a.v) tavafin her şavtında Rükn-i Yemani ile Hacer-i Esved'i istilam etmeden geçmezdi” demiştir.¹⁴⁵

Hacer-i Esved'i istilam, **sünnet**, Rüknu Yemânî'yi istilam ise **müstehaptır**. Diğer köşeler istilam edilmez.¹⁴⁶

c) Remel yapmak.

Remel, koşmaksızın çalıklı ve süratli bir şekilde yürümektir.

Sonunda sa'y yapılacak tavafların ilk üç şavtında erkeklerin remel yapmaları sünnettir. "**Metaf**"ta izdiham varsa "remel" yapılmaz. Çünkü kalabalıkta remel yapmak mümkün olmaz. Remel yapacağım diye insanlara eziyet vermek kesinlikle doğru değildir. Remel esnasında şu duanın okunması müstehaptır:

اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا وَسَعْيًا مَشْكُورًا

"Allah'ım! Haccımı mebrur, zenbimi mağfur, sa'yimi meşkur eyle."

d) İztıba yapmak.

"İztıba"; omuzlara alınan "rida"nın bir ucunu sağ koltuk altından geçirip sol omuz üzerine atıp sağ omuzu ve sağ kolu açık bırakmak demektir.

Erkeklerin kendisinden sonra sa'y yapılacak tavaflarda ıztıba yapmaları sünnettir. Ardından sa'y yapılmayan tavaflarda ıztıba yapılmaz.

Tavaf sona erince ıztıba da sona ereceğinden tavaf namazı kılınırken açıkta bırakılan omuz örtülür. Çünkü tavaf namazını omuz ve kol açık iken kılmak mekruhtur.

Peygamber efendimiz ile ashabı Hudeybiye antlaşmasının yapıldığı senede ifa edemedikleri umreyi ertesi sene kaza etmek üzere Mekke-i Mükerrreme'ye girmelerinin arefesinde müşrikler, müslümanları kastederek “Sıtmanın bitkin düşürdüğü bir topluluk yarın Mekke'ye gelecek” diye dedikoduya başlamışlardı. Peygamber efendimiz de, kendisinin ve ashabının bitkin düşmediklerini, aksine güçlü olduklarını onlara göstermek maksadıyla Kâbe'yi tavaf ederken remel ve ıztıba yapmış, ashabının da böyle yapmalarını emretmiştir.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ اعْتَمَرُوا مِنَ الْجِعْرَانَةِ فَرَمَلُوا بِالْبَيْتِ وَجَعَلُوا أَرْدِيَّتَهُمْ تَحْتَ أَبْطِهِمْ قَدْ قَدَفُوهَا عَلَى عَوَاتِقِهِمُ الْيَسْرَى

¹⁴³ İbn Mace, Menasik, 27. No: 2943-2944. II, 981-982. Tirmizî, Hac, 37. No: 861. III; 215..

¹⁴⁴ Buhârî, Hac, 50.

¹⁴⁵ Ebu Davud, Menasik 47 (1600)

¹⁴⁶ Tirmizî, Hac, 35. No: 858. III; 213.

Abdullah b. Abbas (r.a), "Resulullah (s.a.v) ve ashabı, Cîrâne'de umre için ihrama girdiler. Kâbe'yi tavaf eder ken remel yaptılar ve ridalarını sağ koltuklarının altına alıp ucunu da sol omuzlarının üzerine atarak ıztıba yaptılar" demiştir.¹⁴⁷

e) Tavafı mümkün Oldukça Kâbe'nin Yakınında Yapmak.

Bu sünneti yerine getirmek için, erkekler, başkalarına eziyet vermeden ve kendileri de eziyet görmeden mümkün olduğu kadar Kâbe'ye yaklaşarak tavaflarını yaparlar.

Kadınlar, çok mümkün olduğu kadar تنها yerden tavaf etmeye çalışmalıdırlar.

f) Müvâlât.

Tavafın şavtlarını, ara vermeden peş peşe yapmak sünnettir. Bir kimsenin tavaf esnasında abdesti bozursa veya kendisinde guslü gerektiren bir hal vuku bulsa abdestini tazeler veya boy abdesti alır, tavafına kaldığı yerden devam edebilir. Ancak tavafı bütünüyle yeniden yapması daha faziletlidir. Tavaf tamamlanmadan ezan okunursa, tavafa ara verip namazı kıldıktan sonra tavafa kaldığı yerden devam edebilir.

Cenaze namazı veya nafil bir namaz kılmak için tavafa ara vermek mekruhtur.

Malikî ve **Hanbelî** mezheplerine göre tavafın şavtlarını peş peşe yapmak vaciptir. Tavaf ara veren kimsenin bu tavafı yeniden yapması gerekir. Bu itibarla tavafın şavtlarını ara vermeden yapmaya özen gösterilmelidir.¹⁴⁸

g) Duâ etmek.

Tavaf esnasında istenilen dua yapılabileceği gibi Kurân-ı Kerim de okunabilir. Ancak Peygamber efendimizin okumuş olduğu duaları¹⁴⁹ okumak daha fazîletlidir. Buna göre;

- Her şavtın başlangıcında;

سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم اللهم إيماناً بك وتصديقاً بكتابك ووفاء بعهدك وإتباعاً لسنة نبيك محمد صلعم

"Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Her türlü övgü Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür. Kuvvet ve kudret ancak yüce ve azametli Allah sayesinde vardır. Allah'ım! Sana iman ederek, Kitabını tasdik ederek, Sana verdiğim söze bağlı kalarak, Peygamberin Muhammed (a.s.)'in sünnetine uyarak tavaf ediyorum"

- Kâbe'nin kapısının önünde veya hizasında;

اللهم إن البيت بيتك والحرم حرمك والأمن أمنك وهذا مقام العائذ بك من النار

"Allah'ım! Bu ev senin evindir, bu harem senin haremindir, güvenlik senin güvenliğindir, burası, cehennem ateşinden sana sığınların makamıdır"

- Rük-n-i Yemanî ile Hacer-i Esved arasında;

ربنا آتانا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار

"Rabbimiz! Dünyada bize bir iyik ver, âhirette de bir iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru" dualarının okunması müstehaptır.

h) Huşu Tavaf Yapmak

Tavaf ederken ibadet halinde bulunduğunun bilincinde olmalı, huşua aykırı davranışlardan kaçınmalıdır.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Ebu Davud, Menasik 49 (1608) ; İrşadü's-salik, II/801-808

¹⁴⁸ İrşadü's-salik, II/791-793

¹⁴⁹ İbn Mâce, Menasik 32 (2948)

i) Tavaftan Sonra Zemzem İçmek.

Zemzem içerken e'üzü besmele çeker ve اللهم اني اسالك علما نا فعا و رزقا واسعا و شفاء من كل داء و سقم "Allah'ım! Senden yararlı ilim, bol rızık, her türlü dert ve hastalıktan şifa istiyorum"¹⁵¹ diye dua eder.

Zemzem ile abdest alınır, ancak istincada ve necasetlerin temizlenmesinde kullanılmaz.

Peygamberimiz (a.s.), "Zemzem hangi maksatla içilirse o maksat içindir" buyurmuştur.¹⁵²

¹⁵⁰ İrşâdü's-Sari.177, 180

¹⁵¹ Tirmizî, Hac, 33. No: 856. III; 211.

¹⁵² İbn Mâce, Menâsik, 78.

IV. SA'Y

Sözlükte; iş yapmak, yürümek ve koşmak anlamlarına gelen "**Sa'y**"; hac ibadeti ile ilgili bir terim olarak, hac veya umre için yapılan bir tavaftan sonra, Mescid-i Haran'ın doğu tarafında bulunan Safa ve Merve tepeleri arasında, Safa'dan başlayarak dört kere gidip üç kere gelmek demektir.

Safa'dan Merve'ye gidiş bir şavt, Merve'den Safa'ya dönüş de bir şavt olmak üzer sa'y toplam yedi şavttan ibarettir.

Sa'y; Hz. İbrahim'in eşi Hacer'in, oğlu İsmail'e su bulmak için Safa ve Merve tepeleri arasında yedi sefer gidip gelmesine dayanmaktadır. Onların hatırasına binaen bu iki tepe arasından sa'y yapıla gelmiş, İslam haccında da sa'y yapmak meşru kılınmıştır. Şu ayet sa'yin meşru olduğunu ifade etmektedir.

ان الصفى والمروة من شعائر الله فمن حج البيت او اعتمر فلا جناح عليه ان يطوف بهما

"Şüphesiz Safa ve Merve Allah'ın (dininin) nişanelerindedir. Onun için her kim hac veya umre niyetiyle Kabe'yi ziyaret eder ve onları tavaf ederse bunda bir günah yoktur" (Bakara, 158).

Ayette geçen "*tavaf etmek*"ten maksat, "*sa'y etmek*"tir.

a) Hanefî mezhebine göre sa'y, haccın aslı **vacib**dir. Meşru bir mazeret olmadan terk edilirse dem gerekir. Meşru bir mazeret sebebiyle terk edilirse bir şey gerekmez.

b) Şafiî,¹⁵³ **Malikî**¹⁵⁴ ve **Hanbelî**¹⁵⁵ mezheplerine göre ise sa'y etmek haccın ve umrenin **rükün**lerinden biridir. Sa'y yapılmazsa hac ve umre geçerli olmaz.

Sa'yin **vacip** mi **rükün** mü olduğu konusundaki ihtilaf; umre ile ilgili yukarıda zikredilen âyette hükmün açıkça belirtilmemiş olması ve konu ile ilgili hadislerin farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.

Peygamberimiz (a.s.) **اسعوا فان الله كتب عليكم السعي** "*Sa'y edin, çünkü Allah sa'y etmeyi size yazdı*" buyurmuştur.¹⁵⁶

Sa'yin farz olduğu görüşünde olanlar, bu hadisin, sa'yin farz oluşuna delil teşkil ettiğini, zira hadiste geçen "*size yazdı*" ifadesinin "*size farz kıldı*" anlamında olduğunu söylemektedirler.¹⁵⁷

Hanefî bilginler göre; yukarıda zikredilen sa'y ile ilgili âyetin delaleti zannîdir, âyet, sa'yin farz olduğuna kesin olarak delalet etmez. Böyle bir delil ile bir amelin farz oluşu, değil ancak vacip oluşu sabit olur. Konu ile ilgili olarak zikredilen hadis ise zayıftır; sahih olduğu kabul edilse bile, sa'yin farz olduğunu kesin olarak ifade etmez. Çünkü "yazmak" ifadesi her zaman farziyet anlamı taşımaz.¹⁵⁸

1. SA'YİN FARZLARI (ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ)

Sa'yin geçerli olması için yerine getirilmesi gereken bazı şartlar vardır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

¹⁵³ Şirbini, Muğnî'l-Muhtar, II, 285,

¹⁵⁴

¹⁵⁵ Ahmed İbnu Rüşd, Bidayetü'l-Müctehid ve Ninayetü'l-Muktesid, s.278. Kahraman yay. İst. 1985

¹⁵⁶ Ahmed, VI,420.

¹⁵⁷ Şirbini, Muğnî'l-Muhtar,II,285; İbnu Rüşd, Bidâye, s.278.

¹⁵⁸ Kâsânî, Bedâyi', II,133-134; İbnu Hümâm, Fethü'l-Kadir, II, 471-472.

a) Umre sa'yini, ihramlı olarak umre tavafından sonra yapmak.

Umre yapmak üzere niyet edip ihrama giren kimsenin, umre sa'yini, umre tavafından sonra ihramdan çıkmadan önce yapması gerekir. Çünkü umre sa'yi mutlaka ihramlı olarak yapılır.

İhramdan çıktıktan sonra yapılacak olursa dem gerekir. Tavafın peşinden ara vermeden sa'y yapmak sünnet ise de ihramdan çıkmamak şartıyla daha sonra da yapılabilir.

b) Hac Sa'yini, ihrama girdikten sonra geçerli bir tavafın peşinden yapmak.

Hac sa'yinin **asıl vakti**, kurban bayramının 1, 2 ve 3. günlerinde farz tavaftan sonradır. Ancak hac için ihrama girmiş olan bir kimse, dilerse Arafat'a çıkmadan önce nâfile bir tavafın peşinden **haccın sa'yini yapabilir**. Bu durumda sa'yin mutlaka ihramlı olarak yapılması gerekir:

İfrat veya kıran haccı yapanlar, isterlerse kudüm tavafının peşinden veya daha sonra Arafat'a çıkmadan önce haccın sa'yini yapabilirler. Ancak kudüm tavafının peşinden yapılmayıp daha sonra yapıldığı takdirde nâfile bir tavafın peşinden yapılması müstehaptır.

Temettü haccı yapanlar, umreyi tamamladıktan sonra Arafat'a çıkmadan önce haccın sa'yini yapmak isterlerse, hac niyeti ile ihrama girip nâfile bir tavaf yaptıktan sonra haccın sa'yini yapabilirler. Bu kimseler, ihrama girmeden haccın sa'yini yapamazlar.

Haccın sa'yi, Arafat vakfesinden önce yapılmamış ise ziyaret tavafından sonra ihramlı veya ihramsız olarak yapılabilir.

c) Hac sa'yini, hac ayları içinde yapmak.

Hanefî mezhebine göre, hac aylarından önce hac için ihrama girilebilir ise de haccın menâsikinden hiç biri hac mevsiminden önce yapılamaz, yapıldığı takdirde geçerli olmaz.

Haccın sa'yi, kurban bayramının 1, 2 ve 3. günlerinde (10, 11 ve 12 Zilhicce) yapmayan kimse daha sonra ülkesine dönmeden sa'yini yapabilir, her hangi bir ceza da gerekmez.

Eğer haccın sa'yini yapmadan önce ülkesine dönmüş ise, dînen geçerli bir mazereti de yoksuz dem gerekir. Bu kimse Mekke'ye dönüp haccın sa'yini yapmak isterse, Mîkat sınırlarını geçmeden önce umre için ihrama girer, umresini tamamladıktan sonra nâfile bir tavafın peşinden haccın sa'yini yapar, böylece dem cezasından kurtulur.¹⁵⁹

Dînen geçerli olan mazeret, hastalık ve tabî afetler gibi mazeretlerdir.

d) Geçerli bir tavaftan sonra yapmak.

Sa'y, müstakil bir ibadet değildir, bu itibarla geçerli bir tavaftan sonra yapılması gerekir. Ancak tavafın hemen ardından yapılması şart değildir, asıla verilebilir, ancak fasıla verilmesi mekruhtur.¹⁶⁰

e) Sa'yi Safa ve Merve tepeleri arasında yapmak.

f) Sa'ye Safâ tepesinden başlayıp Merve tepesinde bitirmek.

Sa'ye Safâ tepesinden başlanmazsa ilk şavt geçerli olmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.), **نبدأ مابدأ الله تعالى به** "Sa'ye, Allah'ın ayette ilk önce zikrettiği Safa'dan **başlıyoruz**"¹⁶¹ buyurmuş¹⁶² ve sa'ye Safâ'dan başlamıştır.

¹⁵⁹ Kâsânî, II, 135.

¹⁶⁰ Kâsânî, Bedâyi', 134. Şirbini, II,,256

¹⁶¹"Şüphesiz, Safâ ve Merve Allah'ın (dininin) nişanelerindedir..." (Bakara, 158) ayeti kast edilmektedir.

¹⁶²

g) Sa'yin en az dört şavtını yapmak.

Hanefî mezhebine göre, sa'yin ilk dört şavtını yapmak **rükün**, yediye tamamlamak **vaciptir**. Bir şeyin yarısından fazlası o şeyin tamamı hükmündedir. Bu itibarla en az dört şavt yapan kimse sa'yi yapmış sayılır. Geri kalan tavaflar yapılmazsa her şavt için sadaka gerekir. Sa'y bütünüyle terk edilirse dem gerekir.

Şafîî, **Malikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre sa'yi yedi şavta tamamlamak **rükündür**.¹⁶³ Çünkü Peygamberimiz (a.s.), “*Hac menâsikinizi benden öğreniniz*”¹⁶⁴ buyurmuş ve kendisi sa'yi yedi şavt olarak yapmıştır.¹⁶⁵

2. SA'YİN VACİPLERİ

a) Gücü yeten kimsenin sa'yi yürüyerek yapması.

Hanefî ve **Malikî** mezheplerine göre gücü yeten kimsenin sa'yi yürüyerek yapması vaciptir. Gücü ettiği halde sa'yi tekerlikli sandalye ile yapmak dem gerektirir.

Hasta, yürüyemeyecek kadar yaşlı ve özürlü olanlar, tekerlikli sandalye ile sa'y yapabilirler.

Şafîî ve **Hanbelî** mezheplerine göre sa'yi yürüyerek yapmak **sünnettir**.

b) Sa'yi yedi şavta tamamlamak.

Hanefî mezhebine göre sa'yin 5, 6 ve 7. şavtlarını yapmak **vaciptir**. Terk edilen her şavt için sadaka-ı fitır verilmesi gerekir.

Şafîî, **Malikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre ise yedi şavta tamamlamak **rükündür**.¹⁶⁶ Bir şavt eksik olsa sa'y geçerli olmaz.

c) Umrenin sa'yini ihramlı olarak yapmak

3. SA'YİN SÜNNETLERİ

- Sa'yi, tavafı yaptıktan ve tavaf namazını kıldıktan sonra ara vermeden yapmak.
- Sa'yi abdestli olarak yapmak.
- Elbisede ve bedende namaza mani pislik (necaset) bulunmaması.
- Hacer-i Esvedî istilam ettikten sonra Safa tepesine doğru ilerlemek.
- Safa ve Merve tepelerine çıkıldığında Kabe'ye yönelerek tekbir, tehlil ve salavat getirmek ve dua etmek. Dua sırasında elleri açarak göğe doğru kaldırmak menduptur.
- Sa'yin her şavtında Kabe'yi görebilecek şekilde Safa ve Merve tepeleri üzerine çıkmak. En yüksek kısımlara doğru tırmanmağa çalışmak ise mekruhtur.
- Her şavtta, Safa ile Merve tepeleri arasındaki iki yeşil ışık arasında "**hervele**" yapmak. Kadınlar hervele yapmazlar.
- Sa'y sırasında tekbir, tehlil ve dua ile meşgul olmak.¹⁶⁷
- Sa'yin şavtlarını peş peşe yapmak.

¹⁶³ Şirbinî, II, 255.

¹⁶⁴

¹⁶⁵

¹⁶⁶ Şirbinî, II, 255.

¹⁶⁷ Müslim, Hacc, 272,275 (1284,1285; I, 933.

Malikî mezhebine göre şavtları peş peşe yapmak sa'yin geçerlilik **şartıdır**. Bu şarta uyulmamasından yapılan sa'yin iade edilmesi gerekir.

4. SA'YİN YAPILIŞI

Tavaf tamamlanıp Hacer-i Esved istilam edildikten sonra sa'yin yapılacağı yere doğru ilerlenir. Safa tepesine yaklaşıldığında, ان الصفا والمروة من شعائر الله فمن حج البيت او اعتمر فلا جناح عليه ان يطوف بهما ومن تطوع خيرا فان الله شاكر عليم "Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın (dininin) nişanelerindedir. Onun için her kim hac veya umre niyeti ile Kabe'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse bunda bir günah yoktur. Her kim önlünden koparak bir hayır işlerse şüphesiz Allah onu bilir, karşılığını verir" (Bakara, 2/158) anlamındaki âyeti okunur ve sa'ye niyet edilir.

Sa'yin niyetini, اللهم اني اريد ان اسعى ما بين الصفى و المروة سبعة اشواط سعي العمرة لله تعالى "Allah'ım! Senin rızan için Safa ile Merve arasında yedi şavt olarak umrenin sa'yini yapmaya niyet ediyorum" diyerek yapılması müstehaptır.

Kabe görülebilecek kadar Safa tepesine çıkılır. Kabe'ye dönülerek tekbir ve tehlil getirilir: لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك و الله اكبر الله اكبر لا اله الا الله و الله اكبر الله اكبر و لله الحمد لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك و الله اكبر الله اكبر لا اله الا الله و الله اكبر الله اكبر ve الله اكبر الله اكبر لا اله الا الله و الله اكبر الله اكبر و لله الحمد و هو على كل شىء قدير diye tekbir ve tehlil getirilir, eller kaldırılarak dua edilir. Buradan Merve tepesine doğru yürümeğe başlanır. Yürürken yine tekbir, tehlil ve dua ile meşgul olunur. Yeşil ışıklarla belirlenmiş olan yere gelindiğinde erkekler "hervele" yaparlar. Sonra normal yürüyüşe devam edilir. Merve tepesine yaklaşıldığında ان الصفا... ayeti okunur. Safa tepesine çıkılıp Kabe'ye dönülür, tekbir ve tehlil getirilir, eller kaldırılıp dua ve niyazda bulunulur. Böylece bir şavt tamamlanmış olur. Tekrar Safa tepesinin doğru yürünür. Yeşil ışıkların bulunduğu yerde yine erkekler süratli ve çalımli bir şekilde koşarak yürünür. Yürüyüş sırasında tekbir, tehlil ve dua ile meşgul olunur. Safa tepesine ulaşıldığında ikinci şavt tamamlanmış olur. Şavtlar Safa'dan Merve'ye dört gidiş ve Merve'den Safa'ya üç dönüş olmak üzere şavtlar yediye tama kadar aynı işlemler tekrarlanır. Böylece sa'y Safa'dan başlayıp Merve'de tamamlanmış olur.

V. ARAFAT VAKFESİ

Sözlükte; bilme, anlama ve tanıma anlamlarındaki a-r-f kökünden türeyen “**Arafat**”, Mekke’nin 25 km. güney doğusunda ova görünümünde düz bir alanın adıdır. Doğu, kuzey ve güneyi dağlarla çevrilidir.

Adem ile Havva cennetten indirildikten sonra buluştukları yere "Arafat", buluştukları güne "arefe" denilmiştir.¹⁶⁸

Arafat, **Hill** bölgesinde **Harem** sınırları dışında kalır. Harem sınırı ile Arafat arasında Urene vadisi, Arafat’ın ortasında “**Cebel-i Rahme**” (rahmet dağı), batısında Nemîre Mescidi vardır. Günümüzde Arafat, ağaçlandırılmış ve dokuz oto yol ile Müzdelife’ye bağlanmıştır

Haccın aslî rüknü olan vakfe, Arafat’ta yapılır.

Sözlükte belirli bir yerde bir süre kalmak anlamına gelen "**vakfe**"; bir hac terimi olarak, hac yapma niyetiyle ihrama girmiş olan bir kimsenin Zîlhicce ayının 9. günü öğleden sonra Arafat’ta bir müddet kalmak demektir.

Arafat vakfesi yapılmadan hac ibadeti yerine getirilmiş olmaz. Şu âyetler, Arafat vakfesine işaret etmektedir:

“**Arafat’tan ayrılıp (Müzdelife’ye) akın edince Meş’ari Haramda Allah’ı anın**” (Bakara, 2/198).

“**Sonra insanların akın ettiği yerden (Arafat’tan) siz de akın edin...**” (Bakara, 2/199).

Kureyşliler daha önceleri Müzdelife’de vakfe yaparlar, Harem ehli oldukları gerekçesiyle Arafat’a vakfe yapmazlardı.¹⁶⁹ Yüce Allah bu âyet ile Arafat’a vakfe yapılmasını kesin olarak emretmiştir. Peygamberimiz (a.s) da **الحج عرفة** "*Hac, Arafat’tır*" buyurmuştur.¹⁷⁰

Vakfe'nin haccın rüknü olduğu konusunda ümmetin icmaı hasıl olmuştur.¹⁷¹

Arafat vakfesinin şartları, vacipleri, sünnet ve müstehapları vardır.

1. Arafat Vakfesinin Rüknü

Arafat vakfesinin bir rüknü vardır, o da Arafat sınırları içerisinde belirlenen zaman diliminde kısa bir süre bulunmaktır.

Bir kimse ihramlı olarak belirlenen zaman dilimi içerisinde bilerek veya bilmeyerek, uyanık veya uyuyarak, ayık veya baygın olarak, oturarak, yürüyerek veya vasıta içerisinde, abdestli veya abdestsiz, cünüp, adetli ve loğusalı, niyetli veya niyetsiz kısa bir süre Arafat’ta bulunsa ittifakla vakfe yapmış olur.

¹⁶⁸ Kurtubî, II, 415.

¹⁶⁹ Müslim, Hac, 151-152. I, 893-894. Kâsânî, II, 125.

¹⁷⁰ Nesâî, Menâsikü'l-haccı, 203. V, 256. **الحج عرفة** İbn Mâce, Menâsik, 57. No: 3015. II, 1003. Tirmizî'nin rivayeti **الحج عرفة** "Hac, Arafat'tır, hac Arafat'tır, hac Arafat'tır" şeklindedir. Tirmizî, Tefsîr, 3. No: 2975. V, 214. Ebû Dâvûd'un rivayeti ise, **الحج يوم عرفة** "*Hac Arafat günüdür*" şeklindedir. Menâsik, 69. No: 1949. II, 485.

¹⁷¹ Kâsânî, II, 125. İbn Rüşd, I, 424.

2. Arafat Vakfesinin Geçerli Olmasının Şartları

- a) Hac için ihrama girmiş olmak
- b) Vakfeyi Arefe günü (9 Zilhicce) güneşin tepe noktasına gelmesinden kurban bayramının birinci günü (10 Zilhicce) fecr-i sadığa kadar olan süre içinde yapmak.
- c) Vakfeyi Arafat'ta yapmak. Arafat sınırları dışında yapılan vakfe geçerli olmaz.

Mâlikî mezhebine göre, ayrıca gecenin bir cüz'ünde Arafat'ta bulunmak vakfenin geçerli olması için **şarttır**. Güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılıp bir daha dönmeyen kimsenin haccı bâtil olur.¹⁷² İmam Mâlik bu görüşü için, *من ادرك عرفات بليل فقد ادرك الحج و من فاته من ادرك عرفات بليل فقد فاته الحج* "Kim gece Arafat'ta vakfe yaparsa haccı tamam olur, kim Arafat'ta vakfa yapamazsa haccı kaçırmış olur"¹⁷³ anlamındaki hadisi esas almıştır.

Cumhur, *من ادرك معنا هذه الصلاة و اتى عرفة قبل ذلك ليلا او نهارا فقد تم حجه* "Bizimle (Müzde-life'de) (sabah) namazını kılan, öncesinde gece veya gündüz Arafat'ta vakfe yapan kimsenin haccı tamam olmuştur"¹⁷⁴ anlamındaki hadisi esas almıştır.

Süresi içinde kısa da olsa bir müddet Arafat'ta vakfe yapmayan kimse hacca yetişememiş olur. Bu kimse daha sonraki yıllarda yeniden haccetmesi gerekir.

3. Arafat Vakfesinin Vacibi

Arefe günü gündüz Arafat'a çıkmış olanların güneş batıncaya kadar Arafat'ta beklemeleri **vaciptir**.

Bir kimse güneş batmadan önce mazeretsiz olarak Arafat'tan ayrılırsa vacibi terk ettiği için **dem** gerekir. Güneş batmadan Arafat'a dönerse ceza düşer. Güneş battıktan sonra dönerse artık ceza düşmez.

Peygamberimiz (a.s.), güneş batıncaya kadar Arafat'ta vakfe yapmıştır.¹⁷⁵

Gündüz Arafat'ta bulunmayıp güneş battıktan sonra gelenler, Arafat vakfesini yapmış olurlar, bu kimseler için her hangi bir ceza da gerekmez.

Mâlikî mezhebine göre Arafat'ta güneş batıncaya kadar beklemek gerekmez. Az da olsa gündüz Arafat'ta bulunmakla **vâcip** yerine gelmiş olur.¹⁷⁶

4. Vakfenin Yapılacağı Yer

Urene vadisi¹⁷⁷ hariç Arafat dağının her tarafı vakfe yeridir. Peygamberimiz (a.s.), *وارتفعوا عن بطن عرنة* "(ancak) Urene Vadisi'nden uzak durun"¹⁷⁸ buyurmuştur. Urene vadisi, Harem sınırı ile Arafat arasındaki mevkidir, Arafat'a dahil değildir. Hz. Peygamber,

Mekke istikametinde bulunan Urene vadisi dışında Arafat'ın her hangi bir yerinde vakfe yapan kimse haccın bu aslî rüknünü yerine getirmiş olur.

5. Vakfenin Yapılacağı Zaman

¹⁷² İbn Rüşd, I, 426. Kurtubî, II, 417. İbn Kudâme, V, 272, madde, 636.

¹⁷³ Dârakutnî, II, 241.

¹⁷⁴ Ebû Dâvûd, Menâsik, 69. No: 1950. II, 487. Ahmed, IV, 261. Nesâî, Hac, No: 3043. Dârimî, Hac, II, 59. bk. İbn Mâce, Menâsik, 57. No: 3016. II, 1004. Nesâî, Menâsikü'l-haccı, 203. V, 256.

¹⁷⁵ Ebû Dâvûd, Menâsik, I, 447. Ahmed, I, 75.

¹⁷⁶ Kâsânî, II, 127. Şirbînî, II, 262-263. İbn Kudâme, V, 272-274, madde, 636.

¹⁷⁷ İbn Mâce, Hac, I, 1002. Malik, Hac, I, 388. Ahmed, IV, 82. Kâsânî, II, 151.

¹⁷⁸ Müslim, Hac, 149. I, 893.

¹⁷⁹ İbn Mâce, Menâsik, 55. No:3012. II, 1002.

Vakfenin yapılacağı zaman, Arefe günü (9 Zilhicce) güneşin zevalinden sonra başlar, kurban bayramının birinci günü (10 Zilhicce) fecr-i sadığa kadar devam eder.

Bu zaman diliminde Arafat'ta vakfe yapmayan kimse haccın bu aslı rüknünü yerine getirmemiş ve neticede hac yapmamış olur. Arefe günü öğle vaktinde önce, bayramının birinci günü sabah namazı vaktinin girdiği andan sonra yapılan vakfe geçerli olmaz.

و من ادرك عرفة قبل ان يطلع الفجر فقد ادرك الحج "Fecir doğmadan önce Arafat'a yetişen kimse hac yapmış olur",¹⁸⁰ فمن جاء قبل صلاة الفجر ليلة جمع فقد تم حجه¹⁸¹ "Kim Müzdelife gecesi sabah namazından önce Arafat'a gelirse haccı tamam olmuştur"¹⁸¹ anlamındaki hadisler, Arafat vakfesinin son zamanını bildirmektedir.

Peygamberimiz (a.s.) zevalden sonra vakfe yapmış¹⁸² ve لتأخذوا عني مناسككم¹⁸³ "Haccın menâsikini benden alınız" buyurmuştur.¹⁸³

Ahmed b. Hanbel'e göre Arafat vakfesinin zamanı, Arefe günü fecri sadıkla başlar, bayramın birinci günü fecr-i sadıkla sona erer.

İmam Mâlik'e göre Arafat vakfesinin vakti, Arefeyi bayrama bağlayan gece vaktidir. Az da olsa Arafat'ta geceleyin vakfe yapmayan kimse Arafat vakfesi yapmamış sayılır.

Arafat'ta vakfe yapmayan kimse hac yapmamış olur. Bu kimsenin başka bir yıl yeniden hac yapması gerekir.¹⁸⁴

6. Arafat Vakfesinin Sünnetleri

- Arefe günü sabahı güneş doğduktan sonra Mina'dan Arafat'a hareket etmek.
- Zeval vaktinden önce Arafat bölgesinde bulunmak.
- Mümkünse vakfe için gusletmek.
- Öğle namazı öncesinde Nemîre Mescidi'nde hutbe okunması.
- Oruçlu olmamak.
- Vakfe esnasında abdestli ve kıbleye yönelik bulunmak.
- Mümkün olduğu kadar vakfeyi "Cebelür-Rahme" denilen tepenin yakınında yapmak.
- Öğle vakti olunca hemen öğle ve ikinci namazlarını birleştirerek kılmak (cem'-i takdîm).

Peygamberimiz (a.s.) Arafat'ta öğle namazı ile ikinci namazını öğle vaktinde birleştirerek kıymıştır.¹⁸⁵

Ebû Hanîfe'ye göre öğle ile ikinci namazının cem'-i takdîm ile kılınabilmesi için; Arefe günü hac için ihramlı olarak Arafat'ta bulunmak ve Mescid-i Nemîre'de "cemâat-i kübrâ" ile kılmak gerekir. Aksi halde her namaz kendi vaktinde kılınır.

Ebû Yûsuf ve **İmam Muhammed** ile **Şâfiî**, **Hanbelî** ve **Mâlikî** mezheplerine göre, Arefe günü hac için ihramlı olanların, öğle ile ikinci namazlarını; ister Nemîre Mescidi'nde ister çadırlarda, ister cemaatle, ister münferit olsun herkesin cem'-i takdîm ile kılması **sünnettir**.¹⁸⁶

Cem-i takdîm ile namaz şöyle kılınır: Ezan okunduktan sonra önce öğle namazının ilk sünneti kılınır, sonra kamet yapılır ve öğlenin farzı kılınır, tekrar kamet yapılır ve ikindinin farzı kılınır. İki farz arasında sünnet ve nafîle kılınmaz. Her iki farzdan sonra telbiye ve teşrik tekbirleri okunur.

¹⁸⁰Tirmizî, Tefsîr, 3. No: 2975. V, 214

¹⁸¹İbn Mâce, Menâsik, 57. No: 3015. II, 1003. Bir diğer hadis şöyledir: من جاء قبل الصبح من ليلة جمع فتم حجه "Kim Müzdelife gecesi sabah namazından önce Arafat'a gelirse haccı tamam olmuştur" Ebû Dâvûd, Menâsik, 69. No: 1949. II, 485.

¹⁸²Kâsânî, II, 126

¹⁸³Müslim, Hac, 310. I, 893.

¹⁸⁴Kâsânî, II, 126-127. İbn Kudâme, V, 274, madde, 636. Şirbînî, II, 262-264. İbn Rüşd, I, 426. Kurtubî, II, 416.

¹⁸⁵Nesâî, Menâsikü'l-haccı, 201. V, 254.

¹⁸⁶Kâsânî, II, 152-153. Şirbînî, II, 260. İbn Kudâme, V, 263-275, madde, 634-536. İbn Rüşd, I, 424-425.

i) Vakfeyi, cem'-i takdîm ile kılınan namazdan sonra yapmak.

Vakfe esnasında ayakta durmak oturmaktan daha faziletlidir.

ı) Gün boyunca, Kur'an okumak, telbiye, zikir, tehlîl, tekbir, tespih, dua ve istiğfar gibi ibadetleri çokça yapmak.

Mukim olanlar, Arafat'ta öğle ve ikindi namazlarını tam kılarlar. Namazları tam kılanlar da cem-i takdîm yaparlar.

Hanefî mezhebine göre Mekke'de 15 gün ve daha fazla, diğer mezheplere göre giriş çıkış günleri hariç 4 gün ve daha fazla kalanlar mukîm sayılırlar ve namazlarını tam kılarlar. Bu sürelerden az kalacak olanlar ise seferî sayılırlar ve dört rekatlı namazları iki rekat olarak kılarlar.¹⁸⁷ Ancak **İmam Malik**'e göre mukîm olsun misafir dolsun Arafat'ta herkesin namazları seferî olarak kılması sünnettir.¹⁸⁸

Arafat vakfesi, Cuma gününe rastlarsa Şâfiî ve Malikî mezhebine göre mukîm olsun veya misâfir olsun Cuma namazı herkese farz olmaz.¹⁸⁹

VI. MÜZDELİFE VAKFESİ

İleri geçmek ve yaklaşmak anlamındaki "izdilâf" kökünden türeyen "**Müzdelif**", Arafat ile Mina arasında Harem sınırları içinde bir bölgenin adıdır. Mina ile Müzdelife arasında "**Muhassır Vadisi**", Müzdelife sınırları içerisinde Kuzeh dağı üzerinde "**Meşar-i Haram**" adında bir tepe vardır.

Adem ile Havva Müzdelife'de birbirlerine yaklaştıkları ve haccedenler, burada dua, zikir ve ibadetlerle Allah'a yaklaşırlar için bu isim verilmiştir. Akşam ile yatsı namazı cem edilerek kılındığı için Müzdelife bölgesine "cem" (جمع) ismi de verilmiştir.¹⁹⁰

Kur'an-ı Kerîm'de Müzdelife vakfesine,

“**Arafat'tan ayrılıp (seller gibi Müzdelife'ye) akın edince Meş'ar-i Haramda Allah'ı anın**” (Bakara, 2/198) anlamındaki âyet işaret etmektedir. Peygamberimiz (a.s.)

*"Kim bu burada (Müzdelife'de) (sabah) namazını kılar, sonra bizimle burada bulunur, öncesinde gece veya gündüz Arafat'ta vakfe yaparsa haccı tamam olmuştur."*¹⁹¹

Müzdelife'de vakfe yapmak haccın **vacib**idir. Bu vacibin terk edilmesi **dem** gerektirir.¹⁹²

1. Müzdelif

Müzdelife sınırları içerisinde belirlenen zaman diliminde kısa bir süre bulunmak veya buradan geçmektir.

Bir kimse bilerek veya bilmeyerek, uyanık veya uyuyarak, ayık veya baygın, oturarak, yürüyerek veya vasıta içerisinde, abdestli veya abdestsiz, cünüp, adetli ve loğusalı, niyetli veya niyetsiz olarak Müzdelife Vakfesini yapsa vacip yerine getirilmiş olur.

Müzdelife vakfesini özürsüz terk eden, vakti içerisinde Müzdelife'ye hiç uğramayan kimseye dem gerekir. Vakti çıkmadan vakfeyi yaparsa ceza düşer.¹⁹³

¹⁸⁷ Kâsânî, II, 152. Şirbînî, II, 260. Tirmizî, es-Sünen, III, 229.

¹⁸⁸ Tirmizî, es-Sünen, III, 229.

¹⁸⁹ Kâsânî, II, 151-152. İbn Kudâme, V, 265, madde, 634. İbn Rüşd, I, 425. Kurtubî, II, 418-420. Şirbînî, II, 260-263.

¹⁹⁰ Kurtubî, II, 421. İbn Kudâme, V, 283.

¹⁹¹ Nesâî, Menasikü'l-hac, 211. V, 263. Ebû Dâvûd, Menâsik, 69. No: 1950. II, 487. Ahmed, IV, 261. Dârimî, Hac, II, 59. bk. İbn Mâce, Menâsik, 57. No: 3016. II, 1004.

¹⁹² Kâsânî, II, 135-136. Şirbînî, II, 264-265. İbn Kudâme, V, 284, madde, 641.

2. Müzdelife Vakfesinin Geçerli Olmasının Şartları

a) Hac İçin İhramlı Olmak

Hanefî Mezhebine göre ihram, haccın şartı, Şâfi ve Mâlikî mezhebine göre haccın rüknüdür.¹⁹⁴ İhrama girmeden hiçbir Menasik geçerli olmaz.

b) Arafat Vakfesini Yapmış Olmak.

Arafat vakfesini yapmayan kimsenin haccı, dolayısıyla Müzdelife vakfesi geçerli olmaz.

c) Vakfeyi Müzdelife Sınırları İçinde Yapmak

Muhassır vadisi dışında¹⁹⁵ Müzdelife'nin her yerinde vakfe yapılabilir. Peygamberimiz (a.s.), *المزدلفة كلها موقف* "Müzdelife'nin her tarafı vakfe yeridir,"¹⁹⁶ *وارتفعوا عن بطن محسر* "(ancak) Muhassır Vadisi'nden uzak durun"¹⁹⁷ buyurmuş, cemerata atılacak taşları buradan toplamıştır.¹⁹⁸

d) Vakfeyi Belirli Zaman İçinde Yapmak.

Müzdelife vakfesinin zamanı, Arefe günü güneşin batımından bayramın birinci günü güneşin doğmasına kadar uzanan bir zaman diliminde yapılabileceği konusunda mezheplerde farklı görüşler vardır.

Hanefî mezhebine göre bayramın birinci günü fecr-i sadık yani tan yerinin ağarmaya başlamasından güneşin doğmasına kadar olan süredir.

Şâfi ve **Hanbelî** mezheplerine göre gecenin yarısından fecr-i sadığa kadar geçen süredir. Gece yarısı, güneşin batışı ile fecr-i sâdik arasındaki sürenin ortasıdır.¹⁹⁹

Mâlikî mezhebine göre arefe günü akşamı güneşin batışından bayram sabahı fecr-i sadığa kadar olan süredir.

3. Müzdelife Vakfesinin Vacipleri

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre Arefe günü Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını ister münferit ister cemaatle olsun, yatsı vakti içinde cem'-i te'hîr ile kılmak **vâcibtir**. Abdullah ibn  mer,

جمع رسول الله بين المغرب والعشاء بجمع صلى المغرب ثلاثا والعشاء ركعتين باقامة واحدة "Allah'ın Elçisi, akşam namazı ile yatsı namazını Müzdelife'de birleştirerek kıldı. Akşamı üç, yatsıyı iki rekat olarak bir kametle kıldı" demiştir.²⁰⁰

¹⁹³ Kâsânî, II, 136. Şirbîni, II, 264.

¹⁹⁴ İbn Rüşd, I, 427.

¹⁹⁵ Muhassır vadisi Mina'ya dahildir. Nesâî, Menâsikü'l-haccı, 204. V, 258. Kâsânî, II, 136.

¹⁹⁶ Nesâî, Menâsikü'l-haccı, 212. V, 265. Müslim, Hac, 310. I, 893.

¹⁹⁷ İbn Mâce, Menâsik, 55. 3013. II. 1002.

¹⁹⁸ Nesâî, Menâsikü'l-haccı, 204, 217, 218. V, 258, 268, 269.

¹⁹⁹ Kâsânî, II, 136. Şirbîni, II, 264. İbn Kudâme, V. 279-282. madde, 639-640.

²⁰⁰ Müslim, Hac, 290. II, 938. Nesâî, Menâsikü'l-haccı, 207. V, 260. Peygamberimizin Müzdelife'de akşam ile yatsı cem ederek kıldığına dair bir çok hadis vardır. bk. Müslim, Hac, 276-290, 291, 292. İbn Mâce, Menâsik, 60. No: 3020. II, 1005.

Hanefî mezhebinden **İmam Ebû Yusuf** ile **İmam Şâfiî**, **Mâlikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre Müzdelife'de akşam ile yatsı namazlarını cem-i te'hîr zile kılmak **sünnettir**.

Bu namazlar yatsı vaktinin çıkmasından endişe edilmedikçe Arafat'ta veya yolda kılınmaz; kılındığı takdirde, henüz yatsı vakti çıkmadan Müzdelife'ye ulaşırsa, Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre yeniden kılınır. Diğer müçtehitlere göre Müzdelife'ye ulaşmadan kılınması mekruh ise de kılındığı takdirde iadesi gerekmez.

Cem-i takdîm ve cem-i te'hîr ile kılınan namazlarda, iki farz arasında başka namaz kılınması mekruhtur. Bu sebeple akşamın sünneti ve yatsının ilk sünneti kılınmaz. Yatsının son sünnetiyle vitir kılınır. İki vaktin namazı bir tek ezan ve bir tek kametle kılınır. Yatsı namazı için ayrıca ezan ve ikamet gerekmez.²⁰¹

4. Müzdelife Vakfesinin Sünnetleri

- a) Arefe gününü bayram gününe bağlayan geceyi burada geçirmek
 - b) Vakfeyi Kuzeh dağı üzerindeki Meş'ar-i Harâm civarında yapmak
 - c) Sabah namazını erkence kılmak
 - c) Sabah namazdan sonra telbiye, tekbir, tehlîl, zikir, dua ve istiğfar ile vakfeyi ortalık aydınlanıncaya kadar sürdürmek
 - d) Ortalık iyice aydınlandıktan sonra güneş doğmadan Mina'ya hareket etmek
- Sünnetlerin terk edilmesi ile bir ceza gerekmez, ancak sünneti terk eden kötü bir davranışta bulunmuş ve sünnet sevabından mahrum kalmış olur.²⁰²

Akşamdan sonra hastaların ve görevlilerin otobüslüleriyle Müzdelife'den geçerek Mina'ya veya Mekke'ye gitmeleri caizdir. Bu kimseler Mâlikî mezhebinin içtihadına göre hareket etmiş olurlar. Peygamberimiz (a.s), zayıf kimseleri geceden Mina'ya göndermiştir.²⁰³

VII. MİNA'DA YAPILAN GÖREVLER

"**Mina**", Müzdelife ile Mekke arasında Harem sınırları içinde bir bölgenin adıdır.

Kurban bayramı günleri (Zilhicce 10, 11, 12 ve 13) Mina'da şeytan taşlama, kurban kesme ve tıraş olma görevleri ifa edilir.

1. Remy-i Cimar

Sözlükte küçük taşlar atmak anlamına gelen "**remy-i cimar**", bir hac terimi olarak "cemerat" diye adlandırılan belli yerlere belli zamanda ve belli sayıda taş atmak demektir.

Yüce Allah, İbrahim Peygambere, oğlu İsmail'i kurban etmesini emrettiğinde şeytan bu emri yerine getirmelerine engel olmaya çalışmıştı. Bunun üzerine Hz. İbrahim eşi Hacer ve oğlu İsmail, şeytanın bu tuzağını fark edip onu taşlamışlardı. İşte "**remy-i cimar**", bu olayı sembolize etmektedir. Burada şeytana karşı direniş ve protesto söz konusudur.

Şeytan taşlama vazifesi Mina'da Kurban bayramı günlerinde ifa edilir. Şeytan taşlama ittifakla haccın aslî vaciplerinden biridir.²⁰⁴ Bu görevin terk edilmesi dem gerektirir.

²⁰¹ Mergînânî, I. 146. Kâsânî, II, 154-155. Şirbînî, II, 264. İbn Rüşd, I, 427-228. İbn Kudâme, V. 279-282. madde, 639-640. Kurtubî, II, 428

²⁰² Semerkandî, II, 381. Kâsânî, II, 154-156. Şirbînî, II, 264-265. İbn Rüşd, I, 427-228. İbn Kudâme, V, 281-282.

²⁰³ Nesâî, Menâsikü'l-haccı, 208, 214. V, 261-262, 266.

²⁰⁴ Müslim, Hac, 51 (2286); Şemsü'd-Din es-Serahsî, el – Mecsut . I-XXX 1993 Beyrut. Dârü'l-Marife. IV/65; Muhyî'd-din Yahya b. Şeref en-Nevevî, Kitâbü'l - Mecmu' I-XXIII. Dârü İhyâ'î't - Tûrasi'l - Arabî

Şeytan taşlama günlerinde Mina'da geceleme **sünnettir**.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre kurban bayramının 1. gününü 2. gününe, 2. gününü 3. gününe ve 3. gününü 4. gününe bağlayan gecelerin yarısından çoğunu Mina'da geçirmek **vaciptir**. Mazeretsiz olarak bu görevin terki dem gerektirir.²⁰⁵

Mina'da şeytanın taşlandığı "Cemerat" diye anılan üç yer vardır.

a) "Cemre-i Suğrâ" (Küçük Cemre): Mescid-i Hayf tarafındadır. Bu cemreye halk arasında "Küçük Şeytan" denir.

b) "Cemre-i Vustâ" (Orta Cemre): Mekke cihetinde Küçük Cemreden sonra 150 m. mesafede yer alır. Bu cemreye halk arasında "Orta Şeytan" denir.

c) "Cemre-i Akabe" (Büyük Cemre): Mina'nın Mekke istikametindeki sınırında yer alır. Bu cemreye halk arasında "Büyük Şeytan" denir.

a) Remy-i Cimar'ın Vakti Ve Hükmü

Cemrelere taş atmanın zamanı, kurban bayramı günleridir. Bu günlerin ilkinde "Yevm-i Nahr" (*Kurban Kesme Günü*), kalan üç güne ise "Eyyam-ı Teşrik" (*Teşrik Günleri*) denir.²⁰⁶ İlgisi nedeniyle bu günler, "**Eyyam-ı Mina**" (*Mina Günleri*) olarak da anılır.

aa) Bayramın Birinci Günü

Bayramın birinci günü, büyük şeytan denilen Akabe Cemresi'ne yedi taş atılır. Bu taşların atılma zamanı; **Hanefî ve Malikî** mezheplerine göre fecr-i sadıktan itibaren başlar, ikinci gün, fecr-i sadığa kadar devam eder. Bu zaman diliminde taşlar atılmazsa dem gerekir.

İmam Ebû Yusuf ile **İmam Muhammed**'e göre, vaktinde atılmayan taşlar, bayram sonuna kadar kaza şeklinde atılabilir ve bundan dolayı ceza da gerekmez.²⁰⁷

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre, Akabe Cemresi'ne taş atma gece yarısından itibaren başlar, bayramın 4. günü güneşin batmasına kadar devam eder. Bu günde atılması gereken taşlar bayramın dördüncü günü güneş batımına kadar atılsa caiz olur, her hangi bir ceza da gerekmez.²⁰⁸

Bayramın birinci günü Mina'ya gelindiğinde yukarıda zikredilen süre içerisinde Akabe cemresine gidilir. Uygun bir yerden **بِسْمِ اللَّهِ أَكْبَرُ رَغْمًا لِلشَّيْطَانِ وَحِزْبِهِ** "*Allah'ın adıyla... Allah en büyüktür, şeytan ve taifesini kastederek taş atıyorum*"²⁰⁹ duasını okuyarak taşlarını atar.²¹⁰

Nohut büyüklüğündeki taşlar, sağ elin baş parmağıyla işaret parmağının uçları arasında tutulur, kol fazla kaldırılmadan atılır.

1995. VIII/164; Muvaffaku'd-Din Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kuda me, El-Muğni, I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, III/505.

²⁰⁵ Nevevi, Kitabü'l-İzah, 359; İbn Kudame, Muğni, III, 441; İrşâdü's-Sari, 260 Cezirî, Mezahib, 668

²⁰⁶ "Teşrik" Arap dilinde etleri doğrayıp kurutmak demektir. Vaktiyle bayramın birinci günü Mina'da kesilen kurbanların etleri, bayramın 2., 3. ve 4. günlerinde güneşte kurumaya bırakılırdı. Bu sebeple bu üç güne et kurutma günleri anlamında "Eyyam-ı Teşrik" denilmiştir.

²⁰⁷ İrşâdü's-Sari, 245-247; İbn Kudame, el-Muğni, III/449; Abdurrahman el-Ceziri, Kitabü'l- fikh ala mezahibi'l- Erbaa, I-V, Darü'l-Fikr yayını. I/668; Hatib eş-Şirbini. Muğni'l-Muhtac , I-IV. S II/271.

²⁰⁸ Yahya b.Şeref en-Nevevi, Kitabü'l-İzah fi menasiki'l-Hacci ve'l-Umre,311;Serahsî,el-Mebcut,IV/65; Kinani, Hidayetü's-salik, III/1213; İbn Kudame, El-Muğni, III/479.

Fıkıh kaynaklarında; bayramın birinci günü Cemre-i Akabe'ye atılacak taşların güneşin doğuşundan sonra atılmasının müstehap, zeval vaktinden sonra atılmasının caiz, güneş batımından sonra atılmasının mekruh olduğu şeklindeki görüşler yer almaktadır. Geceleyin taş atmanın mekruh görülmesi, yeterli aydınlatmanın yapılamadığı eski devirlerde gece karanlığında atılan taşların yerini bulamaması ve başkalarına zarar verme ihtimali bulunması ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde bu tür sakıncalar ortadan kalktığından geceleyin taş atılması mekruh olmaktan çıkmıştır.

²⁰⁹ İbn Abidin,II/513. Nesâî, Menâsikü'l-hacci, 204. V, 258.

²¹⁰ İbn Abidin,II/513

Taşlar atıldıktan sonra beklenmeksizin oradan uzaklaşılır. Dua etmek için beklenmez, dua yürürken yapılır.

Cemre-yi Akabe'ye ilk taşın atılmasıyla **telbiyeye** son verilir.

Temettu veya kıran haccı yapan kimse, bayramın birinci günü Akabe Cemresi'ne taş attıktan sonra kurbanını keser veya vekâleten kestirir. Tıraş olup ihramdan çıkar. Böylece birinci "**tehallül**" gerçekleşir. Bundan sonra "cinsel ilişki" dışındaki bütün ihram yasakları sona erer.

Bundan sonra Mescid-i Haram'a gidip ziyaret tavafını yapar. Daha önce yapmamışsa hac sa'yini yapar. Tavaf ve Sa'y yaptıktan sonra "**ikinci tehallül**" de gerçekleşmiş ve ihramla ilgili bütün yasaklar kalkmış olur.

Tavaf ve Sa'yini yapan kimse, Mina'ya döner, bayramın 1, 2 ve 3. günlerini (eyyam-i teşrik) Mina'da geceler. Eyyam-i Teşrik'in gecelerini Mina'da geçirmek **Hanefî** mezhebine göre **sünnet**; **Şâfiî**, **Mâlikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre **vaciptir**.²¹¹

Cemrelere Atılacak Taşlar

Bayramın birinci günü Akabe Cemresi'ne atılacak yedi taşın Müzdelife'de toplanması **müstehaptır**. Diğer günleri cemrelere atılacak taşlar, Müzdelife, Arafat, Mina, Mekke veya her hangi bir yerden toplanabilir.

Cemrelere atılacak taşların cemrelerin yanından veya temiz olmayan yerlerden toplanması, büyük taşların kırılarak küçük parçalara bölünmesi **mekruhtur**.

ab) Bayramın İkinci Ve Üçüncü Günleri:

Bayramın ikinci ve üçüncü günü cemrelere taş atma **zamani**, zevalden sonra başlar, fecr-i sadığa kadar devam eder. Peygamberimiz (a.s) ikinci ve üçüncü günde cemrelere taş öğleden sonra atmıştır.²¹²

Öğle vaktinden önce ve fecr-i sadıktan sonra atılan taşlar geçerli olmaz. Öğleden sonra atılması gereken bu taşlar atılmaz ve kurban bayramının 4. günü güneş batıncaya kadar kaza da edilmezse dem gerekir.²¹³

Bayramın ikinci ve üçüncü günü sırasıyla küçük, orta ve büyük şeytana yedişer taş atılır. Bu sıraya uymak **sünnettir**. Sıraya uyulmaması durumunda her hangi bir ceza gerekmez.

Şâfiî, **Mâlikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre ise **vaciptir**. Bu mezheplere göre sıraya uyulmadığı takdirde dem gerekir.

ac) Bayramın dördüncü günü:

Bayramın dördüncü günü Mina'da kalmayacak olan kimseler bugünün taşlarını atmakla yükümlü değildir.

من تعجل في يومين فلائمه عليه ومن تأخر فلائمه عليه

“Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur. Kim geri kalırsa, ona da günah yoktur” (Bakara, 2/203) anlamındaki âyet buna işaret etmektedir..

Bayramın dördüncü günü Mina'da kalmayacak olan kimsenin, üçüncü günün taşlarını attıktan sonra fecr-i sadıktan önce Mina'dan ayrılması gerekir. Belirlenen zamanda ayrılmazsa dördüncü günün taşlarını da atması gerekir.

Şâfiî, **Mâlikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre bayramın dördüncü günü Mina'da kalmayacak olan kimsenin üçüncü günü güneşin batmasından önce Mina'dan ayrılması gerekir.

²¹¹ Şirbînî, II, 265.

²¹² Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/328 (3039)

²¹³ eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali *Neylû'l-Evtâr*. IV, 308.

Bayramın üçüncü günü Mina'da ayrılmaya "Nefr-i Evvel" denir.

Dördüncü günün taşlarını atma zamanı, zevalden sonra başlar güneşin batmasıyla sona erer.

Bu günün taşları da küçük, orta ve büyük olmak üzere sıraya uyularak her birine yedişer taş atılır.

Cemrelere atılan taşların sayısı

1. gün, Akabe Cemre'sine 7,
2. gün, küçük, orta ve büyük cemrelere yedişerden 21,
3. gün, küçük, orta ve büyük cemrelere yedişerden 21,
4. gün, küçük, orta ve büyük cemrelere yedişerden 21 olmak üzere toplam 70 taş atılır.

Ancak bayramın üçüncü gününde Mina'dan ayrılan kimse, dördüncü günü taş atmayacağı için ilk üç günde toplam 49 taş atmış olur.

Dördüncü günü atılacak taşlar toplanmış ise bu taşlar uygun bir yerde bırakılır.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre Mina'da kalanlar için, bayramın dördüncü günün taşlarının zeval vaktinden önce cemrelere atılması **caiz**, **Ebû Yusuf** ve **Muhammed**'e göre caiz değildir.²¹⁴

Taşlar, her gün için belirlenen zamanda atılmazsa ertesi günü veya en geç dördüncü gün güneş batımından önce atılmalıdır, aksi takdirde dem gerekir.

Ebû Hanîfe'ye göre her gün atılması gereken taşlar zamanında atılmazsa daha sonra kaza edilmez. Zamanında atılmadığı için dem gerekir.²¹⁵

b. Şeytan Taşlamanın Geçerli Olmasının Şartları

1. Atılan taşları, dikili sütunlara isabet ettirmek veya yakınlarına düşürmek.

Uzağa düşen taş geçerli olmaz.

2. Taşları, cemrelere el ile fırlatılarak atmak.

Taşın atılması gereken yere el ile konması halinde geçerli olmaz.

3. Taşı, atılması gereken yere atanın fiili sonucunda ulaşmış olması.

4. Taşların her biri ayrı ayrı atmak.

Taşların hep birden atılması halinde tek taş atılmış sayılır.

5. Meşru mazereti bulunmaya kimselerin, taşları bizzat kendilerinin atması.

Bu kimselerin taşlarını başkalarına attırmaları geçerli olmaz.

Hastalık, yaşlılık, kötürüm olmak, çok zayıf olup izdihamdan zarar görecektir halde bulunmak ve benzeri durumlar meşru mazerettir. Bu tür mazereti olan kimseler taşlarını vekâleten başkalarına atırlabilirler. Vekâletin câiz olabilmesi için, kişinin mutlaka bizzat taş atılmaktan âciz olması gerekir. Vekil olanlar, önce kendi taşlarını, daha sonra vekili olduğu kimselerin taşlarını atarlar.²¹⁶

6. Atılan şeyin, taş veya taş hükmünde olması.

Kurumuş çamur, tuğla, kiremit ve mermer parçası taş hükmündedir. Demir, tahta, plastik ve benzeri taş ve toprak cinsinden olmayan şeylerin atılmaması caiz değildir.

Şâfiî, **Mâlikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre atılan şey mut laka taş olmalıdır.

7. Taşların, belirlenen vakitler içinde atılması.

8. Atılması gereken taşların tamamını veya en az dördü atmak

Cemreye taş atma görevinin yerine getirilmiş olabilmesi için en az dört taş atılması gerekir. Dört taştan sonra eksik bırakılan her taş için bir fitre miktarı sadaka verilir.²¹⁷

²¹⁴Serahsî, IV, 68; Nevevi, Kitabü'l-Mecmu', VIII/207,226; Kinani, Hidayetü's-salik, III/1210, 1216,1217 ; İrşâdü's-Sari, 267

²¹⁵İbn Kudâme, el-Muğni, III/477; İrşâdü's-Sari, 268; Cezirî, Mezahib, I/668; Nevevi, Kitabü'l-İzah, 366

²¹⁶Nevevi, Kitabü'l-Mecmu', VIII/221

²¹⁷İbn Kudame, El-Muğni, III/477; İrşâdü's-Sari, 268-271; Cezirî, Mezahib, I/668; Nevevi, Kitabü'l-İzah, 366

c) Şeytan Taşlamanın Sünnetleri

1. Tertibe uymak.

Önce küçük, sonra orta, daha sonra büyük cemreye taş atılır.

Bu sıraya uymak Şâfiî, Malîkî ve Hanbelî mezheplerine göre ise **vaciptir**. Bu mezheplere göre tertibe uymayanların taşlarını yeniden atmaları gerekir. Atmadıkları takdirde dem gerekir.

2. Akabe cemresine atılacak taşları Müzdelife’de toplamak.

Diğer cemrelere atılacak taşlar, cemarat dışında her hangi bir yerden toplanabilir.

3. Mina’ya varır varmaz ilk iş olarak cemreyi taşlamak.

4. Akabe cemresine ilk taşı atmakla birlikte telbiyeye son vermek

5. Taşları atarken **بِسْمِ اللَّهِ أَكْبَرُ رَغْمًا لِلشَّيْطَانِ وَحِزْبِهِ** duasını okumak

6. Yedi taşı peş peşe atmak

7. Küçük ve orta cemreleri taşladıktan sonra uygun bir yerde kibleye yönelerek dua etmek.

Büyük cemreyi taşladıktan sonra, beklenilmez, dua yürürken yapılır.

8. Atılan taşların nohut tanesi büyüklüğünde olması.²¹⁸

9. Atılacak taşların temiz olması.

10. Taşları sağ elin işaret ve baş parmaklarının ucuyla tutup atmak.²¹⁹

11. Taşlama yaparken sağ eli, başın hizasını geçmeyecek kadar kaldırmak²²⁰

12. Bayramın birinci günü Akabe cemresini kuşluk vaktinde; diğer günlerde cemreleri zeval vaktinden sonra atmak.²²¹

d) Şeytan Taşlamanın Mekruhları

1. Cemrelere nohut tanesinden büyük taş, terlik, şemsiye ve benzeri şeyler.

2. Cemre mahallinden taş alıp atmak.

3. Belirlenenden fazla sayıda taş atmak.

4. Taşları cemrelere atmaksızın bırakmak.

5. Temiz olmayan taşları atmak.

6. Büyük taş parçalarını kırarak atmak.

7. Cemerat arasında tertibe uymamak.

Şâfiî, Mâlîkî ve Hanbelî mezheplerine göre tertibe uymak vaciptir. Bu şarta uyulmadığı takdirde yeniden atılması gerekir. Atılmazsa dem gerekir.²²²

2. H edy

a) Tanımı

Hac ve umre ile ilgili olarak kesilen kurbanlara "**hedy**" denir. Yüce Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak amacıyla harem bölgesine veya Kâbe’ye hediye edildikleri için bu kurbanlara "hedy" adı verilmiştir.

Kurban bayramı günlerinde kesilen, hac ve umre ile ilgili olmayan kurbanlara ise "**udhiyye**" denir.

²¹⁸ Nesaî, Hac 217 (5. 268)

²¹⁹ Vehbe ez-Zuhaylî, el-Fîkhü’l-İslamî ve edilletüh. I-XI. Dimeşk 1997, III/2260-2262

²²⁰ Tirmizî, Hac 64 (901)

²²¹ Buhari, Hac, 133 (1628)

²²² İrşâdü’s-Sari,277; Nevevi, Kitabü’l-İzah, 366

"**Udhiyye**" olarak kesilecek hayvanda aranan şartlar, "**hedy**" olarak kesilecek hayvanda da aranır. Buna göre hedy; deve, sığır ve davar cinsinden olur. Koyun ve keçi bir kişi için, deve ve sığır ise yedi kişi için kurban edilebilir.

Koyun kesmek, sığır veya devenin yedide birine ortak olmaktan daha fazîletlidir.

Hac ve umre ile ilgili olarak kesilen koyun ve keçiye "**dem**", sığır ve deveye "**bedene**" denir.

Deve veya sığıra ortak olanların hepsinin maksadı Allah rızası için kurban etmek olmalıdır. Ortak amaçları kurban etmek olduğu takdirde kiminin ceza kurbanı, kiminin şükür kurbanı, kiminin akıka kurbanı, kiminin adak kurbanı olarak kesmiş olmasının ortaklığa bir zararı olmaz.

Şafîî ve Hanbelî mezheplerine göre, ortakların hepsinin kurban niyetiyle bu hayvanlara ortak olması şart değildir. Ortakların bir kısmı ibadet niyetiyle bir kısmı et niyetiyle ortak olabilir.²²³

b) Hedy Kurbanı ile Yükümlü Olanlar

Temettu ve kıran haccı yapanlar ile ihram yasaklarına veya hacle ilgili kurallara aykırı davrananlar "**hedy**" kurbanı kesmekle yükümlüdürler. İfrad haccı ve umre yapanlar, bir ihram yasağını yahut hac veya umrenin farz ve vaciplerinden birini terk etmedikleri takdirde "**hedy**" kurbanı kesmekle yükümlü değildirler. Ancak isterlerse Allah rızası için nafile hedy kesebilirler.

c) Hedyin Çeşitleri

Hedy, vacip ve nafile olmak üzere iki kısımdır.

1. Vacip Olan Hedy

Beş çeşit vacip hedy vardır.

aa) Temettu Ve Kıran Hedyi

"**Temettu Ve Kıran Hedyi**"; Temettu ve kıran haccı yapan kimselerin kesmekle yükümlü olduğu kurbana denir.

فمن تمتع بالعمرة إلى الحج فما استيسر من الهدى

“Kim umre yapıp (ihramdan çıkarak) hacca kadar (ihramlıya yasak olan şeylerden) yararlanırsa, kolayına gelen kurbanı kesmesi gerekir” (Bakara, 2/196) anlamındaki âyette kastedilen "hedy", temettu haccı yapan kimselerin kesmekle yükümlü olduğu kurbandır.

Sahabeden Abdullah b. Mesud ile Abdullah b. Ömer; kıran haccını temettu haccına kıyaslayarak, kıran haccı yapanların da temettu yapanlar gibi kurban kesmelerinin vacip olduğunu söylemişler ve görüşlerinin gerekçesini şöyle açıklamışlardır: Temettu yaparak bir yolculukla iki ibadeti bir arada ifa eden kişinin kurban kesmesi gerektiğine göre, kıran haccı yaparak aynı ihramla iki ibadeti bir arada ifa eden kişinin de aynı şekilde kurban kesmesi gerekir.²²⁴

²²³ Nevevî, Kitabü'l-Mecmu' VIII /369-370

²²⁴ Nevevî, Kitabü'l-İzah,137

Hanefî mezhebine göre bu kurbanı "şükür kurbanı" denir. Çünkü kıran ve temettu haccı yapan kimse, bir hac mevsiminde hem umre hem hac yapma imkanı elde etmiştir. Kurban, buna şükür olarak kesilmektedir.

Şâfiî mezhebine göre bu kurbanı "telâfi kurbanı" denir. Çünkü temettu haccında âfâkîler hac için ihrama mîatta değil Harem bölgesinde girmektedirler. Kıran haccı yapan kimse ise umre ve haccı tek ihramla yapmaktadır. Her iki durumda da bir eksiklik söz konusudur. Kurban, bu eksikliği telafi için kesilmektedir.²²⁵

ab) Ceza Hedyi

"**Cezâ hedyi**"; hac ve umrenin vâciplerinden birinin terki veya bazı ihram yasaklarına uyulmaması sebebiyle kesilmesi vacip olan kurbanı denir.

ac) İhsâr Hedyi

"**İhsâr Hedyi**"; hac veya umre yapmak üzere ihrama girdikten sonra bazı sebeplerle Arafat vakfesi, ziyaret tavafı veya umre tavafı yapma imkânı elde edemeyen kimsenin kestiği kurbanı denir.

ad) Fevât Hedyi.

"**Fevât Hedyi**"; hac ihramına giren kimsenin, Arafat vakfesini yapamadığı için haccı kaçırmaması sebebiyle kestiği kurbanı denir.

Şâfiî, **Mâlikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre hac yapmak üzere ihrama giren kimse, Arafat vakfesini yapamazsa, umre yaparak ihramdan çıkar. Bu hac; ister farz, ister vacip, ister nafîle olsun, ertesi sene kaza edilir. Kaza edilirken bir de fevat kurbanı kesilir. Ancak Hanefilere göre bu hac kaza edilirken dem ge rekmez.²²⁶

ae) Adak Hedyi

"**Adak Hedyi**"; Harem bölgesinde kesilmek üzere adanan kurbanı denir.

b) Nafîle Hedy

"**Nafîle Hedy**"; hac veya umre maksadıyla Mekke'ye giden kimsenin, yükümlü olmadığı halde Allah rızası için kestiği kurbanı denir. Peygamberimiz (a.s.) veda haccında nafîle olarak yüz deve kurban etmiştir. Hz. Ali,

أَهْدَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِائَةَ بَدَنَةٍ فَأَمَرَنِي بِلُحُومِهَا فَفَسَمْتُهَا

"Peygamber (s.a.v) yüz deve kurban etti. Etlerini dağıtmamı emretti, ben de dağıttım" demiştir.²²⁷

d) Hedyin Kesim Yeri Ve Zamanı

²²⁵ A.g.e.469; İrşâdü's-Sari, 518

²²⁶ İrşâdü's-Sari,470; Kinani, Hidayetü's-salik, III/1313; Said b. Abdülkadir Başnefer. El-Haccü ve'l-Umre, s 148. Beyrut 2003. s 148

²²⁷ Buhari, Hac, 122 (1603)

Vacip veya nafile bütün hedy kurbanlarının Harem bölgesinde kesilmesi **vaciptir**. Harem dışında kesilen hedy kurbanları geçerli olmaz. Bu kurbanların Minâ'da kesilmesi daha fazîletlidir. "Mina'nın her tarafı kurban kesme yeridir."²²⁸

Muhsar kimse de kurbanını Harem bölgesinde kestirir.

Şafîî mezhebine göre ise ihsar hedyi, mahsur kalınan yerde de kesilebilir.

a) Adak ile nafile olan hedyin kesilme zamanı, Kurban bayramının birinci günü güneşin doğmasından sonra bayram namazının akabinde başlar ve bayramın dördüncü günü güneşin batışına kadar devam eder. Bu süre içinde gece ve gündüz kesilebilir.

Zamanında kesilmeyen adak hedyinin kaza edilmesi vaciptir.

Zamanında kesilmeyen nafile hedy kaza edilmez.

b) Bazı ihram yasaklarına uyulmaması nedeniyle kesilmesi vacip olan hedyin kesilme zamanı; ihlalin gerçekleşmesiyle başlar.

c) Fevât Hedyi, haccın kaza edildiği zamanında kesilir.

d) Temettu ve Kıran Hedyinin zamanı;

Hanefî, **Mâlikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre kurban bayramının ilk günü fecr-i sadıktan itibaren başlar.

Bu hedyin, bayramın üçüncü günü güneş batıncaya kadar kesilmesi Ebû Hanîfe'ye göre **vâcip**; Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre **sünnettir**.

Bu kurban, mazeretsiz olarak bayramın ilk üç gününde (eyyâm-ı nahirde) kesilmezse;

Ebû Hanîfe'ye göre daha sonra biri kazâ, biri de ceza olarak iki kurban gerekir.

Ebû Yûsuf ve **İmam Muhammed'**e göre, eyyâm-ı nahirden sonra kesilmesi, mekruh ise de ceza gerekmez.

Mâlikî ve **Hanbelî** mezheplerine göre, eyyâm-ı nahirde sonra kesilen temettu' ve kırân hedyleri kaza olarak kesilmiş olur fakat ceza gerekmez.

Şafîî mezhebine göre temettu ve kıran hedyinin kesilme zamanı, hac ihramına girme vaktiyle başlar. Temettu haccı yapan kimse umreyi tamamladıktan sonra hac için ihrama girmeden önce bu hedyi kesilebilir. Bu hedyin kesiminin son vakti yoktur. Ancak Kurban bayramında kesilmesi daha fazîletlidir.²²⁹

e) Hedy Kurbanlarının Etleri

Temettu ve kırân hedyleri ile nâfile olarak kesilen hedylerin etlerinden kesen dahil zengin ve fakir herkes yiyebilir.

Ceza hedyi ile adak fevât ve ihsâr hedylerinin etlerinden, kurbanları kesenler ile bakmakla yükümlü oldukları kimseler ve zenginler yiyemezler.

Şafîî mezhebine göre temettu ve kıran haccı yapanların kestikleri hedyler, "şükür kurbanı" olmayıp "ceza kurbanı" olduğundan bu kurbanların etlerinden kurbanları kesenler ile bakmakla yükümlü oldukları kimseler ve zenginler yiyemezler.

Bunların etlerini ancak yoksul kimseler yiyebilirler, fakat bu yoksulların Harem bölgesindeki yoksulları olması gerekmez.

f) Kurban Yerine Oruç

²²⁸ Müslim, Hac, 310. I, 893.

²²⁹ A.g.e.158; Nevevi, Kitabü'l-İzah,338;

Temettu veya kıran hedyi kesmesi vacip olup da kurbanlık hayvan bulamayan veya bulup da satın alacak imkanı olmayan kimselerin, üç gün hac esnasında, yedi gün de dönüşten sonra memlekette olmak üzere toplam 10 gün oruç tutmaları gerekir. Konuyla ilgili ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

فمن تمتع بالعمرة إلى الحج فما استيسر من الهدى فمن لم يجد فصيام ثلاثة أيام في الحج وسبعة إذا رجعتكم تلك عشرة كاملة

“Kim umre yapıp (ihramdan çıkarak) hacca kadar (ihramlıya yasak olan şeylerden) yararlanırsa, kolayına gelen kurbanı kesmesi gerekir. (Kurban alma imkanı) bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüzde (memleketinizde) tam on gün oruç tutar” (Bakara: 2/196).

İlk üç günlük orucu, hac ayları içinde, ihrama girdikten sonra ve kurban bayramından önce tutulması gerekir. Bu üç günlük orucun peş peşe tutulması daha faziletli ise de şart değildir. Yaşlılar ile tedavi edilemeyen bir hastalığı bulunanların, oruç yerine fidye vermeleri caiz olmaz.²³⁰ Bu durumdaki kimseler, kurban kesmeden ve üç günlük orucu tutmadan ihramdan çıkarlar. Ancak bu kimsenin; biri "kıran" veya "temettu", diğeri kurban kesmeyip ihramdan çıkmasından ötürü zimmetinde iki kurban borcu kalır. İmkan bulduğunda bu kurbanları keser.

Şafii, Hanbelî ve Malikî mezheplerine göre hacda tutulması gereken üç günlük orucu hacda iken tutmayan kimse bunu daha sonra memleketinde kaza edebilir ve kendisine herhangi bir ceza gerekmez.²³¹

Hanefî mezhebine göre temettu‘ haccı yapan kimse, üç günlük orucu, henüz hac için ihrama girmeden önce ve umre ihramından sonra da tutabilir. Ancak bu üç günlük orucu bayramdan önce tamamlayamadığı takdirde, bu oruç kurban yerine geçmez.

Hac esnasında üç gün oruç tuttuktan sonra, bayramın 1, 2 ve 3. günleri henüz tıraş olmadan önce kurban kesme imkânı elde eden kimsenin kurban kesmesi gerekir. Fakat tıraş olduktan veya bayramın 3. gününden sonra kurban kesme imkânı elde eden kimsenin kurban kesmesi gerekmez.²³²

Şafii, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre kurban bulamadığı için üç günlük oruca başladıktan sonra kurban bulan kimse, orucuna devam eder, artık kurban kesmesi gerekmez.²³³

Hacdan sonra tutulması gereken yedi günlük orucun Mekke'den ayrılmadan tutulması mümkün ise de döndükten sonra memlekette tutulması daha faziletlidir. Hacdan sonra tutulması gereken yedi günlük orucun peş peşe tutulması efdal olmakla birlikte şart değildir.

3. Saçları Tıraş Etmek Veya Kısaltmak

Haccın aslî vaciplerinden biri de, temettu veya kıran haccı yapanların bayramın birinci günü Mina’da Akabe cemresini taşıyıp kurban kestikten sonra saçlarını tıraş etmeleri veya kısaltmalarıdır. Saçların tıraş etmenin veya kısaltmanın, hac ve umre menâsikinden olduğu şu ayet-i kerimeyle bildirilmiştir :

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ

“Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven için de başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram’a gireceksiniz.” (Fetih, 48 / 27).

²³⁰ İrşâdü’s-Sari, 442

²³¹ Nevevi, Kitabü’l-İzah, 472; Kinani, Hidayetü’s-salik, II/537-538

²³² Abdurrahman el-Ceziri, Kitabü’l-Fıkh ala Mezahibi’l-Erbaa. Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, I-V, I/696

²³³ Nevevi, Kitabü’l-İzah, 473; Kinani, Hidayetü’s-salik, II/537

Saçları dipten tıraş etmek, kısaltmaktan efdaldır.

Kadınlar, saçlarını dipten tıraş etmezler, ucundan bir miktar keserler.

Şafî mezhebine göre tıraş olmak veya saçları kısaltmak, haccın vacibi değil, **rükün**-dür. Terk edilmesi halinde başka bir şeyle telafisi mümkün değildir. Bu kimse hac yapmamış olur.

a) Zamanı Ve Yeri

Hacda saçları tıraş etme veya kısaltmanın zamanı, bayramın ilk günü fecr-i sâdık-tan sonra başlar.

Şafî ve **Hanbelî** mezheplerine göre gece yarısından sonra başlar.

Ebû Hanîfe ve **İmam Mâlik**'e göre, tıraş olman veya saçları kısaltma, bayramın üçüncü günü güneş batıncaya kadarki süre içinde yapılması **vâcîptir**. Geciktirilmesi durumunda dem gerekir.

Ebû Yûsuf ve **İmam Muhammed** ile **Şafî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre tıraş olman veya saçları kısaltma bayramın ilk üç gününde yapılması **sünnettir**. Geciktirilmesi mekruh ise de ceza gerekmez. Ancak tıraş olmadıkça ihramdan çıkmış olmaz ve ihram yasakları devam eder.

Umrede saçları tıraş etme veya kısaltmanın vakti, sa'y'den sonradır.

Ebû Hanîfe ve **İmam Muhammed**'e göre, ister hac, ister umre için ol sun, saçları tıraş etmenin veya kısaltmanın yeri Harem bölgesidir. Harem bölgesi dışında yapılması geçerli ise de vâcîp terk edildiği için dem gerekir.

Ebû Yûsuf ile **Şafî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre, bu vecîbenin Harem bölgesinde yapılması **sünnettir**.²³⁴

b) Tıraş Edilecek Veya Kısaltılacak Saçın Miktarı

Saçların tıraş edilmesi veya kısaltılmasında vâcîp olan miktar, başın en az dörtte biridir. Başın sadece dörtte birinde veya daha az kısmında saç varsa, hepsinin tıraş edilmesi veya kısaltılması gerekir.²³⁵

Saçların tamamının tıraş edilmesi veya kısaltılması ise sünnettir.

Şafî mezhebine göre baştaki saçın tamamını tıraş etmek, erkekler için daha faziletli olmakla birlikte üç telin kesilmesi, koparılması veya ucundan kesilmesi de yeterli olur.²³⁶

Mâlikî ve **Hanbelî** mezheplerine göre, saçların tamamının tıraş edilmesi veya kısaltılması vâcîptir.²³⁷

Kadınlar, saçlarını tıraş etmeyip kısaltmaları gerektiği hususunda mezhepler arasında görüş birliği vardır. B u konuda Sevgili Peygamberimiz (a.s.) şöyle buyurmuşlardır:

ليس علي النساء الحلق إنما علي النساء التقصير

“Kadınların saçlarını tıraş etmeleri gerekmez. Onlara düşen, saçlarını sadece kısaltmaktır.”²³⁸ Kadınların saçlarını parmak ucu kadar kısaltmaları yeterlidir.

²³⁴ Nevevî, Kitabü'l-Mecmu' VIII /191; Kinani, Hidayetü's-salik,III/1162-1163

²³⁵ İrşâdü's-Sari,253; Nevevi, Kitabü'l-İzah,342-346

²³⁶ İrşâdü's-Sari,252; Nevevî, Kitabü'l-Mecmu' VIII/182

²³⁷ Kinani, Hidayetü's-salik,III/1159-1160

²³⁸ Ebu Davud, Menasik 78 (1694)

Erkeklerin saçlarını tıraş ederken veya kısaltırken sakal ve bıyıklarından da biraz almaları müstehaptır. Saçı dökülmüş olan kimselerin, tıraş bıçağını başlarının üzerinde dolaştırmaları müstehaptır.

Hanefî mezhebine göre saç olamayanların tıraş aletini başlarının üzerinde dolaştırmaları **vaciptir**.

c) Tıraş İle Diğer Menâsik Arasında Tertip

Peygamber efendimiz veda haccında bayram sabahı Akabe cemresini taşıdıktan sonra Mina'daki dönmüş kurbanlarını kesmiş, sonra tıraş olmuştur. Aynı günü Kabe'ye gitmiş ziyaret tavafını yapıp Mina'ya dönmüştür.²³⁹

Taş atma, kurban kesme ve tıraş olma menâsiki arasında Peygamber efendimizin takip ettiği sıraya uymanın vâcip veya sünnet oluşu konusunda müçtehitler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebû Yûsuf ve **İmam Muhammed** ile **Şâfiî**, **Mâlikî** ve **Hanbelî** mezhebine göre tertibe uymak **sünnettir**. Bu tertibe uyulmadığı takdirde her hangi bir ceza gerekmez. Buna şu hadis delildir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زُرْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ قَالَ لَا حَرَجَ قَالَ آخِرُ حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أُذْبِحَ قَالَ لَا حَرَجَ
قَالَ آخِرُ دَبَحْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ قَالَ لَا حَرَجَ

Sahabeden biri Hz.Peygamber'e,

- "Şeytan taşlamadan ziyaret tavafını yaptım. (Olur mu?) diye sordu. Hz.Peygamber,
- "Zararı yok.(Bir şey gerekmez)" buyurdu. Bir başka sahâbî,
- "Kurban kesmeden tıraş oldum, (bir sakıncası var mı?) diye sordu.Hz.Peygamber,
- "Zararı yok.(Bir şey gerekmez)" buyurdu. Bir başka sahâbî,
- "Şeytan taşlamadan kurban kestim, (ne dersiniz?) dedi.Hz.Peygamber,
- "Zararı yok. (Bir şey gerekmez)" buyurdu.²⁴⁰

Hadis-i şerîften anlaşıldığına göre bir kimse önce taş atıp, ardından kurban keserek tıraş olabileceği gibi kurbanı kestikten sonra taş atıp tıraş olabilir veya tıraş olduktan sonra taş atıp kurban kesebilir.

Ebû Hanîfe'ye göre, bunların ilk üçünde Hz. Peygamber'in takip ettiği sıraya uymak **vaciptir**. Aksi halde dem gerekir. Ancak, ifrad haccı yanların nâfile olarak kesmeleri durumunda tertibe uymaları vâcip değil, sünnettir.²⁴¹

Mâlikî mezhebine göre Akabe Cemresi'ne taş atmanın, tıraş ve tavaftan önce yapılması **vaciptir**.

Ziyaret tavafını taş, kurban ve tıraştan sonra yapmak ittifakla **sünnettir**.

Tertibe uymak isteyen kimse eğer ifrad haccı yapıyorsa Akabe Cemresi'ne taşlarını attıktan sonra tıraş olduktan sonra, temettu' veya kırân haccı yapıyorsa taş atıp kurbanlarını kestikten sonra tıraş olup ihramdan çıkar.

Tıraş olabilecek duruma gelen kimseler saçlarını kendileri tıraş edebilecekleri gibi henüz kendileri tıraş olmadan başka ihramlı olan kimseleri de tıraş edebilirler. Fakat tıraş olmadıkça veya saçlarını kısaltmadıkça diğer ihram yasaklarını yapamazlar.

²³⁹ Müslim, Hac, 56 (2298); Müslim, Hacc, 19 (2137)

²⁴⁰ Buhari, Eyman ve'n-Nüzur, 15 (6173) İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî, Mülteka'l-Ebhur, Vehbi Süleyman Ğavucî el-Elbanî tahkiki,1989 Beyrut, I-II., s I/210; Kinani, Hidayetü's-salik,III/1171-1173; İbn Kudame, El-Muğni, III/461

²⁴¹ İbn Abidin, II/555

d) İhramdan Çıkma (Tahallül)

Saçların tıraş edilmesi veya kısaltılması ile ihramdan çıkılmış olur. İhramdan çıkınca, elbise giyme, koku sürünme, saç, sakal, bıyık ve tırnak kesme gibi ihram yasakları sona erer. Buna "tehallül" denir.

Hacda biri cinsel ilişki dışındaki yasakların, diğeri ise cinsel ilişki yasağının kalkması olmak üzere iki çeşit "tehallül" vardır.

1. Cinsel İlişki Dışındaki Yasakların Kalkması (İlk Tahallül)

Cinsel ilişki dışında koku sürünme, elbise giyme, tırnak kesme, tıraş olma ve bedendeki diğer tüyleri giderme gibi ihram yasakları bayramının birinci günü tıraş olmakla sona erer. Bu hususta Peygamberimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا رَمَيْتُمْ وَحَلَقْتُمْ فَقَدْ حَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبُ وَالثِّيَابُ وَكُلُّ شَيْءٍ إِلَّا النِّسَاءَ

“(Akabe Cemresine) taş atıp tıraş olduğunuzda kadınlara yaklaşmak dışında, koku sürünmek ve elbise giymek (gibi yasaklanan) her şey size helal olur.”²⁴²

İhramlı kişi, Akabe cemresini taşlamış, kurban kesmiş, hatta ziyaret tavafını yapmış olsa bile tıraş olmadıkça ihramdan çıkmış olmaz.²⁴³

Şafî mezhebine göre **ilk tahallül**; cemerata taş atmak, tıraş olmak ve farz tavaftan herhangi ikisini yapmakla gerçekleşir.²⁴⁴

Eğer daha önce haccın sa'yi yapılmamış ve tavaftan sonra yapılacak ise "tahallül", tavaf ile birlikte sa'yi de yapmakla gerçekleşir. Bu "tehallül"den sonra nikah kıyma, fâhiş mübâşeret²⁴⁵ ve cinsel ilişki dışında bütün ihram yasakları sona erer.

Malikî ve **Hanbelî** mezheplerine göre ihramlı kişi, bayramın birinci günü Akabe cemresini taşladıktan sonra başka bir şey yapmadan ilk tahallül gerçekleşmiş ve ihramdan çıkmış olur.²⁴⁶

2. İkinci Tehallül

Cinsel ilişki dahil olmak üzere ihram yasaklarının tamamıyla ortadan kalkması demektir. İkinci tehallül, ziyaret tavafının da yapılmasıyla gerçekleşir.

Tıraş olmayı tavaftan sonraya bırakmış olan kişi, tavaftan sonra tıraş olunca, birinci ve ikinci tehallülü birlikte gerçekleştirmiş olur.

Şafî, **Malikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre sa'y, haccın rüknü olduğundan, eğer Arafat vakfesinden önce sa'y yapılmamış ise, ikinci tehallülün gerçekleşmesi için ziyaret tavafının ardından sa'yin de yapılması gerekir.

İkinci tehallülün gerçekleşebilmesi için; Akabe cemresini taşlama, kurban kesme, tıraş olma, ziyaret tavafı ve sa'yin mutlaka yapılmış olması gerekir. Bunlardan biri eksik olsa ikinci tehallül gerçekleşmez.

²⁴² Ahmed bin Hanbel,(Müsned-i bakî'l-Ensar), 70 (23951)

²⁴³ İrşâdü's-Sari,254

²⁴⁴ Hatib eş-Şirbinî, Muğnil-Muhtac. I-VI. Beyrut. II/272-273; Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslamî, III/2289-2290; Kinani, Hidayetü's-salik,III/1183

²⁴⁵ Fâhiş mübâşeret; eşlerin çıplak bedenle birbirlerine sarılmalarına demektir.

²⁴⁶ A.g.e. III/1183, 1186

İKİNCİ BÖLÜM

İHSAR VE FEVAT

I. İHSAR

1. Anlamı

Sözlükte “engellemek” ve “alıkoymak” anlamına gelen “**iẖsar**”, bir hac terimi olarak, hac veya umre için ihrama giren kimsenin, her hangi bir sebeple, girdiği ihramın gereğini - umre için tavafı, hac için Arafat vakfesini ve ziyaret tavafını- yerine getirmesinin engellenmesi demektir. Engellenen bu kimseye “muhsar” denir.

İhsara sebep olan engeller; düşman, hastalık, parasız kalmak, hapiste olmak ve ayağı kırılmak gibi sebeplerdir.²⁴⁷

Şafîî, **Malikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre, "iẖsar" sadece düşman engellemesi ile gerçekleşir.²⁴⁸

Bu konudaki görüş ayrılığının sebebi,

واتمواالحجوالعمرةاللهواناحصرتمفمااستيسرمنالهدىولا تحلقوا رؤسكم حتى يبلغالهدى محله

“Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın. Eğer engellenmiş olursanız, artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban yerine ulaşıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin” (Bakara,2/196) anlamındaki âyetin farklı şekillerde yorumlanmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Hanefiler ayette geçen وان احصرتم "engellenirseniz" ifadesinin mutlak oluşundan hareketle düşman dahil her türlü engelin iẖsar sebebi olacağını söylemişlerdir.

Şafîiler ise, ayetin, Hudeybiye barışında, müşriklerin Hz. Peygamber’i umre yapmaktan engellemesi üzerine indiğini, dolayısı ile ayetteki “eğer engellenirseniz” ifadesini “eğer düşman tarafından engellenirseniz” şeklinde anlamak gerektiğini söylemişlerdir.²⁴⁹

2. İhsarın Sonuçları

İhramdan çıkmak isteyen muhsar,

a) Eğer harem bölgesinde ise ihramdan çıkmaya niyet eder ve iẖsar kurbanı keserek ihramdan çıkar.

b) Eğer Harem bölgesi dışında ise, **Harem bölgesinde kesilmek üzere** bir kurbanlık hayvanı -yahut ücretini- gönderir. Bu kurbanın kesilince ihramdan çıkmış olur. Ayrıca saçların tıraş edilmesi veya kısaltılması gerekmez. Kurban yerine ulaşıp kesilmeden ihram yasaklarından hiç biri işlenmez, işlenirse, dem gerekir.

Bu kurbanın harem bölgesi dışında kesilmesi caiz değildir. Çünkü ayetteki حتى يبلغ الهدى محله "Kurban yerine varıncaya kadar başınız tıraş etmeyin" ifadesi bunu gerektirmektedir.

"Muhsar", eğer sadece umre veya ifrad haccı için ihrama girmişse bir adet, şayet kırân haccı için ihrama girmişse iki adet "iẖsar hedyi" kestirir.²⁵⁰

²⁴⁷ Kâsânî, Bedâyi’, II, 175.

²⁴⁸ Şirbînî, Muğni’l-Muhtâc, II, 313. İbnü Kudâme, el-Muğni ve’-Şerhu’l-Kebîr, II, 600-1.

²⁴⁹ Şirbînî, II, 315.

²⁵⁰ Kâsânî, Bedâyi’, II, 179.

Hac veya umre için ihrama giren kimse, muhsar durumuna düşer, sonra **Arafat'ta vakfe yapma imkanı bulursa ihsar durumu sona ermiş olur.** Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.),

الحج عرفة من جاء ليلة جمع قبل طلوع الفجر فقد ادرك الحج

“*Hac Arafat'tır. Kim Müzdelife gecesinde güneşin doğmasından önce Arafat'a gelirse hacca yetiştir*” buyurmuştur.²⁵¹

Bu kimse haccın diğer menâsikini usulüne göre yapar.

İhsâr sebebiyle ihramdan çıkan kimse, farz olsun, vacip olsun veya nafîle olsun, tamamlayamadığı hac veya umresini daha sonra kaza eder.²⁵²

İhsâr sebebi ile ihramdan çıkan kimse eğer ifrad haccına niyet etmiş ise, bir umre ve bir hac kaza eder. Kıran haccına niyet etmiş ise, iki umre bir hac kaza eder. Yalnızca umreye niyet etmiş ise bir umre kaza eder.²⁵³

Şafî mezhebine göre, ihsâr kurbanının Harem bölgesinde kesilmesi şart değildir. Bu kurban, ihsârın vuku bulunduğu yerde kesilebilir.²⁵⁴ Çünkü Hz. Peygamber Hudeybiye barışı gününde ihsar kurbanını bulunduğu yerde kesmiştir.²⁵⁵ Yapılmakta olan hac ister kıran haccı olsun, ister ifrad haccı olsun, ihsar halinde bir tek kurban kesilir.

İhsar sebebi ile yarıda kalan hac veya umrelerden sadece farz ve vacip olanların kaza edilmesi gerekir, nafîle hac ve umrenin kaza edilmesi gerekmez. İfrat ve kıran ihramına niyet etmiş iken muhsar olanlar yalnızca birer hac kaza ederler. Tıraş olmadıkça ihramdan çıkılmaz. Henüz ihsâr hedyi kesilmeden ihramdan çıkılır veya ihram yasakları işlenirse dem gerekir.²⁵⁶

3. İhrama Girerken Şart Koşmak

Bir kimse, ihrama girdikten sonra düşman engeli, hastalık, parasını yitirip çaresiz kalmak gibi sebeplerden dolayı hac ibadetine/yolculuğuna devam edememesi halinde, kurban kesmeksizin ihramdan çıkmayı şart koşabilir mi?

Hanefî ve **Malikî** mezheplerine göre ihrama girerken böyle bir şart koşmak caiz değildir. İhramlı iken hacca devam etmeye imkan bulamayan kimse ihsar hükümlerine tabidir.²⁵⁷

Hanbelî mezhebine göre böyle bir şart koşulabilir. Bir kimse ihrama girerken “Eğer bir engel beni hac veya umremi tamamlamaktan alıkoyarsa ihramdan çıkacağım yer, engellendiğim yerdir” diye şart koşarsa bu şart geçerlidir. Dolayısıyla bu kimse muhsar olması halinde ihsâr hedyi kesmeksizin tıraş olarak ihramdan çıkabilir. Yarıda bıraktığı hac veya umreyi kaza etmesi de gerekmez.²⁵⁸

Bu görüşün dayanağı Hz. Aişe'nin rivayet ettiği şu hadistir:

²⁵¹ Tirmizi, Hac, 57, Hadis no. 889; III, 236.

²⁵² Kâsânî, Bedâyi', II, 182,

²⁵³ el-Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, I, 169. Baskı yeri ve tarihi yok.)

²⁵⁴ Şîrbînî, II, 315.

²⁵⁵ Şîrbînî, II, 314.

²⁵⁶ Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Kitabu'l-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb li'y-Şûrâzû*, VIII, 296. Daru ihyai't-Türasi'l-Arabî,

²⁵⁷ İbnü Hümâm, Fethü'l-Kadîr, II, 178.,

²⁵⁸ İbnü Kudame el Makdisi, eş-Şerhu'l-Kebir, IV,607.

عن عائشة قالت دخل رسول الله علة ضباعة بنت الزبير فقال لها لعلك اردت الحج قالت والله لا اجدني الا وجعة فقال لها حجي واشترطي قولي اللهم محلي حيث حبستني

“Resülullah (s.a.v.) Dubâ'a binti'z-Zübeyr'in yanına girdi ve ona,
- “Herhalde sen Hac yapmayı istetiyorsun?” dedi. Dubâ'a,
- “Vallahi, hastayım. (Hac yolculuğuna çıkarsam yarıda bırakmak zorunda kalabilirim)” diye cevap verdi. Bunun üzerine Resülullah ona,
“Hacca niyet et ve şart koş. (İhrama girerken) ‘Ey Allahım! İhramdan çıkacağım yer, beni devam etmekten alıkoyduğun yerdir’ de” buyurdu²⁵⁹

Şafî mezhebine göre; sadece hastalık sebebi ile muhsar olunması halinde kurban kesmeden ihramdan çıkmak şart koşulabilir. Düşman engellemesi ve benzeri diğer sebeplerle muhsâr olan kimsenin şart koşması geçerli değildir. Çünkü konu ile ilgili hadiste sadece hastalık engeli söz konusu edilmektedir.²⁶⁰

II. FEVÂT

1. Tanımı

Sözlükte yetişmemek anlamına gelen “fevat”; bir hac terimi olarak, hac yapmak üzere ihrama girmiş olan bir kimsenin her hangi bir sebeple Arafat vakfesine yetişmemesine demektir. Buna göre Zilhicce ayının dokuzuncu günü güneşin batması ile onuncu günü (kurban bayramının birinci günü sabahı) fecr-i sadıktan önce bir an olsun Arafat'a bulunamayan kimse hacca yetişmemiş olur.

2. Fevatın Sonuçları

Hac için ihrama giren bir kimsenin Arafat'ta vakfeye yetişmemesi halinde aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkar:

a) İfrad haccı için ihrama giren kimse, fevât durumunda, umre yaparak ihramdan çıkar. Çünkü, ihrama giren kimse ancak hac veya umre yaptıktan sonra ihramdan çıkabilir. Bu sebeple, haccı kaçıran kimsenin tıraş olup ihramdan çıkabilmesi için umre yapılması gerekir. Yapılan bu umre, ihsârlı kimselerin kestikleri "hedy" mesabesindedir. Bu sebeple **Hanefî** mezhebine göre, hacca yetişmeyen kimsenin ayrıca kurban kesmesi gerekmez. Ancak daha sonraki yıllarda haccı kaza etmesi gerekir.²⁶¹

Şafî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre, ifrat haccı için ihrama giren ve Arafat vakfesine yetişmeyen kimse tıraş olup ihramdan çıkar. Haccını daha sonra kaza eder ve kaçırdığı hacdan dolayı da fevât kurban keser.²⁶²

b) Kıran haccına niyet eden ancak umre yapamayan ve Arafat vakfesine yetişmeyen kimse önce umre yapar, tıraş olmadan fevt ettiği hac için tavaf ve sa'y yapar, sonra tıraş olup ihramdan çıkar. Böylece kıran hedy kesmekten kurtulmuş olur.

Kıran haccına niyet edip umresini yapan ancak Arafat vakfesini kaçıran kimse, fevt ettiği hac için tavaf ve sa'y yapar, tıraş olup ihramdan çıkar. Böylece Kıran haccı kurbanı kendisinden düşer.

Her iki durumda haccını daha sonraki yıllarda kaza etmesi gerekir.

²⁵⁹ Buhârî, Nikah. 15 Babu'l-Ekiffâi fi'd-Dîn, VI, 122-123.

²⁶⁰ Şîrâzî, II, 821. Şîrbîn, II, 319.

²⁶¹ Kâsânî, II, 220.

²⁶² Şîrâzî, II, 811

c) **Temettü haccına** niyet eden kimse umresini yapıp ihram çıkmış daha sonra hac için ihrama girmiş ancak Arafat vakfesini kaçırmış ise bir umre yapıp ihramdan çıkar. Temettü hedyi de kesmez. Çünkü bir hac mevsiminde umre ve haccı yapamamıştır. Bu kimsenin veda tavafı yapması da gerekmez. Daha sonraki yıllarda haccını kaza eder.²⁶³

²⁶³ Kâsânî, II, 220-221.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEDEL HACCI

I. MANASI

Sözlükte, karşılık ve yerine geçen anlamlarına gelen "**bedel**" bir hac terimi olarak, hac ibadetini bizzat kendisi yapamayan kimsenin vekâleten bir başkasına yaptırmasına denir.

İbadetler; **a)** namaz ve oruç gibi beden ile yapılanlar, **b)** zekat, kurban ve fitır sadakası gibi mal ile yapılanlar, **c)** hac gibi hem mal, hem de beden ile yapılanlar olmak üzere üç ana gruba ayrılır.

Yapılan bir ibadetin sevabı sağ ya da ölü bir kimseye bağışlanabilir, o kimse bundan yararlanır. Bu noktada, bir kimsenin bizzat yerine getirmekle yükümlü olduğu ibadetleri vekalet yolu ile başkasına yaptırıp yaptıramayacağı sorusu akla gelmektedir. Bu konudaki temel prensipleri şöyle sıralamak mümkündür:

Bedenle yapılan ibadetlerde vekalet geçerli olmayıp, ibadetin bizzat mükellefin kendisi tarafından yerine getirilmesi gerekir. Mesela, mükellef ne kadar hasta olursa olsun, onun yerine başkası namaz kılamaz. Bizzat mükellef, kendisine tanınan ruhsatlar çerçevesinde namazını kılar. Oruç da böyledir.

Mal ile yapılan ibadetlerde ise vekalet geçerlidir. Mesale bir kimse, zekat olarak hesaplayıp ayırdığı meblağı, ikinci bir kişi aracılığı ile fakirlere ulaştırabilir, malının zekatını hesaplayıp fakirlere vermek üzere başkasını vekil yapabilir.

Hem beden, hem mal ile yapılan bir ibadet olan hacda ise, bizzat mükellef tarafından yapılmasına engel meşru bir mazeret bulunması halinde vekalet geçerlidir. Mazeret bulunmadığı takdirde ise haccın vekalet yolu ile yapılması geçerli değildir.

Vekalet konusunda farz, vacip ve nafil hac arasında fark yoktur.²⁶⁴ Yani bir kimse şartlar oluştuğu takdirde farz olan hac için vekil tayin edebileceği gibi, vacip veya nafil hac için de vekil tayin edebilir.

II. BEDEL HACCI DELİLLERİ

Başkası adına hac yapmanın meşru oluşu şu hadislere dayanmaktadır:

جاءت امرأة من خثعم عام حجة الوداع قالت يا رسول الله ان فريضة الله على عباده فالحج ادركت ابي

شيخا كبيرا لا يستطيع ان يستوى على الرحلة فهل يقضى عنه ان احج عنه قال نعم.

"Has'am kabilesinden bir kadın Veda Haccı yılında Resulullah'ın yanına gelerek; "Ey Allah'ın Resülü; Allah'ın hac ibadetini kullarına farz kılan emri babama binek üzerinde duramayacak derecede yaşlı iken ulaştı. Babamın yerine ben hac yapsam, olur mu?" diye sordu; Resulullah "Evet" diye cevap verdi.²⁶⁵

²⁶⁴ İbn Hümmam, III, 134. Şîrâzî, II, 764.

²⁶⁵ Buhârî, Hac, 1; II, 140. Müslim, Hac, 71, No:1334.

أن امرأة من خثعم قالت يا رسول الله ان أبي شيخ كبير عليه فريضة الله في الحج و هو لا يستطيع ان يستوي على ظهر بعيره فقال النبي فحجي عنه

Has'am kabilesinden bir kadın, "Ey Allah'ın Elçisi! Babam, çok yaşlıdır. Üzerinde hac borcu vardır. Şu anda kendisi deve üzerinde durmaya bile gücü yetmiyor" dedi. Hz. Peygamber (a.s.), "Onun yerine sen hacce" buyurdu.²⁶⁶

عن ابن عباس ان امرأة من جهينة جاءت الى النبي صلى الله عليه وسلم فقالت ان امي نذرت ان تحج حتى

ماتت

أفاحج عنها؟ قال نعم حجي عنها رأيت لو كان على امك ا كنب قاضيته؟ اقضوا الله فان الله احق بالوفاء

İbni Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:

"Cüheyne kabilesinden bir kadın Resulullah'a gelerek şöyle dedi:

-Annem hac yapmayı adadı fakat hac yapamadan öldü. Onun yerine ben hac yapayım mı? Resulullah (s.a.v.) şöyle cevap verdi.

-Evet, onun yerine hac yap. Annenin borcu olsaydı onu ödemez miydin? Allah'a olan borçlarınızı da ödeyin. Çünkü Allah kendisine olan borçlar konusunda vefalı olma-ya daha layıktır."²⁶⁷

III. BEDEL GÖNDERMEYİ CAİZ KILAN ŞARTLAR

1. Hac ibadeti ile yükümlü olan bir kimse; üzerine hac farz olduğu yıl bu görevi yerine getirmeyen, daha sonra hac yapmasına engel bir durum ortaya çıkar ve bu engelin ömrünün sonuna kadar devam edeceği bilirse yerine bedel gönderir. Bu kimsenin bedel göndermesi ittifakla **farz**dır. Bu kimse sağlığında bedel göndermemiş ise, ölümünden sonra yerine bedel gönderilmesini vasiyet etmesi gerekir. Vasiyet etmezlerse günahkar olurlar.²⁶⁸ Böyle bir vasiyette bulunmamış ise mirasçıları onun adında vekalet hac yapabilir veya vekil gönderebilirler.

2. Haccın farz olması için gerekli şartlı taşıdığı halde sağlık ve yaşlılık nedeniyle bizzat hac yapamayacak durumda olan kimselere haccın farz olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir:

a) Görme özürlü kimse hakkında **Ebû Hanîfe**'den iki rivayet vardır. Meşhur olan rivayete göre ekonomik gücü olsa ve kendisine refakat edecek biri bulunsa bile a'ma kimseye hac **farz** değildir. Bu kimsenin bedel göndermesi de gerekmez.

İmam Muhammed ile **İmam Ebû Yusuf'un** tercih ettikleri görüşe göre bu a'ma kimsenin ekonomik gücü ve kendisine refakat edecek biri varsa hac yapması farz olur. Diğer mezheplerin görüşleri de bu istikamettir.²⁶⁹

b) **Hanefî ve Malîkî** mezheplerine göre bir kimseye haccın farz olabilmesi için diğer şartların yanında bedenen sağlıklı olmak da gerekir. Dolayısıyla felçli, kötürüm ve tedavi imkanı olmayan hastalar ile çok yaşlı kimselere hac farz olmaz.

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ekonomik imkanı bulunan ve diğer şartları da taşıyan ancak çok yaşlı olması veya felçli ve kötürüm olma gibi bedensel bir engeli ve tedavisi imkansız bir hastalığı bulunması sebebiyle bizzat haccı yapamayacak durumunda olan kimselerin yerlerine bedel göndermeleri gerekir.²⁷⁰ Bu kimselerin bedenen hac

²⁶⁶ Müslim, Hac, 408. II, 974.

²⁶⁷ Buhari, Eymân ve'n-Nüzûr, 30, VII, 232.

²⁶⁸ Kâsânî, Bedâ'î, II, 221.

²⁶⁹ İbn Hümâm, II, 421. Semerkandî, II, 383. Kâsânî, II, 121. eş-Şirbînî, II, 218.

²⁷⁰ Şirbînî, II, 219. İbn Kudâme, V, 19. Madde, 539. İbn Rüşd, I, 391.

yapmaya güçleri yetmiyorsa da maddî yönden yetmektedir. Bu görüşün delili yukarıda zikredilen hadislerdir.

Hanbelî mezhebine göre; hacca bedel gönderen kimse daha sonra hacca bizzat gitme imkanını elde etse bile yeniden hac yapması gerekmez. Çünkü mükellef, vekalet yolu ile de olsa farz olan haccı yerine getirmiştir.²⁷¹

IV. BEDEL İÇİN VASIYETTE BULUNMANIN HÜKMÜ

Bir kimse kendisine haccetmek **farz olduğu yıl**, hacca gitmek üzere yola çıkar da haccı tamamlamadan ölüm yatağına düşerse, ölmeden önce vasiyette bulunması farz değildir.²⁷² Fakat, kendisine hac farz olduğu yıl hac yapmayıp sonraki yıllarda memleketinde veya yolculuğunda ölen kimsenin, adına hac yapılmasını vasiyet etmesi farz olur.²⁷³

Vekaleten hac için vasiyet konusunda genel vasiyet prensipleri uygulanır.

Eğer ölen kişi, kendi adına hac yapılmasını vasiyet etmiş ise, varislerin, terekenin üçte birinden harcamak sureti ile onun adına hac yaptırılmaları gerekir.²⁷⁴ Şayet "Malımın üçte birinin tamamı ile benim için hac yaptırım" diye vasiyet eder ve bu para ile birden fazla hac yaptırılabilirse bir den fazla hac yaptırılır. Bu durumda bütün hacların aynı yıl içinde yaptırılması daha faziletlidir.²⁷⁵

Şafî ve **Hanbelî** mezheplerine göre; farz haccı eda etmeden ölen kimsenin adına hac yapılması konusunda vasiyet şartı aranmaz. Ölenin vasiyeti bulunmasa bile, tıpkı borçlarının mirasından ödendiği gibi, genel vasiyet kuraları dikkate alınmadan, hacca vekil gönderme masrafları da malının tamamından harcanarak hac görevi yaptırılır.²⁷⁶ Çünkü hac yapmak, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Bu hakkın yerine getirilmesi gerekir. Şu hadis, bu görüşün delildir.²⁷⁷

Bir sahâbî,

يا رسول الله ان ابي مات و لم يحج افاحج عنه قال ارايت لو كان علي اليك دين اكنت قاضيه قال نعم فدين الله احق بالوفاء

"Ey Allah'ın Elçisi! Babam hac yapmadan öldü. Onun yerine hac yapayım mı?" diye sordu. Hz.Peygamber (a.s.),

- "*Babanın borcu olsaydı, onu öder miydin?*" dedi. Sahâbî,

- "Evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz.Peygamber (a.s.),

- "*Allah'a olan borç ödenmeye daha layıktır*" buyurdu.²⁷⁸

Bir kimse ölen anne ve babasının yerine vekaleten hac yaparsa anne babasının üzerinde hac borcu varsa yerine getirilmiş, yoksa hac sevabı kazanmış olur. Peygamberimiz (a.s.),

من حج عن ابيه او امه فقد قضى عنه حجته "Kim annesinin veya babasının yerine hac yaparsa onların haccını yerine getirmiş olur" buyurmuştur.²⁷⁹

²⁷¹ İbnü Kudame el Makdisi, eş-Şerhu'l-Kebir, IV,353.

²⁷² İbnü Hümâm, Fethü'l-Kadîr, II, 222.

²⁷³ İbnü Hümâm, Fethü'l-Kadîr, II, 222

²⁷⁴ Kâsânî, Bedâyi', II, 222.

²⁷⁵ Kâsânî, Bedâyi', II, 223.

²⁷⁶ Ebû İshâk eş-Şîrâzî, el-Mühezzeb, II, 637.. İbnü Kudame el Makdisi, eş-Şerhu'l-Kebir, IV,375.

²⁷⁷ Şîrbînî, II, 219.

²⁷⁸ Nesâî, Hac,

²⁷⁹ Dâruktnî, Hac, II. 259-260. İbn Kudâme, II, 41.

V. VEKÂLET YOLU İLE HAC YAPMANIN ŞARTLARI

Bedel yoluyla hac yapma konusunda gözetilmesi gereken bir takım şartlar vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Vekil olarak hacca gönderilecek kimse müslüman ve akıllı olmalıdır.

Müslüman olmayanın kendi adıyla yapacağı haç geçersiz olacağı için vekalet yolu ile yapacağı hac da geçersiz olur. Mümeyyiz olmayan, yani iyiyi kötüden ayıramayan çocukların hac için vekalet yapmaları caiz değildir.

Vekilin daha önce kendi adına farz olan haccı yerine getirmiş olması şart değildir. Çünkü yukarıdaki hadiste de geçtiği üzere Hz. Peygamber (a.s.) Has'am'lı kadına, kendi adına hac yapıp yapmadığını sormadan, babası adına hac yapabileceğini söylemiştir. Eğer, vekilin hac yapmış olması şart olsaydı, Resülullah o kadına bunu sorardı.²⁸⁰

Şafiî ve **Hanbelî** mezheplerine göre bedel olarak hac yapacak kimsenin, kendi adına farz olan haccı yapmış olması gerekir. Farz olan haccı yapmayan bir kimse bedel olarak hacca gidecek olursa yaptığı hac kendi adına geçerli olur.²⁸¹ Delilleri şu hadistir:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ لِنَبِيِّكَ عَنْ شُبْرُمَةَ قَالَ مَنْ شُبْرُمَةُ قَالَ أَخٌ لِي أَوْ قَرِيبٌ لِي قَالَ حَجَّجْتَ عَنْ نَفْسِكَ قَالَ لَا قَالَ حُجَّجْتَ عَنْ نَفْسِكَ ثُمَّ حُجَّجْتَ عَنْ شُبْرُمَةَ

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.), bir adamın, "Şübrime adına lebbeyk" diyerek niyet ettiğini işitti ve,

- *Şübrime kim?*" diye sordu. Adam,
- "Kardeşimdir (veya yakınımıdır)" dedi. Hz. Peygamber,
- "Kendi adına hac yaptın mı?" diye sordu. Adam,
- "Hayır" deyince,
- "Önce kendi adına hac yap, sonra Şübrime adına" buyurdu.²⁸²

2. Vekil, vekil gönderen için hac yapmaya niyet etmelidir.

Bütün ibadetler niyet ile geçerlilik kazanır. Vekil gönderenin niyet emesi şart olduğuna göre, onun adına hac yapan vekilin de yine onun adına niyet etmesi şarttır. Vekil, "Beni hacca gönderen falanca kişi için ihrama girdim" yahut "Hacca niyet ettim" diye niyet eder. Niyeti dili ile söylemeyip sadece kalbinden geçirmesi de kafi gelir. Kendisi için hac yaptığı kimsenin adını unutsa ve "Beni hacca gönderen şahıs için" diye niyet etse niyeti geçerli olur.

Vekil, gönderen adına değil de kendi adına niyet etse, yahut birden fazla kişiye vekil olup onlara ayrı yarı niyet etse, kendisinin için hac yapmış olur. Aldığı paraları gönderene, yahut onun varislerine iade etmesi gerekir.

3. Adına hac yapılan kimse sağ ise; vekilin, kendisi için hac yapmasını istemiş olmalıdır.

Böyle bir istek olmadan bir kimse adına başkasın tarafından yapılan hac, o kimseden hac farızasını düşürmez.

4. Adına hac yapılacak olan kimseye hac önceden farz olmuş olmalıdır.

²⁸⁰ Mevsilî, el-İhtiyâr, I, 171.

²⁸¹ Ebû İshâ eş-Şîrâzî, el-Mühezzeb, II, 676-677; İbnü Kudame el Makdisî, eş-Şerhu'l-Kebir, IV,355.

²⁸² Ebu Davud, Menasik, 25 (1546).

Kendisine hac henüz farz olmamış bir kimse adına bir başkası vekâleten hac yaparsa bu hac nafîle olur. Dana sonra adına hac yapılan kimseye hac farz olursa, yeniden hac yapması gerekir.

5. Vekil için ücret şart koşulmuş olmamalıdır.

İbadetler Allah rızası için yapılır, ücret karşılığında yapılan ibadetler geçersizdir. Mesela bizzat hac yapmaktan aciz olan bir mükellefe, “Benim adıma hac yapman için seni şu kadar ücret karşılığında vekil kıldım diyerek hacca gönderse” bu hac geçersiz olur.²⁸³ Ancak, şart koşulmuş olmamak kaydıyla gönderen vekile teberruda bulunabilir.

6.Vekilin masraflarının tamamı yahut da çoğu gönderenin malından karşılanmalıdır.

Kendi parası ile başkası adına hac yapan kimse kendi adına hac yapmış olur. Fakat mirasçılar bu hükmün dışındadırlar.

Bir kimsenin mirasçısı kendi parası ile onun adına hac yapabileceği gibi, başkasına da yaptırabilir. Gönderenin verdiği para yetmediği için vekil masrafların yarısından fazlasını kendi parası ile karşılar ve gönderen de bu farkı ödemezse hac vekil adına yapılmış olur. Vekil aldığı parayı gönderene iade eder.²⁸⁴

Vekil, hac yolculuğu sırasında israfa kaçmadan normal ihtiyaçları için harcama yapar, artan parayı dönüşte gönderene veya varislerine iade eder.²⁸⁵ Çünkü vekilin aldığı meblağı, ücret olarak değil, gidiş geliş masraflarını karşılamak üzere almıştır. Bu sebeple artan miktarın iadesi gerekir.

Buna göre, hac organizasyonunda geçersiz olur. Çünkü görevlilerin bütün masrafları hac organizasyonu tarafından karşılanmakta, bu durumda yukarıdaki şarta aykırı olarak, hac giderleri, adına hac yapılan kimsenin parasından karşılanmış olmamaktadır.

6.Temettü ve kıran haccı kurbanları ile, ihram yasaklarına uyulmadığı için kesilen kurbanların bedelleri vekil tarafından karşılanır.

Temettü ve kıran kurbanları, hem haccı, hem umreyi birden yapma nimetine şükür olarak kesilir. Bu nimeti yaşayan ise vekildir.²⁸⁶

İhsâr kurbanının ücreti gönderenin parasından karşılanır.²⁸⁷

Vekil, haccın geçersiz olmasına sebep olursa yaptığı masrafları kendisini gönderene tazmin eder. Haccı geçersiz kılan kimse, hac menasikini tamamlar ve daha sonra haccı kaza eder. Hac kaza edilmekle vekil gönderenin haccı yapılmış olmaz.

7. Vekil, kendisini gönderenin memleketinden yola çıkmalıdır.

Vekil gönderene farz olan, memleketinden hac yapmasıdır. Bu sebeple gönderen, yer belirlemeden, “Adıma hac yapılsın” diye vasiyet etmiş ise bu, “Adıma memleketimden hac yapılsın” şeklinde anlaşılır. Mesela, Mekke’de ölen bir Ankaralı, ölmeden önce adına hac yapılmasını vasiyet etmiş ise vekilin Ankara’dan yola çıkması gerekir.

İmam Ebû Yusuf’a göre; memleketi dışında ölüp kendisi için hac yapılmasını vasiyet etmiş olan kimsenin sözü, geçerli olan uygulamaya hamledilir. Mesela, Mekke’de ölen bir kimse, “Adıma hac yapılsın” diye genel bir ifade kullanmış ise, vekil haccı

²⁸³ Molla Ali el-Kârî; el-Meslekü'l-Muktesit fi'l-Menseki'l-Mütevassit, s.288. (Hüseyn b. Muhammed Said Abdülğani, “İrşadü's-Sârî ila Menâsik-i Molla Ali el-Karî” adlı eseri ile bir arada) Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, Tarihsiz;

²⁸⁴ Kâsânî, Bedâyi', II, 222.

²⁸⁵ Kâsânî, Bedâyi', II, 223.

²⁸⁶ Kâsânî, Bedâyi', II, 222.

²⁸⁷ el-Mevsilî, el-İhtiyar, I, 171.

Mekke’de bulunan biri vekil tayin edilebilir. Eğer, “Adıma kıran haccı yapılınsın” demiş ise vekil, haccı vasiyet eden kimsenin memleketinden yola çıkarak yapar. Çünkü Mekke’liler kıran haccı yapmaz.

Eğer bir kimse hac yapmak üzere yola çıkmış ve yolda ölmüş ise, vasiyet etmiş olması halinde, bedelin, **Ebû Hanife**’ye göre memleketinden; **İmam Ebû Yûsuf** ve **İmam Muhammed**’e göre ise vefat ettiği yerden gönderilmesi gerekir.

Eğer ölenin miras bıraktığı malının üçte biri, memleketinden hac yapmaya yetmiyorsa, istihsanen yettiği yerden hac yaptırılır.²⁸⁸

8.Vekil, kendisini gönderenin hac ile ilgili şartlarına aykırı davranmamalıdır.

Vekil gönderen kimse, vekile ifrad haccı veya umre yapmasını söyler de vekil **kıran** haccı yaparsa, **Ebû Hanife**’ye göre yapılan hac gönderen adına geçerli olmaz. Vekil, yapılan masrafları tazmin eder. **Ebû Yûsuf** ve **İmam Muhammed**’e göre ise bu hac istihsanen geçerli olur.²⁸⁹

Eğer gönderen, vekilin ifrad haccı veya umre yapmasını ister ve vekil de **temettü** haccı yaparsa, **Hanefî** ve **Şafî** mezheplerine göre hac, gönderen adına gerçekleşmez. Vekilin, masrafları tazmin etmesi gerekir.²⁹⁰

Vekil, hem gönderen için, hem de kendi için hacca niyet etmesi caiz olmaz. Bu şekilde iki hacca birden niyet eden vekil, daha hac menasikine başlamadan kendi adına yaptığı niyeti iptal ettiği takdirde, yaptığı hac, gönderen adına yapılmış olur. Aksi takdirde kendi adına yapmış olur.

İki ayrı kişi aynı şahsi vekil tayin etse ve vekil de her ikisi için birden hacca niyet etse, daha sonra niyetini bunlardan biri adına tahsis etmiş olsa bile, hiç birisi için hac yapmış olmaz, kendi adına hac yapmış olur. Her ikisinin verdiği meblağı iade etmesi gerekir.²⁹¹

Hac yapmak üzere vekil kılınan kimse, gönderen adına hac yaptıktan sonra kendi adına umre yapabilir. Yine, umre yapmak üzere vekil kılınan kimse, gönderen adına umre yaptıktan sonra kendi adına hac yapabilir. Ancak vekil kendi adına yaptığı menasik için beklediği günlerde yaptığı masrafları kendisi karşılar.

Vekil, kendi adına yapacağı hac ya da umreyi asıl görevinden önce yaparsa, yolculuğu kendi adına yapmış olacağı için aldığı parayı iade etmesi gerekir.

9. Vekil, bizzat hac yapmalıdır.

Eğer, hastalık, tutuklanma ve benzeri gerekçelerle, gönderenin izni olmadan vekaleti başkasına havale ederse yapılan hac gönderen adına gerçekleşmiş olmaz, yapılan masraflar gönderene tazmin edilir. Fakat, gönderen “dilediğin gibi yap” derse o takdirde yapılan hac gönderen adına gerçekleşmiş olur.²⁹²

VI. NAFİLE HACDA VEKÂLET ŞARTLARI

Nafile haccın vekâlet yolu ile yapılabilmesi için ise, vekilin müslüman, akıllı, mümeyyiz olması ve kim adına nafile hac yapıyorsa niyeti onun için yapması şarttır.

²⁸⁸ Kâsânî, Bedâyi’, II, 222, Molla Ali el-Kâri, el-Meslekü’l-Mütevassıt, s. 291.

²⁸⁹ Molla Ali el-Kâri; el-Meslekü’l-Muktesit, s.294.

²⁹⁰ Molla Ali el-Kâri; el-Meslekü’l-Muktesit, s.294.

²⁹¹ Molla Ali el-Kâri, el-Meslekü’l-Mütevassıt, s. 295.

²⁹² Molla Ali el-Kâri, el-Meslekü’l-Mütevassıt, s. 293.

Vekâlet yoluyla nafilâ hac yapılması için bunlardan başka bir şart aranmaz. Çünkü nafilâ ibadetlerde hareket alanı daha geniştir.

Şafî ve **Hanbelî** mezhebindeki bir görüşe göre nafilâ hacda vekaletin geçerli olması için vekilin kendi adına farz haccı yapmış olması şarttır.²⁹³

²⁹³ İbnü Kudame el Makdisî, el-Kâfî fî Fıkhî'l-İmami'l-Mübeccel Ahmede'bn-i Hanbel, I-II, el-Mektabü'l-İslâmî, Beşinci Baskı, Beyrut, 1408/ 1988) II, 387.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HAC VE UMREDE

KURALLARA AYKIRI DAVRANIŞLAR VE CEZALARI

Hac ve umre ibadetlerinin edasıyla ilgili olarak ihramda iken iken ve ihramsız iken uyulması gereken kurallar vardır. Bunlara uyulmaması çeşitli cezalar gerektirir.

Hac ve umre ile ilgili cezalar; hac ve umrenin vaciplerini terk etmekten doğan cezalar ve ihram yasaklarını ihlal etmekten doğan cezalar olmak üzere iki kısma ayrılır.

I. HAC VE UMRENİN VACİPLERİNİ TERK ETMENİN CEZALARI

Haccın veya umrenin farzlarının (rükün ve şartlarının) yerine getirilmemesi halinde yapılan hac veya umre geçerli olmaz. Farzları ihlalin başka bir şeyle telafisi mümkün değildir.

Haccın veya umrenin vaciplerinden birinin terk edilmesi durumunda hac veya umre fasid olmaz ise de **mazeret** olmadan terk edilmesi tahrimen mekruhtur.

Mazeret olmadan terk edilen veya zamanında yapılmayan her vâcib için dem gerekir.²⁹⁴

Kıran haccı yapan bir kimse umre tavafının abdestsiz yapılması gibi sadece umreyi veya Müzdelife'de vakfe yapılmaması gibi sadece haccı ilgilendiren bir vâcibin terk edilmesi sebebiyle tek ceza gerekir.

Hac veya umrenin biri "mustakil (aslî)" diğeri de her bir menasikin vacibi (fer'î) olmak üzere iki çeşit vacibi vardır.

Bu vaciplerden biri, semavî bir mazeret bulunmaksızın terk edilmesi halinde **dem** gerekir. Semavi bir mazeret sebebiyle terk edilirse her hangi bir ceza gerekmez.

Haccın Mustakil (Aslî) Vacipleri şunlardır:

- a) Sa'y,
- b) Müzdelife vakfesi,
- c) Remy-i cimar (Şeytan taşlama),
- d) Saçları dipten tıraş etme veya kısaltma,
- e) Veda tavafı

Sa'y ile tıraş olma veya saçları kısaltma aynı zamanda umrenin de vaciplerindedir.

Bu müstakil vaciplerin dışında **hac ve umre menasikine bağlı (fer'î) vacipler vardır**. Bu vaciplerin de semâvî bir mazeret olmaksızın terk edilmesi halinde **dem** gerekir.

1. Mikat Mahalli İle İlgili Cezalar

İster hac, ister, ticaret ve isterse ziyaret maksadıyla olsun Mekke'ye gitmek isteyen bir kimsenin mikat mahallinden ihrama girerek geçmesi **vaciptir**. Bu vacibin terk edilmesi halinde **dem** gerekir. Ancak dönüp Mikat mahallinden ihrama girererse **ceza düşer**.

Doğrudan Medine'ye gitmek üzere Cidde'ye gelen ancak her hangi bir sebepten dolayı Mekke'ye gitmek durumunda kalan kimse, Cidde'de ihram girer ve herhangi bir ceza gerekmez.

Şafîî mezhebine göre hac ve umre dışında bir maksatla Mekke'ye gidecek olan kimselerin mikat mahallinde ihrama girmeleri vacip değil, **sünnettir**. Dolayısıyla mikat mahallini ihramsız geçmesi halinde ceza gerektirmez.²⁹⁵

²⁹⁴ Abdülgani el-Mekkî, İrşâdü's-Sârî 81

²⁹⁵ Abdülgani el-Mekkî, s. 94; Nevevî, Mecmu' , VII, 14-15

2.Tavafla İlgili Yasaklar ve Cezaları

a) Bir kimse elbisesinde, bedeninde veya tavaf edilen yerde necaset varken tavaf yaparsa tavaflı geçerli olur. Ancak, necaseti temizlemediği için günahakâr olmakla birlikte bu kimseye her hangi bir ceza terettüp etmez.

Şafîî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre necasetten temizlik, tavaflın geçerlilik şartı olduğundan bu durumda yapılan tavaf **geçerli olmaz**. Mutlaka usulüne uygun olarak yeniden yapılması gerekir.

b) Bir kimse, avret yerleri açık olarak tavaf etse tavaflı geçerli olur. Ancak **vacibi** terk etmesi sebebiyle **dem** gerekir. Usulüne uygun olarak tavaflı yeniden yaparsa ceza ortadan kalkar.

Şafîî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre tavafta avret yerlerinin örtülü olması, geçerlilik şartlarından biri olduğu için bu şekilde yapılan tavaf **geçerli olmaz**. Mutlaka usulüne uygun olarak yeniden yapılması gerekir.

c) Tavaflı geri geri yürüyerek yapmak **dem** gerektirir. Yeniden yapılması durumunda bu ceza ortadan kalkar.

Şafîî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre bu şekilde yapılan tavaf geçerli olmaz, yeniden yapılması gerekir.²⁹⁶

d) Tavaf namazı mustakil bir vaciptir, tek edilmesiyle her hangi bir ceza gerekmez. Ancak bu kimse vitir namazı kılmamış gibi günahkâr olur.

Malikî mezhebine göre tavaf namazını kılmayan kimseye **dem** gerekir.

Şafîî ve Hanbelî mezheplerine göre tavaf namazı kılmak sünnettir.²⁹⁷ Terk edilmesiyle her hangi bir ceza gerekmez. Kötü bir davranışta bulunmuş olur.

e) **Kudum** tavaflının tamamını veya şavtlarının yarısından fazlasını cünüp olarak yapmak **dem**, abdestsiz olarak yapmak ise **sadaka** gerektirir.

Dört şavttan sonra abdestsiz olarak yapılan her şavt için bir fitre miktarı sadaka verilir.²⁹⁸

Cezayı gerektirecek şekilde yapılan tavaf yeniden yapılırsa ceza düşer.

Şafîî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre abdestli olarak yapılması tavaflın geçerlilik şartı olduğundan, cünüp veya abdestsiz olarak yapılan tavaf geçersizdir. Yeniden yapılması gerekir.²⁹⁹

f) **Umre** tavaflının tamamını veya bir kısmını, hatta bir şavtını cünüp, abdestsiz, loğusa veya adetli olarak yapmak **dem** gerektirir. Yeniden yapılması halinde ceza ortadan kalkar.³⁰⁰

Kıran haccına niyet eden bir kimse, umrenin tavaflını ve sa'yini abdestsiz yaparsa dem gerekir. Umreyi Arafat vakfesinden önce yeniden yaparsa ceza düşer.

Bu kimse kudüm tavaflını ve haccın sa'yini abdestsiz olarak yaparsa; tavaflı abdestsiz yaptığı için sadaka gerekir, sa'yi muteber (ceza gerektirmeyen) bir tavaftan sonra yapmadığı için geçersiz olur. Bu sa'yin daha sonra muteber tavaftan sonra yeniden yapılması gerekir.

g) **Ziyaret** tavaflının tamamını veya şavtlarının yarısından çoğunu **cünüp, adetli ve loğusa** olarak yapan kimseye **bedene; abdestsiz** olarak yapan kimseye **dem** gerekir. **Mekke'de bulunduğu süre içinde tavaflı yeniden yaparsa ceza düşer**.

Ziyaret tavaflının son üç veya daha az sayıda şavtını abdestsiz, cünüp, loğusa veya adetli olarak yapan kimseye, her şavt için bir fitre miktarı sadaka gerekir. Ancak abdest aldıktan veya guslettikten sonra veya kadınlar temizlendikten sonra şavtları yeniden sadaka düşer.

²⁹⁶ Kinânî, Hidayetü's-salîk, II, 761-780

²⁹⁷ Kinânî, Hidayetü's-salîk, II, 853-860; Nevevî, Mecmu', VIII, 72-73

²⁹⁸ el-Meydanî, Abdü'l-Gani el-Guneymî El-Lübab fi şerhi'l-Kitab, I-III. Beyrut 1996, II. Baskı. I, 184

²⁹⁹ 389; Kinânî, Hidayetü's-salîk, II, 761-762; Nevevî, Mecmu', VIII, 20

³⁰⁰ İbn Abidin, II, 551; Zeynüddîn b. Nüceym. Bahrür-Râik, I-VII. İlmiye matbaası Kahire 1311 H. III, 24; Kinânî, Hidayetü's-salîk, II, 766-767

Malikî mezhebine göre iki kanama arasındaki kesinti temizlik sayıldığından adet halindeki kadının kanaması kısa süre durursa, kanamanın durduğu süre içinde temiz sayılır; gusledip ibadetlerini yapması gerekir. Buna göre ziyaret tavafını özel hali nedeniyle yapamayan ve Mekke'den ayrılmak mecburiyetinde kalan bir kadının kanaması kısa süre durduğunda gusledip tavafını yapması mümkün olur ki, bu durumda tavafını temiz olarak yapmış olduğu için her hangi bir ceza ödemesine de gerek kalmaz.³⁰¹

Şafî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre hadesten taharet, tavafın geçerlilik şartı olduğundan; abdestsiz, cünüp, loğusa ve adetli olarak yapılan tavaf geçerli olmaz, yeniden yapılması gerekir.

Bir mazeret olmaksızın ziyaret tavafının üç veya daha az sayıda şavtını yapmayan, tavafı tekerlekli sandalyeye binerek veya çıplak olarak yapan kimseye dem gerekir. Yeniden yapılması halinde ceza düşer.³⁰²

Ebu Hanife'ye göre ziyaret tavafı, başlangıç vaktinden itibaren ömrün sonuna kadar her hangi bir zamanda yapılabilir. Ancak bayramın üçüncü günü güneş batıncaya kadar yapılmazsa **dem** gerekir.

Ziyaret tavafının son vakti için bir sınır bulunmadığı görüşünde olanlar şu rivayeti delil almışlardır:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زُرْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ قَالَ لَا حَرَجَ قَالَ آخِرُ حَلَفْتُ قَبْلَ أَنْ أُذْبِحَ قَالَ لَا حَرَجَ قَالَ آخِرُ ذَبَحْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ قَالَ لَا حَرَجَ

Abdullah b. Abbas (r.a)'dan rivayet edilmiştir:

Sahâbîlerden birisi Hz.Peygamber'e,

- "Şeytan taşlamadan ziyaret tavafını yaptım (olur mu)?" dedi. Hz.Peygamber,

- "Zararı yok, (olur)" buyurdu. Bir başka sahâbî,

- "Kurban kesmeden önce tıraş oldum (olur mu) dedi. Hz.Peygamber,

- "Zararı yok, (olur)" buyurdu. Bir başka sahâbî,

- "Şeytan taşlamadan önce kurban kestim (olur mu)?" dedi. Hz.Peygamber,

- "Zararı yok, (olur)" buyurdu.³⁰³

h) Vedâ tavafının tamamını veya şavtların yarısından çoğunu terk etmek veya tavafı **cünüp** olarak yapmak **dem** gerektirir.

Bu tavafın şavtlarının yarısından azının terk edilmesi veya tavafın **abdestsiz** yapılması halinde terk edilen veya abdestsiz yapılan her bir şavt için bir **fitır sadakası** verilmesi gerekir.³⁰⁴

Veda tavafını yapmadan Mekke'den ayrılan kimse, mikat mahallini geçmeden dönüp tavafını yaparsa ceza düşer. Mîkadı gectikten sonra dönmek isterse mîkat mahallinde umre ihramına girer, umresini yaptıktan sonra veda tavafını yapar. Bu durumda da ceza düşer.

Malikî mezhebine göre veda tavafı sünnet olduğundan terk edilmesi halinde her hangi bir ceza gerekmez.³⁰⁵

3. Sa'y ile İlgili Cezalar

Sa'yin geçerli olması için muteber bir tavaftan sonra yapılması, aksi takdirde sa'yin yeniden yapılması gerekir.³⁰⁶

³⁰¹ Mâlik b. Enes el-asbahî, el-Müdevvenetü'l-Kübrâ I,171. I-IX. 1999 Beyrut; Kinani, Hidayetü's-salik, II, 767; Vehbe ez-Zuhaylî, el-Fıkhü'l-İslamî ve edilletüh. I-XI. Dimeşk 1997, I, 610

³⁰² Abdülgani el-Mekkî, İrşâdü's-Sârî, 381-385

³⁰³ Buhari, Eyman ve'n-Nüzur, 15 (6173)

³⁰⁴ Kinani, Hidayetü's-salik, III, 1237

³⁰⁵ A.g.e. III, 1235

Mazeretsiz olarak sa'yi veya şavtlarının yarısından çoğunu terk etmek veya gücü yettiği halde sa'yi yürüyerek yapmamak **dem** gerektirir.

Yürüyemeyecek kadar hasta olmak, kötürüm ve felçli olmak gibi bir mazeret sebebiyle terk edilmesi halinde her hangi bir ceza gerekmez.

Sa'yin şavtlarından üç veya daha azının terk edilmesi halinde her bir şavt için bir **sadaka-i fitır** gerekir.

Sa'yin şavtlarında Safa ile Merve arasındaki mesafenin tamamen yürünmeyin eksik bırakılması halinde bütün şavtlar için yürünen mesafe dört şavtı tamamlıyorsa sa'y geçerlidir. Ancak eksik bırakılan her şavt için bir **sadaka-i fitır** gerekir.³⁰⁷

Şafî, Malîkî ve **Hanbelî** mezheplerine göre sa'y, haccın bir rüknüdür. Terk edilmesi halinde hac geçerli olmaz. Her hangi bir cezası ile telafisi mümkün değildir. Mutlaka yapılması gerekir.

4. Arafat Vakfesiyle İlgili Cezalar

Gündüz Arafat'a gelip vakfe yapan bir kimse güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılırsa **dem** gerekir. Güneş batmadan önce Arafat'a geri dönerse ceza düşer. Güneş battıktan sonra dönerse artık ceza düşmez.

Şafî ve Mâlîkî mezheplerine göre Arafat'ta güneş batıncaya kadar beklemek sünnet olduğundan güneş batmadan önce Arafat'ın terk edilmesi halinde her hangi bir ceza gerekmez.³⁰⁸

Mâlîkî mezhebine göre, gecenin bir cüz'ünde Arafat'ta bulunmak vakfenin geçerli olması için **şarttır**. Bu itibarla güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılıp bir daha dönmeyen kimsenin haccı geçerli olmaz.³⁰⁹

5. Müzdelife Vakfesiyle İlgili Cezalar

Mazeretsiz olarak Müzdelife vakfesinin yapılmaması **dem** gerektirir.

Müzdelife'de vakfe yapamayacak derecede hastalık veya âciz olma yahut izdiham sebebiyle Müzdelife'ye zamanında ulaşamama ile kadınların kalabalık arasında sıkışma korkusu geçerli mazeretlerdir.³¹⁰

6. Şeytan Taşlama (Rem-yi Cimar) İle İlgili Cezalar

Mazeretsiz olarak şeytan taşlama tamamen terk etmek veya bir günde atılması gereken taşların yarısından çoğunu atmamak **dem** gerektirir.

Her gün için atılması gereken taşların yarısından azı atılmamış ise, eksik bırakılan her bir taş için bir sadak-i fitır gerekir.

Ebu Yusuf ve **İmam Muhammed** ile **Şafî ve Hanbelî** mezheplerine göre atılmayan veya eksik bırakılan taşlar, ertesi gün veya bayramın son günü güneşin batmasına kadar atılırsa ceza düşer.³¹¹

³⁰⁶ Kasani, II, 134

³⁰⁷ Abdülğani el-Mekkî, İrşâdü's-Sârî,394

³⁰⁸ Nevevi, Kitabü'l-İzah, 289; Kinani, Hidayetü's-salik, III, 1031-1033; İbn Kudame,el-Muğni, III, 529. Kâsânî, II, 127. Şirbînî, II, 262-263. İbn Kudâme, V, 272-274, madde,636.

³⁰⁹ İbn Rüşd, I, 426. Kurtubî, II, 417. İbn Kudâme, V, 272, madde, 636.

³¹⁰ Abdülğani el-Mekkî, İrşâdü's-Sârî,394

³¹¹ A.g.e. 396; Kinani, Hidayetü's-salik, III, 1208-1213; Nevevi, Kitabü'l-İzah, 366; İbn Kudame, el-Muğni, III, 479

Şâfiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre bayramın birinci gününden sonraki taşlamalarda küçük, orta ve büyük şeytan şeklindeki sıraya uyulmaması halinde **dem** gerekir. Sıraya uyarak taşlar yeniden atılırsa ceza düşer.

Hanefî mezhebine göre bu sıralamaya uymak **sünnet** olduğundan uyulmaması halinde her hangi bir ceza gerekmez.³¹²

7. Saçları Tıraş Etmek Veya Kısaltmak İle İlgili Cezalar

İhramlı bir kimse tıraş olmadan veya saçları kısaltmadan ihramdan çıkamaz.

Ebu Hanife'ye göre Harem bölgesi dışında veya bayramın üçüncü günü güneşin batmasından sonra tıraş olup ihramdan çıkılması halinde, tıraş vaktinden sonraya ertelendiği için **dem** gerekir.

Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e ile **Şâfiî ve Hanbelî** mezheplerine göre tıraşın bayramın ilk üç günü içinde yapılması **sünnet** olduğundan tıraşın ertelenmesi durumunda her hangi bir ceza gerekmez.³¹³

Başın dörtte birinden az kısmının tıraş edilmesi veya kısaltılması **dem** gerektirir.

Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre saçların tamamı tıraş edilmez veya kısaltılmazsa **dem** gerekir.³¹⁴

Şâfiî mezhebine göre en az üç saç telil kesilmezse **dem** gerekir.³¹⁵

Saçların tıraş edilmesi hükmü erkeklere mahsustur. Kadınlar, sadece saçlarının ucundan parmak ucu kadar keserek ihramdan çıkarlar. Bu miktardan az kesilirse **dem** gerekir.

Belirtilen miktarlardan daha az tıraş edilmesi veya kısaltılması halinde ihram çıkılmış olmayacağından bu arada ihram yasaklarının ihlali halinde ceza gerekir.

8. Şeytan Taşlama, Kurban Kesme Ve Tıraş Olma Arasındaki Tertibe Uyma İle İlgili Cezalar

Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile **Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî** mezheplerine göre Akabe Cemresine taş atmak, kurban kesmek ve tıraş olmak arasındaki tertibe uymak sünnet olduğundan tertibe uyulmaması halinde herhangi bir ceza gerekmez.³¹⁶

Ebû Hanife'ye göre, bu tertibe uyulması vacip olduğundan terk edilmesi halinde **dem** gerekir.

İfrad haccı yapanlara şükür kurbanı kesmek vacip olmadığından bu kimseler için sadece taş atma ve tıraş olma arasında tertip söz konusudur.³¹⁷

9. Hac Ve Umreyle İlgili Şükür Ve Ceza Kurbanları

Kıran ve temettu kurbanları ile hacle ilgili adak ve ceza kurbanlarının Harem sınırları dışında kesilmesi halinde geçerli olmaz. Bu kurbanların Harem bölgesinde yeniden kesilmesi gerekir.

³¹²İbnKudame, el-Muğni, III, 477; Abdülğani el-Mekkî, İrşâdü's-Sari, 268; Cezirî, Mezahib, I, 668; Nevevi, Kitabü'l-İzah, 366

³¹³ Abdülğani el-Mekkî, İrşâdü's-Sari,395; Nevevi, Kitabü'l-İzah, 376; Kinani, Hidayetü's-salik, III, 1156 - 1163

³¹⁴ Kinani, Hidayetü's-salik, III, 1159-1160

³¹⁵ Abdülğani el-Mekkî, İrşâdü's-Sari,252; Nevevî, Kitabü'l-Mecmu' VIII, 182

³¹⁶ İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî, Mülteka'l-Ebhur, Vehbi Süleyman Ğavucî el-Elbanî tah ki-ki,1989 Beyrut, I-II. I, 210; Kinani, Hidayetü's-salik, III,1171-1173

³¹⁷ İbn Abidin, II,555

Ebu Hanife'ye kıran ve temettu kurbanlarının bayramın üçüncü günü güneşin batmasına kadar kesilmemesi halinde dem gerekir.

Ebu Yusuf ve **İmam Muhammed**'e, **Şafiî**, **Malikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre zikredilen kurbanların bayramdan sonraya ertelenmesi nedeniyle her hangi bir ceza gerekmez.³¹⁸

II. İHRAM YASAKLARI VE BU YASAKLARA UYMAMANIN CEZALARI

Hac veya umre yapmak üzere ihrama giren kimse, daha önce helal olan bazı şeyleri, ihram süresi içinde kendisine haram kılmış olur. Haram kılınan bu şeylere "**ihram yasakları**" denir. İhram yasaklarını ihlal etmek cezayı gerektirir. Yüce Allah,

وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفْتَ وَلَا فُسُوقَ الْحَجِّ
الْأَبَابِ الرَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِي

"Hac (ayları), bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız Allah onu bilir. (Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır. Ey akıl sahipleri, bana karşı gelmekten sakının" (Bakara, 197) Peygamberimiz (a.s.) ise,

من حج فلم يرفث و لم يفسق رجع كيوم ولدته أمه

"Kim ha yapar cinsel ilişkide bulunmaz, kötü söz söylemez ve günah işlemmezse annesinden doğduğu günkü gibi (tertemiz olarak) döner"³¹⁹ buyurmaktadır.

"**Cezalar**"; bedene, dem, sadaka-i fitir ve oruç olmak üzere 4 çeşittir.

"**Bedene**", deve ve sığır cinsinden kurban; "**dem**" koyun ve keçi cinsinden kurban demektir.

"**Sadaka-i fitir**", fitre miktarı sadaka vermektir. Bu da bir insanı sabah akşam doyurak gıda ya da bunun karşılığı paradır.

Kırân haccı yapan bir kimseye, ihram yasaklarından birine riayet etmemesi halinde biri umrenin, diğeri de haccın ihramı için olmak üzere iki ceza gerekir.

Şafiî, **Mâlikî** ve Hanbelî mezheplerine göre, ihram yasaklarıyla ilgili ihlaller için tek yeterlidir.

İhram yasakları ve bu yasaklara uymamanın cezaları şunlardır:

1. Giyim Yasakları Ve İlgili Cezalar

a) İhramlı iken bir gündüz veya bir gece süreyle her hangi bir giysi ve ayakkabı giymek, sarık takmak, şapka ve takke giymek; dörtte birini kaplayacak şekilde başa sargı sarmak veya bandaj geçirmek ve yüzü örtmekle **dem**; giyim süresi bir gün veya bir geceden az olursa **sadaka-i fitir** gerekir.

³¹⁸ Başnefer. El-Haccü ve'l-Umre.158; Nevevi, Kitabü'l-İzah,338

³¹⁹ Buhârî, Hac,.....

b) Yara bulunması gibi bir zaruret sebebiyle giysi giymek veya başa sargı sarmak durumunda **dem** veya üç gün oruç ya da altı fakire birer sadaka-i fitır vermek gerekir.

c) Başın dışında vücudun her hangi bir yerine yara, kırık ve çıkık gibi her hangi bir sebeple sargı sarmaktan dolayı ceza gerekmez.

d) Kadınlar ihramlı iken elbiselerini ve ayakkabılarını çıkarmazlar, ancak yüzlerini açık tutmaları gerekir. Yüzlerin bir gündüz veya bir gece süreyle örtmeleri **dem**; bir gündüz ve bir geceden az olursa **sadaka-i fitır** gerekir.

Şafii ve **Hanbeli** mezheplerine göre erkeklerin yüzlerini örtmeleri ceza gerektirmez³²⁰

* İhramlı iken dikişli de olsa bele kemer ve kuşak bağlamak, boyunda çanta taşımak, kol saati, künye, yüzük ve benzeri şeyler taşımak, ceket veya pardesüyü giymeksizin omuza almak, başkalarına elbise giydirmek, şemsiye kullanmak, kadınların eldiven takmaları ve terlik bulunamaması halinde ayakkabının arka kısmının topuklarını ve aşık kemiklerini açıkta kesilerek giyilmesi ceza gerektirmez.³²¹

2. Güzel Koku Ve Yağ Sürünme Yasakları Ve İlgili Cezalar

a) İhramlı iken vücuda, yatılacak yere veya ihram örtüsüne koku sürmek, jöle, ruj, oje, briyantın ve kokulu sabun, herfüm ve siprey kullanmak **cezayı** gerektirir. Kullanılan bu maddelerin etkisi bir gündüz veya bir gece sürerse **dem**, daha az sürerse **sadaka-i fitır** gerekir.

b) İhramlı bir kimsenin uzuvlarından birinin tamamına koku sürmesi veya muhtelif organlardan koku sürülen yerlerin toplamı bir organ kadar olması halinde **dem**; koku sürülen kısım bundan az olursa **sadaka-i fitır** gerekir.

Koku sürülmesi konusunda baş, sakal ve bıyık ayrı ayrı birer organ sayılır.

c) Vücudun tamamına veya birkaç organına aynı yerde bir seferde koku sürülürse bunların hepsi için bir **dem** yeterlidir. Birkaç organa ayrı ayrı mekanlarda koku sürülmesi halinde ise her bir organ için bir **dem** gerekir.

d) Göze üç defa kokulu sürme çekmek **dem**, bir iki defa çekmek ise **sadaka-i fitır** gerektirir.

e) Vücuda sürülen koku ve benzeri şeylerin ceza gerektirmesi için, etkisinin bir gün veya bir gece süreyle kalması şart değildir. Koku sürülmesiyle ceza gerçekleşir.

f) Ekeklerin ihram örtülerinin, kadınların da elbiselerinin eni boyu birer karıştan fazla bir kısmına koku sürmeleri **dem**; daha az miktarda sürmeleri sebebiyle **sadaka-i fitır** gerekir.

g) İhramlı iken saçları boyamak veya kınalamak **dem** gerektirir.

Şafii mezhebine göre kına, koku cinsinden sayılmadığı için ceza gerektirmez.

Şafii ve **Hanbeli** mezheplerine göre kokulu da olsa sabun kullanması caizdir.

* İhramlı iken tedavi amacıyla merhem veya kokusuz krem sürmek, güzel koku koklamak, koku satılan dükkanlara girip orada beklemek ve başkalarına koku sürmek ceza gerektirmez.³²²

3. Saç Ve Tüyleri Giderme Yasağı Ve İlgili Cezalar

İhramlı iken saç, sakal, bıyık, koltuk altı ve kasık tüyleri ile vücudun her hangi bir yerindeki tüyleri tıraş etmek veya her hangi bir şekilde gidermek **ceza** gerektirir.³²³

³²⁰ Nevevi, Kitabü'l-Mecmu' VII, 280; İrşâdü's-Sari,341

³²¹ Kâsani, II, 187; Kinani, Hidayetü's-salîk, II/572-581; Abdülgani el-Mekkî, İrşâdü's-Sari,429; Nevevi, Kitabü'l-İzah,150

³²² Abdülgani el-Mekkî, İrşâdü's-Sari,344-360; Nevevi, Kitabü'l-İzah,157. Cezirî,Mezahib, I, 650-651; Abdülgani el-Mekkî,İrşâdü's-Sari,359; Kinani, Hidayetü's-salîk, II, 598-601

a) Başın yahut sakalın tamamını veya en az dördte birini tıraş etmek ya da kısaltmak **dem**, bundan daha az kısmı tıraş etmek **sadaka-i fitır** gerektirir.

b) Başın, sakalın, koltuk altlarının ve bedendeki bütün tüylerin aynı mekânda birlikte tıraş edilmesi durumunda bunların tamamı için bir **dem**; bunların ayrı ayrı mekânlarda tıraş edilmeleri halinde her biri için ayrı bir **dem** gerekir.

İmam Muhammed'e göre bu cezalar ihlalin yapılmasından sonra ödenmemiş ise bilahare hepsi için bir **dem** yeterli olur.

c) Ensenin tamamının tıraş etmek **dem**; ensenin bir kısmını, bıyığın tamamını veya bir kısmını tıraş etmek **sadaka-i fitır** gerektirir.

d) Koltuk altlarından birinin veya her ikisinin tüylerini gidermek **dem**; birinin tüylerinden bir kısmını veya miktarı ne olursa olsun göğüs, bacak ve kollardaki tüyleri gidermek **sadaka-i fitır** gerektirir.³²⁴

e) İhramlı bir kimsenin ihramlı veya ihramsız bir kimseyi tıraş etmesi sadaka-i fitır gerektirir.

Şafii, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre ihramlı kimsenin ihramsız bir kimseyi tıraş etmesinden dolayı ceza gerekmez.

f) Abdest alırken, yıkanırken veya kaşınırken saçtan veya sakaldan üç tel düşerse, yarım sadaka-i fitır gerekir.

Hastalıktan dolayı dökülen saçlar için ceza gerekmez.

4. Tırnak Kesme Yasağı Ve İlgili Cezalar

İhramlı iken el veya ayaklar tırnaklarını kemek cazayı gerektirir.

a) El ve ayakların bütün tırnaklarının aynı zaman ve mekânda bir defada kesilmesi halinde bir **dem**; ayrı ayrı yerlerde kesilmesi halinde her bir el ve ayak için ayrı ayrı **dem**; el veya ayakların her birinin dörder veya daha az sayıda tırnaklarının kesilmesi halinde kesilen her bir tırnak için bir **sadaka-i fitır** gerekir.

Kırılan tırnakların koparılması veya kesilip atılması ceza gerektirmez.

b) İhramlı kimsenin, ihramlı veya ihramsız başka birinin tırnaklarını kesmesi **sadaka-i fitır** gerektirir.

Şafii, Malik ve Hanbelî mezheplerine göre ihramsız bir kimsenin tırnağını kesmek ceza gerektirmez.³²⁵

5. Cinsel İlişki Yasağı Ve İlgili Cezalar

İhramlı iken cinsel ilişkide bulunmak cezayı gerektirir.

a) İhrama girdikten sonra Arafat vakfesini yapmadan önce cinsel ilişkide bulunan hacı adayının haccı bütün mezheplerin ittifakı ile **fasit** olur. Bu kimse, haccı tamamlar. Ertesi yıl veya imkan bulduğu en kısa zamanda ifsad ettiği haccını kazâ eder. Ayrıca ihram yasağına uymadığı için kendisine **dem**;³²⁶ **Şafii, Mâlikî ve Hanbelî** mezheplerine göre **bedene** gerekir.³²⁷

b) Arafat vakfesinden sonra, tıraş olup ihramdan çıkmadan (yani ilk tahallülden) önce cinsel ilişkide bulunan kimsenin haccı fasit olmaz ancak **bedene** gerekir.

³²³ Nevevi, Kitabü'l-Mecmu' VII, 262

³²⁴ Abdülgani el-Mekkî, İrşâdü's-Sari, 360-362. Kâsanî, II/194

³²⁵ Abdülgani el-Mekkî, İrşâdü's-Sari, 366; Nevevi, Kitabü'l-Mecmu' VII, 262; İbn Kudame, el-Muğni, III, 524

³²⁶ Abdülgani el-Mekkî, İrşâdü's-Sari, 375.

³²⁷ Nevevi, Kitabü'l-İzah, 171-172. İbn Kudâme, III, 315-316. Said b. Abdülkadir Başnefer, s. 104-105..

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre Arafat vakfesinden sonra, birinci tahallülden önce cinsel ilişkide bulunan kimsenin haccı fasit olur. Bu kimse haccını tamamlar. Daha sonra haccını kaza eder ve ihram yasağını ihlal etmesi sebebiyle **bedene** keser.³²⁸

c) İlk tehallülden sonra henüz ziyaret tavafını yapmadan önce cinsel ilişkide bulunan kimsenin Hanefî, Şafî ve Hanbelî mezheplerine göre haccı bozulmaz, ancak **dem** gerekir.

Hanbelî mezhebine göre bu fiili işleyen kimsenin, ziyaret tavafını yapabirmesi için yeniden ihrama girmesi gerekir.

Hanefî mezhebine göre kıran haccı yapan kimse bu yasağı işlerse kendisine biri hac, diğeri de umre için olmak üzere iki **dem** gerekir.

d) Umre için ihrama giridikten sonra umre tavafının en az dört şavtı yapmadan önce cinsel ilişkide bulunan kimsenin umresi fasit olur. Bu kimise umresini tamamlar ve ihramdan çıkar. Daha sonra bozumlan umresini kaza eder ve yapılan ihlal sebebiyle bir dem keser.

Şafîî mezhebine göre umrenin her hangi bir aşamasında, **Malikî ve Hanbelî** mezheplerine göre sa'y yaptıktan sonra tıraş olmadan önce cinsel ilişkide bulunan kimsenin umresi bozulur. Bu umrenin kaza edilmesi ve ihram yasağını ihlalden dolayı da bir **dem** gerekir.

e) İhramlı iken eşini şehvetle öpmek, okşamak, sarılıp kucaklamak gibi davranışlar **dem** gerektirir.

f) Boşalma olsa bile şehvetle bakmak veya düşünmekten dolayı ceza gerekmez.

g) Mastürbasyon sonucu boşalma olursa dem gerekir, boşalma olmazsa her hangi bir ceza gerekmez.

Şafîî mezhebine göre ihramlının eşiyle sevişmesi veya mastürbasyon yaparak boşalması halinde dem; üç gün oruç tutma veya fakirlere altı fitre miktarı sadaka verme şıklarından birini tercih etme muhayyerliği vardır.³²⁹

6. Avlanma Yasağı Ve İlgili Cezalar

Hac veya umre ihramında bulunan kimselerin, kara hayvanlarını avlamaları cezayı gerektirir. Yüce Allah;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حَرَمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدِيًّا بِأَلْفِ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةً طَعَامٍ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا

“Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), Kâbe’ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki adil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan; veya yoksulları yedirmek suretiyle kefareti; yahut onun dengi oruç tutmaktır” buyurmuştur. (Mâide:5/95)

a) İhramlı olsun olmasın bir kimsenin Harem Bölgesindeki hayvanları avlaması kendiliğinden biten bitkilerini koparması da ihram yasaklarındandır. Nitekim Peygamberimiz (a.s.);

حَرَّمَ اللَّهُ مَكَّةَ فَلَمْ تَحَلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَلَا لِأَحَدٍ بَعْدِي أُحِلَّتْ لِي سَاعَةٌ مِنْ نَهَارٍ لَا يُخْتَلَى خَلَاهَا وَلَا يُغَضَّدُ شَجْرُهَا وَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهَا وَلَا تُلْتَقَطُ لُقَطَتُهَا إِلَّا لِمُعَرَّفٍ

“Allah Mekke’yi haram (dokunulmaz) kılmıştır. Benden önce kimseye helal kılınmamış ve benden sonra kimseye helal kılınacak değildir. (Sadece Mekke fethi sırasında) gündüzün bir vaktinde bana helal kılındı. (Bundan sonra artık buranın otları biçilmez, ağaçları

³²⁸ Nevevi, Kitabü'l-İzah, s. 170.

³²⁹ Abdülgani el-Mekkî, İrşâdü's-Sari,380-381; Nevevi, Kitabü'l-İzah, 170; Malik b. Enes, el-Müdevvene, II, 186; Kinani, Hidayetü's-salik, II, 626-631; Seyyid el-Bekri Muhammed Şeta ed-Dimyafî, İânütü't-Talibin, I-IV Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, IV. Baskı, Beyrut, II, 324

koparılmaz, av hayvanları ürkütülmez, (Sahibini bulmak amacıyla) ilân eden kişi dışında hiç kimse buranın yitiğini alıp götüremez.”³³⁰

b) İhramlı olsun olmasın bir kimsenin; yılan, akrep, kuduz köpek ve fare gibi zararlı hayvanları öldürmesi, kurumuş ot ve ağaçları kesip koparması yasak değildir.³³¹

c) İhramlı kimse; karada yaşayan her hangi bir av hayvanını avlasa, bu hayvanın kıymeti takdir edilir belirlenen meblağ her birine bir fitre miktarı olmak üzere Harem'deki fakirlere dağıtılır veya her fitre miktarı için bir gün oruç tutulur veya eğer bu meblağ ile bir hedy satın alınabiliyorsa, Harem bölge sinde bir hedy kesilir. Takdir edilen meblağ hedy bedelinden fazla ise, artan kısmın sadaka olarak dağıtılması gerekmez.

7. Harem Bölgesi Bitkileri İle İlgili Yasaklar Ve Cezaları

Harem Bölgesinde kendiliğinden yetişen ağaç ve bitkileri kesip koparmak cezayı gerektirir.

Bu tür bitki ve ağaçları koparak ve kesen kimsenin bunların bedelini sadaka olarak dağıtması gerekir.

Bir mimsenin Harem bölgesindeki arazisinde bulunan bitki ve ağaçları kesmesi cezayı gerektirmez.

İnsanlar tarafından yetiştirilen bitki ve ağaçların koparılıp kesilmesi yasak değildir.

Şafîî ve **Hanbelî** mezheplerine göre büyük ağaçları kesen bir kimseye **dem**; küçük ağaçları kesen kimseye ise **sadaka-i fitır** gerekir.³³²

Medine’de ve civarında kendiliğinden yetişen bitki ve ağaçların kesip koparılması yasak değildir.

Şafîî, **Malikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre Medine ve civarındaki bitki ve ağaçların koparılıp kesilmesi yasaktır. Yasağın ihlal edilmesi halinde maddî her hangi bir ceza gerekmez.³³³

8. İhramlının Evlenmesi

İhramlı kimsenin evlenmesinde veya evlendirilmesinde her hangi bir sakınca yoktur.

Şafîî, **Malikî** ve **Hanbelî** mezheplerine göre ihramlının evlenmesi, velayeti altındaki kimseleri evlendirmesi yasaktır. Delilleri, **لَا يَنْكُحُ الْمُحْرَمُ وَلَا يَنْكُحُ وَلَا يَخْتَبُ** “İhramlı kişi evlenmez, evlendirilmez ve başkalarına evlenme teklifinde bulunmaz” anlamındaki hadistir.³³⁴

Dolayısıyla nikâh akdi yapılan eşlerin her ikisinin veya ikisinden birinin, ya da nikâhlarında hazır bulunan velilerinin ihramlı olması halinde yapılan nikâh akdi geçersizdir.

İhramlı iken nişanlanmak ise mekruhtur.

İhramlı bir kimsenin ihramlı olmayan kimselerin nikâh şahitliğini yapmasında her hangi bir sakınca yoktur.³³⁵

9. Cezalarda Muhayyerlik

a) Giyim, koku sürünme, tıraş olma ve tırnak kesme yasaklarını dem gerektirecek şekilde ihlal eden kimseye **dem** gerekir. Yüce Allah,

³³⁰ Buhari, Cenaiz, 75 (1262)

³³¹ Müslim, Hacc, 9 (2069); Abdülğani el-Mekkî, İrşâdü’s-Sari,412-429

³³² Kinani, Hidayetü’s-salik, II, 710-725.

³³³ Nevevî, Kitabü’l-İzah,493.

³³⁴ Müslim, Nikâh, 5 (2522)

³³⁵ Nevevî, Kitabü’l-İzah,167; Kinani, Hidayetü’s-salik, II, 620-625

فمن كان منكم مريضا أو به أذى من رأسه ففدية من صيام أو صدقة أو نسك

“İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorun da ka-
lır) sa fidye olarak ya **oruç tutması**, ya **sadaka vermesi**, ya da **kurban kesmesi** gere-
kir”(Bakara:2/196) buyurmuştur.

Sahabeden Kâ'b b. Ucre konuyu şöy anlatmaktadır:

عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَ أَتَى عَلِيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَمَانَ الْحُدَيْبِيَّةِ وَالْقَمَلَ يَتَنَازَرُ عَلَيَّ
وَجْهِي فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُ رَأْسِكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَاحْلِقْ وَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَطْعَمْ سِتَّةَ مَسَاكِينٍ أَوْ أَنْسُكْ نَسِيكَةً

“Hudeybiye musalahası esnasında Hz.Peygamber yanıma geldi. Başımdaki bitler yü-
züme dökülüyordu. Bana;

- “Başındaki haşereler seni rahatsız ediyor mu?” diye sordu. Ben,

- “Evet” deyince,

- “Tıraş ol, **üç gün oruç tut veya altı fakiri doyur, yahut bir kurban kes**” buyurdu.³³⁶

Hanefî bilginler, ayet ve hadisin ifade ettiği ruhsatı (yani **dem, üç gün oruç tutma** ve **altı fakire birer sadaka-i fitır verme** muhayyerliğini) “hastalık” ve “eza” bulunması şart-
larına bağlamışlardır. Çünkü âyet bu hususu açıkça ifade etmektedir. Dolayısıyla mazertsiz
olarak dem gerektiren bir ihram yasağını ihlal eden kimse muhayyer değildir, mutlaka **dem**
gerekir.³³⁷

Şafî ve **Malikî** mezheplerine göre mazeretli veya mazeretsiz, bilerek veya bilmeyerek
elbise giyen, koku sürünen; eşini şehvetle öpmek, okşamak ve sarılıp kucaklamak gibi dav-
ranışlarda bulunan, masturbasyon yapan, tıraş olan veya tırnaklarını kesen ihramlı kimseler
dem, üç gün oruç tutma ve **altı fakire birer sadaka-i fitır verme** şıklarından birini seç-
mekte muhayyerdiler. Delil olarak yukarıdaki âyet ve hadisin ifade ettiği genel muhayyer-
lik hükmünü esas almıştır.

Hanbelî mezhebine göre sadece tıraş olan ve tırnaklarını kesen kimseler bu muhay-
yerlikten yararlanabilirler.³³⁸

10. Bilgisizlik, Unutma Ve Zorlanmanın Cezalara Etkisi

İster mazeretli, ister mazeretsiz olsun ihram yasaklarını ihlal etmek **ceza** gerektirir.
Bu ihlaller sebebiyle ceza gerekmesi için; yapılan işin ihlal olduğunu bilerek veya bilmeye-
rek, kasten veya hatâen, zorlama ile veya ihtiyârî olarak, uykuda veya uyanık iken veya
unutarak yapmak arasında fark yoktur. Ancak bunların kasten yapılması günahdır. Cezanın
dışında ayrıca tövbe ve istiğfar etmek de gerekir.

Şafî ve **Hanbelî** mezheplerine göre; yasak olduğunu bilmeyerek, yanılarak veya unu-
tarak tıraş olmak, tırnak kesmek ve kara hayvanlarını avlamak **gibi yok etme (itlaf)** türün-
den yasakları ihlal eden kimseye ceza gerekir.

Bilmeyerek, yanılarak veya unutarak koku sürünmek, elbise giymek ve cinsel ilişkide
bulunmak gibi yararlanma (**istimta**) türünden olan yasakları ihlal eden kimse için ceza ge-
rekmez.

Hanbelî mezhebine göre bilerek veya unutarak veya yanılarak cinsel ilişki bulunan
kimseye ceza gerekir, ancak kendisiyle zorla cinsel ilişkiye girilen kimseye ceza gerekmez.

Şafî mezhebine göre kendisiyle zorla cinsel ilişkiye girilen ve saçını zorla tıraş edilen
kimseye ceza gerekmez.³³⁹

³³⁶ Buhari, Megazi, 33 (3869)

³³⁷ Abdülgani el-Mekkî, İrşâdü's-Sari, 368.

³³⁸ İbn Kudame, el-Muğni, III, 520; Nevevi, Kitabü'l-İzah, s. 476-477; Seyyid el-Bekri Muhammed Şeta ed-
Dimyatî, İânnetü't-Talibin, II, 324. Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, 4. Baskı, Beyrut.

Bu konuda şu hadis delil alınmıştır: *إن الله تجاوز عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه*
“Şüphesiz Allah, ümmetimin yanılarak, unutarak ve zorlama sonucu işledikleri günah-
ları bağışlamıştır.”³⁴⁰

11. Cezaların Ödenme Zamanı Ve Yeri

Hac ve umrede ihlal edilen bir kuralın cezasını ödemek için belirli bir süre yoktur. Bu cezalar, ihlalin yapıldığından sonra ömrün sonuna kadar her zaman ödenebilir. Ancak, cezaların bir an önce yerine getirilmesi efdaldır. Cezayı ölümüne kadar yerine getirmeyen veya bunu vasiyet etmeyen kimse günahkâr olur. Ölen kimse vasiyette bulunmamaşı olsa bile varislerin bu cezayı ödemeleri halinde geçerli olur.

Oruç, sadaka ve bedel ödeme cezalarının belirli bir yeri yoktur, istenilen her yerde eda edilebilirler.

Ceza kurbanları ise ancak Harem bölgesinde kesilir.³⁴¹

Sadakaların kurban etlerinin, sadece Harem bölgesindeki yoksullara verilmesi şart değildir. Başka yerlerdeki yoksullara da verilebilirler.

12. İhramlıya Mübah Olan Şeyler

Hac veya umre ihramında bulunan kişinin yapması haram olan şeylerin yanı sıra yapması mübah olan bazı şeyler de vardır ki, bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Balık ve su ürünlerini avlamak.
2. Kümes hayvanlarını kesmek.
3. Kokusuz sabun kullanmak.
4. Sürme çekmek.
5. Sünnet olmak.
6. Şemsiye kullanmak, ağaç ve çadır gibi şeylerin altında gölgelenmek.
7. Bele kemer ve para çantasını bağlamak.
8. Çanta ve benzeri şeyleri boyuna asmak.
9. Silah taşımak, yüzük ve kol saati takmak.
10. Yılan, akrep, fare, kara sinek, bit, pire ve yırtıcı hayvanları öldürmek.
11. İhram örtülerini çıkarıp yıkamak, başka bir örtü ile değiştirmek.
12. Dişleri fırçalamak.
13. Kırılan tırnağı kesip atmak.
14. Kan aldırarak,
15. Diş çektirmek.
16. İğne vurunmak.
17. Yara üzerine sargı sarmak.
18. Boyundan aşağısını yorgan ve battaniye gibi bir şeyle örtmek
19. Palto ve ceket gibi bir şeyi giymeden omuzlarına almak.
20. İhramsız kişi tarafından avlanan kara avının etinden yemek.
21. Koku satılan dükkana girmek ve oturmak.
22. **Şafîî**, **Malikî** ve Hanbelî mezheplerine göre göre ihramlı olmayan kimseleri tıraş etmek ve onların tırnaklarını kesmek.³⁴²

³³⁹ Dimyatî, İânetü't-Talibin, II, 326; İbn Kudame, el-Muğni, III/528; Nevevi, Kitabü'l-Mecmu' VII, 361-364, 372, 404; Zuhaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, III, 2307

³⁴⁰ İbn Mâce, Talak, 16 (2033)

³⁴¹ Nevevi, Kitabü'l-İzah, 490; Abdülgani el-Mekkî, İrşâdü's-Sari, 395, 423; Zuhaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, III, 2329-2330; İbn Kudame, el-Muğni, III, 572

³⁴² Zuhaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, III, 2315-2316; Nevevi, Kitabü'l-İzah, 165, 189-190; Abdülgani el-Mekkî, İrşâdü's-Sari, 135-138; Kinani, Hidayetü's-salîk, II, 611; İbn Kudame, el-Muğni, III, 524.

BEŞİNCİ BÖLÜM

HACCIN YAPILIŞI

Hac, Mekke'deki Ka'be, Safa-Merve, Mina, Müzdelife ve Arafat olmak üzere kutsal mekanlarda Peygamberimizin öğrettiği şekilde îfa edilen bir ibadettir.

I. HZ. PEYGAMBERİN HACCI

Peygamberimiz hicretin onuncu yılının Zilkade ayında Hac için hazırlanmaya başladı. Bunu Müslümanlara duyurarak onların da hazırlanmalarını istedi. Onunla birlikte hacetmek isteyenler Medine'de toplandılar. Peygamberimiz (a.s.), hicrî 26 Zilkade 10, milâdî, 22 Şubat 632 Cumartesi günü, kızı Fâtıma, hanımları ve Müslümanlarla birlikte Medine'den hareket etti. Yanına kurbanlık yüz deve aldı. Zülhuleyfe denilen yere vardığında öğle namazını seferî olarak iki rekat kıldı ve aynı gün burada ihrama girdi.

Peygamberimiz (a.s.), 4 Zilhicce Pazar günü kuşluk vakti Mekke'ye ulaştı. Kabe'yi tavaf edip iki rekat namaz kıldı ve Safâ ile Merve arasında sa'y etti. Veda Haccı süresince Mekke'nin Ebtah mevkiinde kendisi için kurulan çadırda konakladı. Perşembe gününe kadar Mekke'de kaldı. Aynı gün (Terviye günü) Mina'ya hareket etti. Öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını Mina'da kıldı. Geceyi de burada geçirdi. Ertesi sabah, namazı kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar burada kaldı. Arafat'taki Nemîre mevkiinde kendisi için çadır kurulmasını emretti. Sonra Mina'dan hareket edip Müzdelife'den geçerek Cuma günü, Arafat'ta hazırlanan çadırda konakladı. Zeval vaktinden sonra çadırından çıkıp Kasvâ adlı devesine binerek Arafat vadisinin ortasına geldi. Urene vadisinde meşhur Veda Hutbe'sini okudu. Bir ezan okutarak ayrı ayrı ikametle öğle ile ikindiye birlikte kıldırıdıktan sonra devesinin üzerinde Arafat'a çıktı. Kibleye dönüp akşama kadar dua ile meşgul oldu. Arafat'ta iken, kendisine, ilâhî tebliğ görevinin tamamlandığını bildiren Mâide suresinin 3. âyeti nazil oldu. Güneş battıktan sonra Arafat'tan ayrıldı ve Müzdelife'ye geldi. Yatsı vaktinde, akşam namazıyla birlikte yatsı namazını birleştirerek yatsı vaktinde akşamı üç, yatsıyı da iki rekat olarak kıldırıdı. Geceyi Müzdelife'de geçirdi. Ertesi sabah, yani Cumartesi (bayramın birinci) günü sabah namazını Müzdelife'de kıldıktan sonra Meş'ar-i Haram'a geldi. Cemre-i Akabe'ye (büyük şeytana) ufak taşlardan yedi taş attıktan sonra Mina'ya gitti. Burada yine deve üstünde bir konuşma yaptı. Kurbanlık olarak hazırladığı yüz deveden altmış üçünü, ömrünün her yılı için bir deve hesabıyla bizzat kendisi kurban olarak kesti. Diğer develeri de damadı Hz. Ali kesti. Kurban etinden bir parça yiyen Peygamberimiz, geri kalanını Müslümanlara dağıttı. Daha sonra tıraş olup ihramdan çıktı. Sonra Kabe'ye gidip tavaf yaptı ve öğle namazını kıldı. Tekrar Mina'ya dönerek bayram günlerini burada geçirdi. Bayramın ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri taşlamalarını tamamladı. Bayram'ın ikinci günü Mina'da Müslümanlara üçüncü konuşmasını yaptı. Bayramın beşinci günü Mina'dan tekrar Mekke'ye gelip vedâ tavafını yaptıktan sonra 29 Zilhicce 10 / 26 Mart 632 tarihinde Medine'ye döndü.³⁴³

Peygamberimiz (a.s.) hac ibadeti ile ilgili âyet nazil olduktan sonra yaptığı bu son haccında Müslümanlara hac menâsikinin nasıl yapılacağını sözlü ve uygulamalı olarak öğretmiştir. Hadis ve fıkıh kitaplarımızda haccın yapılışı ile ilgili bilgiler, Peygamber efendimizin hac konusundaki sözlerine ve uygulamasına dayanmaktadır. Mezhepler arasındaki

³⁴³ Ebû Dâvûd, Menâsik, 57-67. No: 1907-1944. II, 455-482. İbn Mâce, Menâsik, 84. No: 3074. II, 1022. Kâsânî, II, 143-149.

farklılıklar, Peygamberimizden aynı konuda aktarılan değişik rivayetlerin bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Peygamberimiz ile birlikte hac yapan sahabeden, menâsikin tertibi ve yapılarıyla ilgili farklı uygulamalar olmuş, durum kendisine sorulduğunda *افعل و لا حرج* "*olur, zorluk yok*" buyurmuştur. Mesela "Şeytan taşlamadan ziyaret tavafını yaptım", "kurban kesmeden tıraş oldum", "Şeytan taşlamadan kurban kestim olur mu"? diye soran kimselere "*zararı yok, olur*" cevabını vermiştir.³⁴⁴

Giriş bölümünde mahiyetlerini açıkladığımız üç çeşit hac vardır: Temettu, kıran ve ifrad haccı. Peygamberimiz (a.s.) ile birlikte hac yapan sahabeden bir kısmı ifrad haccı, bir kısmı temettu haccı bir kısmı da kıran haccı yapmıştır.³⁴⁵ Peygamber efendimizin ifrad haccı³⁴⁶ veya kıran haccı³⁴⁷ veya temettu haccı³⁴⁸ yaptığına dair rivayetler vardır.

İhram öncesi hazırlık döneminden başlayarak temettu, kıran ve ifrad haclarının uygulanışını, hadis ve fıkıh kaynaklarında mevcut bilgilere göre tertibe uygun olarak hac şöyle yapılır.

II. HACCA HAZIRLIK

Hac yapacak kimse ihrama girmeden önce hazırlıklarını yapar. Gerekiyorsa koltuk altı ve etek tıraşı ile saç sakal tıraşı olur, bıyıklarını düzeltir, tırnaklarını keser ve boy abdesti alır. Boy abdesti alma imkanı yoksa abdest alır, vücuduna güzel koku sürünür. İhrama girmeden önce gusül temizlik maksadıyla yapıldığından adetli kadınlar da boy abdesti alırlar. Gusletmek mümkün değilse abdest alırlar.

Erkekler, atlet, kilot, çorap, elbise ve ayakkabılarını çıkarırlar. İzâr ve ridâ adı verilen iki parça ihram örtüsüne bürünürler. Arkası ve üzeri açık terlik giyerler.

Bele kemer bağlamakta, sırta çanta almakta ve şemsiye kullanmakta bir sakınca yoktur.

Kadınlar elbise ve ayakkabılarını çıkarmazlar, başlarını açmazlar, eldiven giyebilirler. Yalnızca **yüzlerini örtmemeleri** gerekir.

Kerahet vakti değilse **ihramın sünneti** niyeti ile iki **rekât tavaf namazı** kılar. Namazın birinci rekâtında Fatiha suresinden sonra "**Kâfirûn**" suresini, ikinci rekâtında yine Fatiha suresinden sonra "**İhlas**" suresini okur. Temettu, kıran veya ifrad haclarından hangi yapacaksa ona niyet eder.

III. TEMETTU HACCI

Temettu haccında önce umre yapılır, sonra zilhiccenin 8. terviye günü yeniden hac için ihrama girilerek hac yapılır. Dolayısıyla temettu haccı yapacak olan kimse hazırlık safhasından sonra umreye niyet eder.

1. İhrama Girme

Temettu haccı yapacak kimse **âfâkî** ise mîkât sınırlarını geçmeden veya hava alanında ihrama girer. İhrama, **niyet** etmek ve **telbiye** getirmek suretiyle girilir.

³⁴⁴ Buhârî, Eymân ve'n-Nüzur, 15. No: 6173.

³⁴⁵ Ebû Dâvûd, Menâsik, 23. No: 1778-1795. II, 377-390.

³⁴⁶ Ebû Dâvûd, Menâsik, 23. No: 1777. II, 377. İbn Mâce, Menâsik, 37. No: 2964-2966. II, 988. Tirmizî, Hac, 10. No: 820. III; 183.

³⁴⁷ Ebû Dâvûd, Menâsik, 24. No: 1795. II, 391. Tirmizî, Hac, 11. No: 821. III; 184.

³⁴⁸ Ebû Dâvûd, Menâsik, 24. No: 1805. II, 397. İbn Mâce, Menâsik, 37. No: 2968-2968. II, 989. Tirmizî, Hac, 11. No: 822. III; 185.

Niyet ettikten telbiye getirir. Böylece ihrama girmiş ve **ihram yasakları** başlamış olur.

Ka'be'ye varıncaya kadar her fırsatta **telbiye, tekbir, tehlil** ve **salavât-ı şerife** yüksek sesle³⁴⁹ söyleyerek yolculuğa devam eder. Kadınlar **telbiye, tekbir, tehlil** ve **salavât-ı şerife**'yi yüksek sesle söylemezler.

Mekke'ye yaklaşp Harem bölgesine girince , اللهم هذا حرمك و امنك فحرمني على النار و , *Allah'ım! Bursı senin haremindir, emin kıldığın yerdir. Beni cehenneme girmekten koru. Kullarını dirilttiğin gün beni azabından güvende kıl, beni dostlarından ve itaatkâr olanlardan eyle"* diye dua eder.

Mekke'ye abdestli girmek **sünnet**, gündüz girmek **müstehaptır**.

Mekke'de otele veya eve yerleşip dinlendikten sonra mümkünse boy abdesti, değilse abdest alır, yaya veya vasıta ile Mescid-i Harem'e gider. Tekbir, tehlil ve salavat-ı şerife okuyarak yola devam eder. اللهم افتح لي ابواب رحمتك و اعذني من الشيطان الرجيم *"Allah'ım! Rahmet kapılarını bana aç ve beni kovulmuş şeytandan koru"* diye dua ederek Mescid-i Haram'a girer. Beytullah'ı görünce üç defa tekbir ve tehlil getirir ve şu duayı okur.

سبحان الله و الحمد لله و لاله الا الله والله اكبر . اللهم هذا بيتك عظمته و شرفته و كرمته فزد تعظيما و تشريفا و تكريما. اللهم انت السلام و منك السلام فحينا ربنا بالسلام و ادخلنا الجنة دارك دار السلام تباركت و تعاليت يا ذا الجلال و الاكرام

"Allah, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Her türlü övgü Allah'a mahsustur, Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür. Allah'ım! Bu senin Evindir. Onu Sen yüceltin, Sen şereflendirdin, Sen değerli yaptın .Onun yüceliğini, şerefini ve değerini artır. Ya Rabbi! Onun değerini artıran, onu şereflendiren, ona saygı gösteren kimsenin şerefini, saygınlığını, heybetini, yüceliğini ve iyiliğini artır. Allah'ım! Sen selamsın ve selamet ancak sendendir. Bizi selametle yaşat ve selamet yurdun olan cennetine koy Ey Celal ve ikram sahibi Allah'ım! Sen her şeyden yücesin ve her şeyden üstünsün"

Bildiği başka duaları da okuyabilir. Tavafa başlamadan önce telbiyeyi keser.³⁵⁰

2. Tavaf

Hacer-i Esved hizasına gelir, yönünü Hacer-i Esved'e döner, ellerini omuz hizasına kadar kaldırıp **بسم الله الله اكبر** deyerek Hacer-i Esved'i selamlar ve tavafa başlar,

Umre tavafı yapmaya niyet eder. Her şavtın başında ilgili duayı yapar.

Tavaf ederken mesnun olan veya bildiği duaları okur veya sessizce tekbir ve tehlil getirir veya Kur'ân okur.

Tavafta **"ıztıbâ"** ve ilk üç şavtta **"remel"** yapar.³⁵¹ **"Metaf"**ta izdiham varsa "remel" yapmaz. Çünkü kalabalıkta remel yapmak mümkün olmaz. Remel yapacağım diye insanlara eziyet vermek kesinlikle doğru değildir.

Tavaftan sonra **"Mültezem"**de ve **Hatîm**'de dua eder. Mümkünse **Makam-ı İbrahim**'in arkasında, değilse uygun bir yerde iki rekat **"tavaf namazı"** kılar. Tavaf namazında birinci rek'atta fatiha suresinden sonra **"Kâfirûn"**, ikinci rekatta **"İhlas"** suresini okur.³⁵² Namazdan sonra dua eder. Sonra Hacer-i Esved'in hizasına gelir ve Hacer-i Esved'i istilam eder.³⁵³

³⁴⁹ İbn Mâce, Menasik, 16. No: 2923. II, 975. Tirmizî, Hac, 15. No: 829. III, 192.

³⁵⁰ Abdülğan3i el-Mekkî, s. 510. Mevsîli, I, 203.

³⁵¹ İbn Mâce, Menasik, 29-30. No: 2950-2954. II, 983-984. Tirmizî, Hac, 33. No: 856. III; 211.

³⁵² Tirmizî, Hac, 43. No: 869. III; 221.

³⁵³ Tirmizî, Hac, 33. No: 856. III; 211.

3. Sa'y Yapmak

Umrenin sa'yini yapmak üzere Safa'ya gider. Yönünü Ka'be'ye döner, tekbir, tehlil, tesbih ve salat ü selam getirir, ellerini açıp dua eder, sonra, اللهم اني اريد ان اسعى ما بين الصفي و المروة سبعة اشواط سعي العمرة لله تعالى "Allah'ım! Senin rızan için Safa ile Merve arasında yedi şavt olarak umrenin sa'yini yapmaya niyet ediyör" diyerek **Sa'y** yapmaya niyet eder.

Sa'y yaparken mesnun veya bildiği duaları okur, sessizce tekbir, tehlil, tesbih ve tahmüd getirir veya Kur'ân okur. Her şavtta yeşil ışıklı sütunlar arasında "**hervele**" yapar. Sa'yi tamamlayınca Merve tepesinde dua eder.

Sa'yi yaptıktan sonra berberde veya evde veya otelde saç tıraşı olur veya saçını kısaltır, böylece **ihramdan çıkar** ve bu şekilde umre ibadetini tamamlamış olur.

Kadınlar, "**hervele**" yapmazlar.

Umresini yapan kimse Arafat'a çıkacağı terviye gününe (8 Zilhicce) kadar Mekke'de vakitlerini ibadetle geçirir. Beş vakit namazını Mescid-i Haram'da cemaatle kılmaya gayret eder. Bolca tavaf yapar. Çarşı-pazar dolaşarak veya evde oturup yatarak vaktini boş yere geçirmez.

4. Hac İçin İhrama Girmek

"**Terviye**" günü (8 Zilhicce) "**hacca hazırlık**" başlığı altında zikrettiğimiz hazırlığı yapar. İki rekat "**ihram namazı**" kılar, hac yapmaya اللهم اني اريدالحج فيسره لي و تقبله مني "Allah'ım! Hac yapmak istiyorum. Onu bana kolaylaştır ve onu kabul buyur" diyerek **hacca niyet** eder ve **telbiye** getirir. Böylece hac ihramına girmiş olur ve ihram yasakları başlar.

Bu arada arzu eder ve vakit de müsait olursa nafîle bir tavaftan sonra haccın sa'yini yapabilir.

Bayramın birinci günü Cemre-yi Akabe'ye taş atıncaya kadar her fırsatta telbiye, tekbir, tehlil ve salavât-1 şerife getirir.

5. Arafat Vakfesi

Terviye günü (zilhicce 8) sabah namazından sonra Mina'ya gidip burada geceleme ve **Arefe günü** (zilhicce 9) sabah namazından sonra Arafat'a gitmek sünnet³⁵⁴ ise de günümüzde izdiham nedeniyle terviye günü sabah namazından itibaren gündüz veya gece otobüslerle doğrudan Arafat'a çıkmaktadır.

Arafat'ta arefe günü öğle vaktine kadar çadırlarda vaktini namaz kılarak, Kur'ân okuyarak, dua, zikir ve tövbe ederek, yapılan vaazları ve konuşmaları dinleyerek geçirir. Abdestli bulunmaya özen gösterir. Öğle ezanı yaklaşınca abdestsiz ise abdest alır, namaza hazırlanır. Arafat'ta boy abdesti alma imkanı yoktur.

Öğle namazı öğle vaktinde ikindi namazı ile birlikte cem-i takdim ile kılar. Namazdan sonra ayakta kibleye dönerek "**Arafat Vakfe**"si yapar.

Güneşin batmasına kadar Arafat'ta kalır, vaktini ibadetle geçirir. Güneş battıktan sonra Müzdelife'ye hareket eder. Akşam namazını Arafat'ta ve yolda kılmaz.

6. Müzdelife Vakfesi

³⁵⁴ Tirmizî, Hac, 50. No: 879. III; 227.

Müzdelife'ye ulaşınca uygun bir yere yerleşir. Burada akşam ve yatsı namazlarını yatsı vaktinde cem-i te'hîr ile kılar.

Müzdelife'de geceler. Vaktini namaz, dua, zikir ve Kur'an okuyarak geçirir. Sabah namazını erkence kılar, namazdan sonra "**Müzdelife Vakfesi**"ni ayakta yapar, dua eder. Güneş doğmadan önce Mina'ya hareket eder.

7. Akabe Cemresine Taş Atmak

Bayramın birinci günü sabah namazından sonra Müzdelife'den **Mina'ya gelince** eşyasını çadıra bırakır. Çadırdaki dinlenir, uygun bir zamanda **Akabe Cemresi**'ne gider ve yedi taş atar. Taşlar atıldıktan sonra beklenmeksizin oradan uzaklaşılır. Dua etmek için beklenmez, dua yürürken yapılır.

Cemre-yi Akabe'ye ilk taşın atılmasıyla **telbiyeye** son verilir.

Şeytan taşlama görevini sağlığı yerinde olan kimsenin bizzat kendisinin atması gerekir. Hastalar vekalet ile attırabilirler.

8. Şükür Kurbanı Kesme

Şeytana taş attıktan sonra Harem bölgesi sınırları içinde kurban keser veya vekâlet yolu ile kestirir. Bu kesilen kurban **şükür** kurbanıdır (hedy).

9. Tıraş Olma

Kurban kestikten sonra **saç tıraş olur** veya saçını kısaltır ve böylece **ihramdan çıkmış olur**. Cinsel ilişki dışındaki diğer ihram yasakları kalkar.

"**Şeytan taşlama**", "**kurban kesme**" ve "**tıraş olma**" görevleri arasında sıraya uymak cumhura göre "**sünnet**", sadece Ebû Hanîfe'ye göre "**vacip**"tir. Günümüzde kurbanlar İslam Bankası aracılığı ile kestirildiğinden bu üç görev arasındaki tertibe uyulması zaman almaktadır. Bu itibarla "**şeytan taşlama**" ve "**tıraş olma**" arasındaki sıraya uymak yeterlidir.³⁵⁵

Bayramın 2, 3 ve 4. günleri şeytan taşlama zamanı, ittifakla öğle ezanı okunmasıyla başla fecr-i sadığa kadar devam eder.

10. Ziyaret Tavafı

Bayramın birinci günü "**şeytan taşlama**", "**kurban kesme**" ve "**tıraş olma**" görevlerini yaptıktan sonra aynı gün imkân olursa, Mekke'ye gider ve farz olan **ziyaret tavafını** yapar.

Bu tavafın en geç bayramın 3. günü güneş batımından önce yapılması cumhura göre **sünnet**, Ebû Hanîfe'ye göre **vaciptir**. Tavafa اللهم اني اريد طواف بيتك الحرام فيسره لي و تقبله مني "Allah'im! Haccın tavafını yapmak istiyorum. Onu bana kolaylaştır ve onu kabul buyur" diye niyet eder. Tavafı daha önce tarif edildiği şekilde yapar. Tavaf namazını kılar, daha önce hac sa'yini yapmamış ise sa'yini yapar. Sa'y yapacak ise tavafta **ıztıba'** ve ilk 3 şavtta **remel** yapar.

Ziyaret tavafından sonra sa'y yapacak ise, اللهم اني اريد ان اسعي بين الصفا و المروة فيسره لي و تقبله مني سبعة اشواط سعي الحج لله تعالى "Allah'im! Rızan için Safa ile Merve arasında

³⁵⁵ Buhârî, Eymân ve'n-Nüzur, 15. No: 6173.

hacın sa'yini yapmak istiyorum. Onu bana kolaylaştır ve onu kabul buyur " diyerek niyet eder ve usulüne uygun olarak sa'yini yapar.

Bayramın birinci günü ziyaret tavafını ve sa'yi yaptıktan sonra Mina'ya döner. Bayramın ikinci ve üçüncü günlerini Mina'da geçirir.

11. Cemrelere Taş Atma

Bayramın 2. ve 3. günleri zeval vaktinden sonra sırayla Küçük, Orta ve Akabe cemrelerine yedişer taş atar. Küçük ve Orta cemrelere taş attıktan sonra uygun bir yere çekilerek **dua eder**. Akabe Cemresine taş attıktan sonra **dua etmez** ve oradan hemen ayrılır.

Bu iki gün zevalden önce "şeytan taşlama" yapılmaz. Yapılmış ise yeniden atılır.

Bayramın 3. günü Mina'da kalmayıp Mekke'ye gelecek olursa 4. günü atılacak olan 21 taşı uygun bir yere bırakır.

Bayramın 4. günü tan yeri ağarmaya başlamadan önce Mina'dan ayrılmazsa 4. gün her üç cemreye sırayla yedişer taş atar.

Âfâkiler, Mekke'den ayrılacakları güne kadar ibadet, tavaf, zikir, dua ve Kur'an okuma ile meşgul olurlar.

12. Veda Tavaf

Bütün işlerini bitirdikten sonra Mekke'den ayrılmadan önce "**vedâ tavafı yapar**", böylece hac görevini tamamlamış olarak memleketine veya Medine'ye gider.³⁵⁶

IV. KIRAN HACCI

Kıran haccı, hem umreye hem hacca niyet edilerek bir hac mevsiminde bir ihramla yapılan haccıdır. Temettu haccı gibi Kıran haccını da sadece âfâkiler ve Hıll bölgesinde ikamet edenler yapabilir. Harem bölgesi sakinleri kıran haccı yapamazlar.

a) "**Haca hazırlık**" aşamasından sonra âfâkiler "mîkât" sınırlarını geçmeden, "Hıll bölgesi sakinleri" ise buldukları yerde umre ve hac yapmaya **اللهم اني اريد العمرة و الحج** "Allah'ım! Umre ve hac yapmak istiyorum. İkisini bana kolaylaştır ve kabul buyur" diyerek niyet eder ve telbiye getirir.

b) Bu aşamadan sonra temettu haccında zikrettiğimiz şekilde hareket eder. Ka'be'ye varınca **umre tavafını** ve peşinden **umre sa'yini** yapar.

Sa'y bittikten sonra tıraş olup ihramdan çıkmaz. İhram yasaklarına uymaya devam eder.

Umre sa'yi yapınca gerekiyorsa biraz dinlenir, sonra ayrıca "**kudüm tavafı**" yapar ve peşinden "**tavaf namazı**" kılar. İsterse "**hac sa'yini**" bu kudüm tavafının arkasından yapabilir. Kudüm tavafının peşinde sa' yapacak ise tavafta ıztibâ' ve ilk üç şavtta remel yapar. İsterse Sa'yi yapmaz daha sonra "ziyaret tavafının" peşinden yapar.

d) Terviye günü temettu haccında olduğu gibi Mina'ya veya doğrudan Arafat'a çıkar, Arafat vakfesini, sonra Müzdelife vakfesini yapar.

Bayramın birinci günü büyük şeytana 7 taş atar, **şükür kurbanını** kesir.

Kurban kestikten sonra **saç tıraşı olur** veya saçını kısaltır ve ihramdan çıkar. Böylece **cinsel ilişki** dışındaki diğer bütün ihram yasakları kalkar.

³⁵⁶ Mergînânî, I, 137-151. Kâsânî, II, 143-159.

Mekke'ye gider ve haccın tavafını yapar. Arafat vakfesinden önce yapmamış ise haccın sa'yini de yapar.

Bayramın ikinci ve üçüncü günü öğleden sonra cemrelerden her birine yedişer taş atar.

Memleketine dönmeden önce "veda tavaf" yapar ve haccını böylece tamamlamış olur.

Temettu hacından farklı olarak **Kıran** haccında;

-Umre ve hacca birlikte niyet edilir.

-Umrenin tavaf ve Sa'yi yapıldıktan sonra ihramdan çıkılmaz

-"**Kudüm tavafı**", umre tavafı ve sa'yinden sonra yapılır.

V. İFRAD HACCI

İfrad; bir hac mevsiminde umre yapmayıp sadece hac yapmaktır.

a) "**Hacca hazırlık**" aşamasından sonra âfâkî olan kimse "mîkât" sınırlarını geçmeden, "Haram veya Hıll bölgesinde yaşayan kimse" ise bulunduğu yerde hac yapmaya **اللهم اني اريد الحج فيسره لي و تقبله مني** "*Allah'ım! hac yapmak istiyorum. Onu bana kolaylaştır ve kabul buyur*" diyerek niyet eder ve telbiye getirir. Böylece ihrama girmiş ve ihram yasakları başlamış olur.

b) Ka'be'ye varınca **kudüm tavafını** yapar.

İsterse bu tavaftan sonra haccın sa'yini yapar. **Tavaftan sonra ihramlı kalmaya** ve ihram yasaklarına uymaya devam eder.

c) Terviye günü temettu ve kıran haccında olduğu gibi Arafat'a çıkar, Arafat vakfesini, sonra Müzdelife vakfesini yapar.

Bayramın birinci günü büyük şeytana 7 taş atar. İfrad haccı yapan kimse, **şükür kurbanı** kesmesi vacip değildir, isterse nafîle kurban kesebilir.

Bundan sonraki aşamada diğer hac çeşitlerinde olduğu gibi hareket eder.

VI. İFRAD, TEMETTU VE KIRAN HACCI ARASINDAKİ FARKLAR

1. İfrad haccında, hacdan önce umre yapılmaz. Kıran ve temettu haccında yapılır.

2. İfrad haccında sadece hacca; temettu haccında sadece umreye, kıran haccında ise hem umreye hem hacca niyet edilir.

3. İfrad ve kıran haccında ihrama girdikten sonra kurban bayramının ilk günü belirli Menasik yapıldıktan sonra ihramdan çıkılır. Temettu haccında ise umre yaptıktan sonra ihramdan çıkılır. Zilhiccenin 8. terviye günü yeniden hac için ihrama girilir ve bayramın ilk günü belirli Menasik yapıldıktan sonra ihramdan çıkılır.

4. İfrad haccında Mekke'ye ilk gelişte kudüm tavafı yapılır. Kıran haccında önce umre tavafı ve sa'yi, peşinde kudüm tavafı yapılır. Temettu haccında ise umre tavafı ve sa'yi yapılır. Kudüm tavafı yapılmaz.

5. İfrad haccında şükür kurbanı kesmek vacip değildir. Temettu ve kıran haccında vaciptir.

6. İfrad haccını herkes yapabilir. Kıran ve temettu haccını ise Harem ve Hıll bölgesi sakinleri yapamaz.

VII. HACDA KADINLAR

İlgili bölümlerde anlatılmış olmakla birlikte önemine binaen hacda kadınlar ile ilgili hususların burada özetlenmesi yararlı görülmüştür.

Hac ve umre ibadetinde kadınlar ile erkekler arasında biri yükümlülük diğeri uygulama olmak üzere iki konuda farklılık vardır.

I. Yükümlülük Bakımdan Farklar

Erkeklerden farklı olarak kadınlara haccın farz, umrenin sünnet veya farz olabilmesi için şu iki şartın da bulunması gerekir.

1. Can, mal ve namus güvenliğinin sağlanmış olması.

2. Eşi ölmüş veya boşanmış kadınların iddet süresini doldurmuş olmaları.³⁵⁷

II. Uygulamadaki Farklar

Haccın uygulamasında erkekler ile kadınlar arasında bazı farklar vardır. Bu farkları şöyle sıralayabiliriz.

1. İhram Yasaklarındaki Farklar

Kadınlar ihramlı iken mutat giysilerini ve ayakkabılarını çıkarmazlar, başlarını örterler, yüzlerini ise açık tutarlar.

2. Telbiye, tekbir, tehlil ve salavat-ı şerîfe getirirken dua yaparken seslerini yükseltmezler.

3. Tavafta ıztıbâ' ve remel, sa' yde ise hervele yapmazlar.

4. İhramdan çıkmak için saçlarını tıraş etmezler, sadece saçlarının uçlarından bir parmak ucu kadar keserler.

5. det ve loğusa halindeki kadınlar, tavafın dışında, haccın bütün menâsikini yapabilirler. Bu hallerinde iken farz olan ziyaret tavafını bayramın ilk üç gününden sonra yapmaları veya vedâ tavafını terk etmeleri sebebiyle her hangi bir ceza gerekmez.

6. İfrad haccı için ihrama girdikten sonra adet gören kadınlar, kudüm tavafı yapmazlar. Temizlenmeden Arafat'a çıkmak durumunda kalırlarsa Arafat'a çıkarlar, Müzdelife vakfesini ve şeytan taşlama görevini yaparlar, Ziyaret tavafını temizlendikten sonra yaparlar.

7. Temettu' haccı için ihrama girdikten sonra adet gören kadınlar, Arafat'a çıkmadan önce temizlenmezlerse umre ihramını iptal ederler ve Arafat'a çıkarken hac için ihrama girerler. Bu şekilde hareket eden kadınlar ifrad haccı yapmış olurlar; şükür kurbanı kesmeleri gerekmez. Haccdan sonra iptal ettikleri umreyi kazâ ederler ve bu sebeple ceza kurbanı keserler.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre hac için ihrama girmekle umre ihramı bozulmaz. Bu şekilde hareket eden kadınlar, umre ihramını hac ihramı ile birleştirmiş sayıldıklarından kırân haccı yapmış olurlar ve kırân hedyi kesmeleri gerekir.

8. Kırân haccı için ihrama girdikten sonra adet gören kadınlar, umre yapmadan önce Arafat'a çıkmak durumunda kalırlarsa, umre niyetleri bozulmuş sayıldığından ifrad haccı yapmış olurlar. Bu durumdaki kadınların şükür kurbanı kesmesi gerekmez. Fakat haccdan sonra bozulan umreyi kazâ ederler ve bozdukları için bir ceza kurbanı keserler.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre, umre tavafını yapmadan Arafat'ta çıkmakla umre bozulmuş sayılmaz. Yaptıkları hac yine kırân haccı olur ve şükür kurbanı kesmeleri gerekir.

³⁵⁷ Bu iki maddenin izahı için giriş bölümüne bakınız s.....

ALTINCI BÖLÜM

UMRE

Sözlükte uzun ömürlü olmak, evi mamur etmek, bir yerde ikamet etmek, korumak, malı çok olmak ve Allah'a kulluk etmek anlamlarındaki "a-m-r" kökünden türeyen "**umre**"; bir hac terimi olarak belirli bir zamana bağlı olmaksızın ihrama girip tavaf ve sa'y yaptıktan sonra tıraş olup ihramdan çıkarak yapılan bir ibadettir.

Hac ibadetinden farkı, bir zamanla sınırlı olmaması, Arafat ve Müzdelife vakfesi ile kurban kesme ve şeytan taşlama görevlerinin bulunmamasıdır. Bu bakımdan hacca, "hacc-ı ekber" (büyük hac), umreye de "hacc-ı asgar" (küçük hac) denir.

I. UMRENİN HÜKMÜ

Müslümanın ömründe bir defa **umre yapması** Hanefî ve Mâlikî³⁵⁸ mezheplerine göre müekked **sünnet**, Şâfiî³⁵⁹ ve Hanbelî³⁶⁰ mezhebine göre ise **farz**dır.

Hanefî bilginlerden umrenin, vitir namazı, kurban ve fitir sadakası gibi **vacip** olduğu görüşünde olanlar da vardır.³⁶¹

Umrenin hükmü konusundaki ihtilaf; **"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın..."** (Bakara, 2/196) anlamındaki âyete getirilen farklı yorumlar ile bu konuda farklı rivayetlerin bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Âyet-i kerîme, farz olsun nafile olsun hac ve umre ibadetine başlanınca bu görevin yarım bırakılmayıp tamamlanması gerektiğini ifade ettiği gibi **"Orucu akşama kadar tamamlayın"** (Bakara, 2/187) anlamındaki âyette olduğu gibi "hac görevini yerine getirin" (ekîmû) anlamını da ifade eder.³⁶²

İmam Şâfiî ve İmam Ahmed b. Hanbel, bu âyeti hac ve umre görevini yerine getirin şeklinde bir emir olarak anlamışlar, umrenin farz olduğu içtihadında bulunmuşlardır.³⁶³ Ayrıca şu rivayetleri de görüşlerine delil olarak almışlardır:³⁶⁴

عن عائشة عنها قالت قلت يا رسول الله هل على النساء جهاد قال نعم جهاد لا قتال فيه الحج والعمرة

Hz. Aişe,

-*"Ey Allah'ın Elçisi! Kadınların cihat yapması gerekli midir"* diye sormuş, Hz. Peygamber (a.s.),

-*Evet (gerekir. Onların cihadı), içinde savaş bulunmayan cihat (yani) hac ve umredir"* buyurmuştur.³⁶⁵

العمرة هي الحجة الصغرى "Umre küçük hacdir",³⁶⁶

انه قال يا رسول الله ان ابي شيخ كبير لا يستطيع الحج والعمرة و لا الظعن قال احجج عن ابيك واعتمر

Sahabeden Ebû Rezîn el-Ukeylî,

-*"Ey Allah'ın Elçisi! Babam ihtiyar bir insandır. Ne hac ve umre ne de yolculuk yapmaya gücü yeter (ne yapması gerekir) diye sormuş, Hz. Peygamber (a.s.) da,*

-*"Babanın yerine sen hac ve umre görevi yap"* buyurmuştur.³⁶⁷

³⁵⁸ İbn Rüşd, I, 395.

³⁵⁹ Şirbînî, II, 206.

³⁶⁰ Muğnî, V, 6.

³⁶¹ Kâşânî, II, 226.

³⁶² Kurtubî, I, 365. et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyân An Te'Vîli Âyi'l-Kur'ân, II, 2/206-211. Dâru'l-fikr, Beyrut, 1988.

³⁶³ Muğnî, V, 13. İbn Rüşd, I, 395.

³⁶⁴ Şirbînî, II, 206-207.

³⁶⁵ İbn Mâce, Beyhakî, Şirbînî, II, 206-207.

³⁶⁶ Muğnî, V, 14.

Umrenin farz olmadığı görüşünde olanlar şu rivayetleri esas almışlardır:

و لله على الناس حج البيت من استطاع إليه سبيلا "...Gücü yetenlerin haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır" (Al-i İmrân, 3/ 97) anlamındaki âyette ve İslam'ın beş temel esasını beyan eden hadis-i şerifte³⁶⁸ umrenin geçmemiş olmasını umrenin farz olmadığına delil getirmişlerdir. Şu hadisleri görüşleri de delil olarak zikretmişlerdir.

الحج جهاد والعمرة تطوع "Hac, farz, umre nafile bir ibadettir"³⁶⁹

Cabir ibn Abdullah'ın bildirdiğine göre bir sahâbî Peygamberimize,

يا رسول الله العمرة ا هي واجب قال لا و ان تعتمر خير لك

- "Ey Allah'ın Elçisi! Umre farz mıdır diye sormuş, Hz. Peygamber (a.s.) da

- "Hayır, umre yaparsan kendi hayrına yapmış olursun" buyurmuştur.³⁷⁰

Umrenin farz olduğu içtihadında bulunanların görüşlerine delil olarak zikrettikleri hadiste geçen "umreye küçük hac" denilmesini sevabını beyan içindir şeklinde açıklamışlardır.³⁷¹

Abdull ibn Ömer'in bildirdiğine göre Peygamberimiz (a.s.) dört defa umre yapmış,³⁷² umre yapılmasını teşvik etmiş ve;

العمرة الى العمرة تكفر ما بينهما والحج المبرور ليس له جزاء الا الجنة

"Umre, daha sonraki umreye kadar, ikisi arasında işlenen günahlar için kefârettir. Allah katında makbul haccın karşılığı ise ancak cennettir."³⁷³

II. UMRENİN SÜNNET (VACİP VEYA FARZ) OLMASININ ŞARTLARI

Bir insana umrenin sünnet, (vacip veya farz) olabilmesi için müslüman, akıllı, buluşa ermiş, özgür, ekonomik gücü yeterli ve sağlıklı olması, yol güvenliği bulunması ve kadının can, mal ve namus güvenliğinin sağlanmış olması gerekir.³⁷⁴

III. UMRENİN ZAMANI

Haccın ancak hac aylarında yapılabilmesine karşılık **umre** için belirlenmiş her hangi bir zaman yoktur. Arefe ve bayram günleri (teşrik tekbirlerinin getirildiği 5 gün) dışında her zaman yapılabilir.

³⁶⁷ Ebû Dâvûd, Menâsik, 26. No: 1810. II, 402. Tirmizî, Hac, 87. No: 930. Nesâî, Hac, 10. No: 3638. İbn Mâce, Menasik, 10, No: 2906. II, 970.

³⁶⁸ Müslim, İmân, 1. 5. I, 37, 40. bk. Buhârî, İman, 37. I, 8. Tirmizî, İmân, 4. Ebû Dâvud, Sünnet, 16. Nesâî, Mevâkîf, 6, İbn Mâce, Mukaddime, 9.

³⁶⁹ İbn Mâce, Menâsik, 8, II, 968. Tirmizî, Hac, 88. No: 931. III, 270. Kâsânî, II, 226. Taberî, II, 2/212. Muğnî, V, 13.

³⁷⁰ Taberî, II, 2/212. Tirmizî, Hac, 88. No: 931. III, 270. Ahmed, III, 316.

³⁷¹ Kâsânî, II, 226. Mergînânî, I, 182-183. Neseî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b Mahmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I, 280. (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr), İstanbul, baskı yer yok. El-Beydâvî, Ebû Saîd Abdullah b. Omer, *Envâdu't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, I, 280. (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr), İstanbul, baskı yer yok. El-Hâzin, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahîm, *Lübâbü't-Te'vîl fi Meânî't-Tenzîl*, I, 281. (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr), İstanbul, baskı yer yok. Sahabe ve tabiînden umreye farz ve sünnet diyenler olmuştur. Taberî tarafların görüşlerini ve delillerini beyan ettikten sonra umrenin farz değil sünnet olduğu görüşünün daha isabetli olduğunu söylemiştir. Taberî, II, 2/208-212.

³⁷² Tirmizî, Hac, 93. No: 937. III, 275.

³⁷³ Tirmizî, Hac, 90. No: 933. III, 272. Buhârî, Umre, 1; Müslim, "Hac", 437. bk. Tirmizî, Hac, 2, No: 810. III, 175. Nesâî, Hac, 6.

³⁷⁴ Muğnî, V, 13.

Arefe günü sabahından bayramın 4. günü güneş batıncaya kadarki süre içinde umre yapmak tahrîmen mekruhtur. Çünkü bu günler hac menâsikinin yapıldığı günlerdir.

Şâfiî, Mâlikî ve **Hanbelî** mezheplerine göre hac için niyetli olmayanlar; teşrik günleri dahil yılın her gününde umre yapabilirler.

Mâlikî mezhebine göre hac için niyetli bulunanlar, bayramın 4. günü güneş batıncaya kadar, Şâfiî mezhebine göre ise vedâ tavafı dışında haccın bütün menâsiki tamamlanmadıkça umre yapamazlar.³⁷⁵

Umrenin Ramazan ayında yapılması daha faziletlidir. Peygamberimiz (a.s.),

عمرة في رمضان تعدل حجة "Ramazan ayında yapılan umrenin, hac gibi sevabı vardır" buyurmuştur.³⁷⁶

IV. UMRENİN FARZLARI (ŞARTI VE RÜKNÜ)

Umrenin iki farzı vardır; ihrama girmek ve Kabe'yi tavaf etmek. İhrama girmek **şartı**, Kabe'yi tavaf etmek ise **rüknü**dür.

Şâfiî ve **Hanbelî** mezheplerine göre ihrama girmek, Kabe'yi tavaf etmek, sa'y yapmak ve tıraş olup ihramdan çıkmak umrenin **rüknü**dür.

Mâlikî mezhebine göre ise, ihrama girmek, Kabe'yi tavaf etmek ve sa'y yapmak **rükün**, tıraş olmak ise **vâcibtir**.

Âfâkîler mîkât sınırlarından, Hıll bölgesinde ikamet edenler, buldukları yerden, Harem bölgesinde ikamet edenler "Hıll" bölgesine çıkarak mesela Ci'râne ve Ten'im gibi Harem bölgesi dışındaki bir yerde ihrama girerler.

Hac bahsinde anlatılan ihramın farz, vacip ve sünnetleri ile ihrama girme yerleri aynen umre için de geçerlidir.³⁷⁷

V. UMRENİN VACİPLERİ

Umrenin iki vacibi vardır. **Safa ile Merve arasında sa'y yapmak ve saçları tıraş ettirmek veya kısaltmak.**

İhram yasaklarına uymayan veya vacibi terk eden kimseye dem gerekir.

Umre için ihramlı iken cinsel ilişkide bulunmak, tavaf yapmamak veya Şavtların çoğunu yapmamak umrenin batıl olmasına sebep olur. Bu kimsenin ceza kurbanı kesmesi (dem) ve umresini yeniden yapması gerekir.

İmam Şâfiî'ye göre bedene kesmesi ve umresini yeniden yapması gerekir.

Umrenin tavafından sonra, sa'yden önce veya tavaf ve sa'yeden sonra tıraş olmadan önce cinsel ilişkide bulunan kimsenin umresi batıl olmaz, ancak dem gerekir.³⁷⁸

VI. UMRENİN SÜNNETLERİ

Umrenin ihram, tavaf ve sa'y ile ilgili sünnetleri, haccınkilerle aynıdır. Ancak haceri esved'i istilam edilince telbiye kesilir.

İmam Mâlik'e göre, Medine'de umre için ihrama gren bir kimse Mescid-i Harem'e girince, Mekke'den Hıll bölgesine gidip ihrama girmiş olan kimse ise Ka'be'yi görünce telbiyeyi keser.³⁷⁹

³⁷⁵ Mergînânî, I, 182. Kâsânî, II, 227.

³⁷⁶ Tirmizî, Hac, 90. No: 939. III, 276.

³⁷⁷ Geniş bilgi için birinci bölümde yer alan ihram bahsine bakınız.

³⁷⁸ Kâsânî, II, 228.

VII. UMRENİN YAPILIŞI

a) Umre yapmak isteyen kimse; gerekiyorsa koltuk altı ve etek tıraşı ile saç sakal tıraşı olur, bıyıklarını düzeltir, tırnaklarını keser ve boy abdesti alır, boy abdesti alma imkanı yoksa abdest alır, vücuduna güzel koku sürünür.

Erkekler, atlet, kilot, çorap, elbise ve ayakkabılarını çıkarırlar. İzâr ve ridâ adı verilen iki parça ihram örtüsüne bürünürler.

Ridânın uçlarını birbirine bağlamak veya iğne ile tutturmak mekruhtur.

Ayaklarına arkası ve üzeri açık terlik giyerler.

Bele kemer bağlamada, sırta çanta almada ve şemsiye kullanmada bir sakınca yoktur.

Kadınlar elbise ve ayakkabılarını çıkarmazlar, başlarını açmazlar, yüzlerini de örtmezler.

b) İhramın sünneti niyeti ile iki rekat tavaf namazı kılarlar. Namazın birinci rekatında Fatiha suresinden sonra "kâfirûn" suresini, ikinci rekatında ise yine Fatiha suresinden sonra "ihlas" suresini okurlar.

Umre yapmak isteyen kimse âfâkî ise mîkât sınırlarını geçmeden, Hill bölgesinde ikamet ediyorsa bulunduğu yerde, Harem bölgesinde bulunuyorsa Hill bölgesinde mesela Ten'im'e giderek ihrama girer.

İhrama, **niyet** etmek ve **telbiye** getirmek suretiyle girilir. Niyet, umre yapacağının kalben belirlenmesi demektir. Niyetini, *اللهم اني اريد العمرة فيسرها لي و تقبلها مني* "*Allah'ım! Umre yapmak istiyorum. Onu bana kolaylaştır ve onu kabul buyur*" diyerek diliyle ifade edilmesi **müstehaptır**.

Niyet ettikten sonra *لبيك اللهم لبيك لبيك لا شريك لك لبيك ان الحمد والنعمة لك والملك لا شريك لك* "*Buyur Allah'ım buyur! Buyur, senin hiçbir ortağın yoktur. Buyur, şüphesiz her türlü övgü, nimet, mülk ve hükümler sana mahsustur. Senin ortağın yoktur*"³⁸⁰ diyerek telbiye getirir. Böylece ihrama girmiş ve ihram yasakları başlamış olur.

İhramlı iken her hangi bir ihram yasağını işlemek cezayı gerektirir, ancak kokusuz sabunla yıkanmakta, ridâ ve izârı değiştirmekte ve yıkamakta, iğne vurulmasında, ilaç alınmasında, yüzük ve saat takılmasında bir sakınca yoktur.

Mekke'ye varıncaya kadar vasıtalara binişte ve indiği yerde, kabilelerle karşıtlığında, şehirlere girdiğinde, akşam ve sabah, gece ve gündüz, vasıtada, yürürken, otururken, yatarken, ayakta iken, inişte, yokuşta, mekan değiştikçe ve farz namazların arkasından her fırsatta telbiye, tekbir, tehlîl ve salavât-ı şerife yüksek sesle³⁸¹ söyleyerek yolculuğuna devam eder.

Telbiyeyi her söyleyişte üç defa tekrarlamak, sonra tekbir, tehlîl ve salavât-ı şerife okumak müstehaptır.

c) Mekke'ye yaklaşp Harem bölgesine girince

اللهم هذا حرمك و امنك فحرمني على النار و امني عذابك يوم تبعث عبادك واجعلني من اوليائك و اهل طاعتك

"*Allah'ım! Burası senin haremindir, emin kaldığın yerdir. Beni cehennemden girmekten koru. Kullarını dirilttiğin gün beni azabından güvende kıl, beni dostlarından ve itaatkâr olanlardan eyle*" diye dua eder.

³⁷⁹ Kâsânî, II, 227.

³⁸⁰ Ebû Dâvûd, Menâsik, 27; No: 1812. II, 404. İbn Mace, Menasik, 15. No: 2918. II, 974.

³⁸¹ İbn Mace, Menasik, 16. No: 2923. II, 975.

Mekke'ye abdestli girmek **sünnet**, gündüz girmek **müstehaptır**.

Mekke'de otele veya eve yerleşip dinlendikten sonra mümkünse boy abdesti, mümkün değilse abdest alır, yaya veya vasıta ile Mescid-i Harem'e gider. Yolda tekbir, tehlil, telbiye ve salavat-ı şerife söyler. Tevazu ve saygı ile اللهم افتح لي ابواب رحمتك و اعذني من الشيطان الرجيم "Allah'ım! Rahmet kapılarını bana aç ve beni kovulmuş şeytandan koru" diye dua ederek Mescid-i Harem'e girer.

Beytullah'ı görünce üç defa tekbir ve tehlil getirir ve şu duayı okur.

سبحان الله و الحمد لله و لاله الا الله والله اكبر اللهم هذا بيتك عظمته و شرفته و كرمته فزد تعظيما و تشريفا و تكريما. اللهم انت السلام و منك السلام فحينما ربنا بالسلام و ادخلنا الجنة دارك دار السلام تباركت و تعاليت يا ذا الجلال و الاكرام

"Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim, Her türlü övgü Allah'a mahsustur, Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür. Allah'ım! Bu senin Evindir. Onu Sen yüceltin, Sen şereflendirdin, Sen değerli yaptın. Onun yüceliğini, şerefini ve değerini artır. Ya Rabbi! Onun değerini artıran, onu şereflendiren, ona saygı gösteren kimsenin şerefini, saygınlığını, heybetini, yüceliğini ve iyiliğini artır. Allah'ım! Sen selamsın ve selamet ancak sendendir. Bizi selametle yaşat ve selamet yurdun olan cennetine koy, ey Celal ve ikram sahibi Allah'ım! Sen her şeyden yücesin ve her şeyden üstünsün"

Bildiği başka duaları da okuyabilir. Tavafa başlamadan önce telbiyeyi keser.³⁸²

d) Hacer-i Esved hizasına gelir, yönünü ona döner, ellerini omuz hizasına kadar kaldırıp بسم الله الله اكبر deyerek Hacer-i Esved'i selamlar, tekbir, tehlil ve tahmîd getirir. Kalabalık değilse kimseye eziyet vermeyecekse Hacer-i Esved'i öper,³⁸³ kalabalık ise Hacer-i Esved-i öpmez. İstilam, **sünnet**, insanları itip kakalamak ve eziyet vermek günahıdır. Bir sünneti ifa etmek için günah işlenmez.

Hacer-i Esved'i istilam ile telbiye sona erer.

e) Umre tavafı yapmaya niyet eder. Niyetini,

اللهم اني اريد طواف العمرة فيسرها لي و تقبلها مني سبعة اشواط لله تعالى

"Allah'ım! Senin için umre tavafını yedi şavt olarak yapmak istiyorum. Onu benim için kolaylaştır ve kabul eyle" diyerek yapması müstehaptır.

Tavafını, Ka'be'yi soluna alıp "Hatîm" in dışından dolanarak yapar. Her şavtta Rüknu Yemânî ve Hacer-i Esved'i uzaktan بسم الله الله اكبر diyerek istilamda bulunur. Hacer-i Esved'i istilam, sünnet, Rüknu Yemânî'yi istilam ise müstehaptır. Rüknu Yemânî öpülmez, diğer köşeler istilam edilmez.

Ka'be'nin etrafını dolanırken mesnun duaları veya bildiği duaları okur ve sessizce tekbir ve tehlil getirir veya Kur'ân okur.

Tavafın ilk dört şaftı **farz**; tavafı cünüp, adetli ve nifâs halinde değilken ve abdestli olarak yapmak, avret yerlerini örtmek, tavafı Kabe'yi soluna alarak yapmak, tavafa Hacer-i Esved hizasından başlamak, tavafı Hatîm'in dışından dolanarak yapmak, gücü yetenin tavaf yürüyerek yapması ve şavtı yediye tamamlamak **vaciptir**. Bunlardan biri terk edilirse dem gerekir.

³⁸² Abdülğan3i el-Mekkî, s. 510. Mevsîlî, I, 203.

³⁸³ İbn Mace, Menasik, 27. No: 2943-2944. II, 981-982.

Tavafta "ıztıbâ" ve ilk üç şavtta "remel" yapar.³⁸⁴

Ka'be'nin etrafını yedi defa dolaştıktan sonra "Mültezem"de ve Hatîm'de dua eder. Mümkünse Makam-ı İbrahim'in arkasında değilse uygun bir yerde iki rekât "tavaf namazı" kılar, bu namazı kılmak **vaciptir**. Namazdan sonra dua eder, peşinden zemzem içer ve Hacer-i Esved'i istilam eder.

f) Umrenin sa'yini yapmak üzere Safa'ya gider. Yönünü Ka'be'ye döner, tekbir, tehlil, tahmîd ve salat ü selam getirir, dua eder. Sa'y yapmaya niyet eder. Niyetini,

اللهم اني اريد ان اسعى ما بين الصفا و المروة سبعة اشواط سعي العمرة لله تعالى

"Allah'ım! Senin rızan için Safa ile Merve arasında yedi şavt olarak umrenin sa'yini yapmaya niyet ediyorum" diyerek yapması müstehaptır.

Yedi şavt olarak sa'yini Safa'da başlayıp Merve'de bitirir. Sa'y yaparken mesnun duaları veya bildiği duaları okur ve sessizce tekbir ve tehlil getirir veya Kur'ân okur. Yeşil ışıklı sütunlar arasında "hervele" yapar. Sa'yi tamamlayınca Merve'de dua eder.

Umre'nin sa'yi **vaciptir**. Terk edilirse dem cezası gerekir.

g) Berberde veya evde veya otelde saç tıraşı olur veya saçlarını kısaltır, böylece ihramdan çıkar ve bu şekilde umre ibadetini yapmış olur.

h) Kadınlar, "ıztıba", "remel" ve "hervele" yapmazlar. Tekbir, tehlil ve telbiyede seslerini yükseltmezler. İhramdan çıkmak için saçlarının ucundan birazcık kesmeleri yeterlidir. Adetli iken tavaf yapmazlar.³⁸⁵

³⁸⁴ İbn Mace, Menasik, 29-30. No: 2950-2954. II, 983-984.

³⁸⁵ Kâsânî, II, 143-149.

YEDİNCİ BÖLÜM

MEDİNE-İ MÜNEVVERE'Yİ VE HZ. PEYGAMBER'İN KABRİNİ ZİYARET

I. MEDİNE-i MÜNEVVERE

Medine, Suudi Arabistan'ın Hicaz bölgesinde, Mekke'in yaklaşık 450 km. kuzeyinde ve Kızıldeniz kıyısından iki yüz km. kadar içeride yer alan bir şehirdir. İslam'dan önceki adı "Yesrib" iken, Hicretten sonra Hz. Peygamber tarafından "el-Medine" diye adlandırılmıştır.³⁸⁶ Zamanla, "Peygamber'in Şehri" anlamına, "Medinetü'n-Nebi" ve "Allah Resülü'nün nuru ile aydınlanmış şehir" anlamına "el-Medinetü'l-Münevvere" diye de anılmaya başlamıştır.

Medine, Hz. Peygamber'in hicret yurdudur. Mekkeli müşriklerin baskı ve eziyetleri sonucu Allah'ın Resülü buraya sığınmış, peygamberlik hayatının son on yıllık kısmını burada geçirmiş, Kur'an'ın büyük bir kısmı bu topraklarda inmiştir. Yine, ilk İslam devleti Resülullah'ın öncülüğünde Medine'de kurulmuş, İslam'ın nuru dünyaya buradan yayılmıştır. Allah'ın Resülü son nefesini burada vermiş, yine burada toprağa verilmiştir.

Her müslüman, Hz. Peygamber (s.a.v.) in o büyük peygamberin yaşadığı, İslam'ı tebliğ ettiği yerleri görmek, onun soluduğu havayı solumak arzusunu içinde taşır. İşte bu sebeple, daha ilk dönemlerden itibaren müslümanlar, Hz. Peygamber'in mescidinin, kabrinin, Uhud şehitliğinin ve Baki mezarlığının bulunduğu ve İslam tarihinin bir çok önemli olayının gerçekleştiği Medine-i Münevvere'yi ziyaret ede gelmişler, bu ziyareti gerçekleştirmek için adeta fırsat kollamışlardır. Özellikle Medine'ye uzak ülke ve beldelerde oturanlar açısından, hac yolculuğu, Resülüllah'ın mescidini ve kabrini ziyaret için iyi bir fırsattır.

II. MESCİD-İ NEBEVÎ'İN FAZİLETİ

Hz. Peygamber (s.a.v.) in Medine'ye hicretinden hemen sonra ashabıyla birlikte inşa ettiği ve Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Resül diye anılan Medine Mescidi, Mescid-i Haram ve Mescid-i Akşa'dan sonra yer yüzündeki en faziletli mescittir. Resülüllah'ın kabri şerifi de Mescid'in doğu yönünde bulunan hücrede yer almaktadır. Mescid'in genişletilmesi sebebi ile günümüzde bu hücre mescidin içinde kalmıştır. Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in kabirleri de aynı yerdedir

Resülüllah Efendimiz,

*"Mescid-i Haram, benim şu mecidim (Mescid-i Nebi) ve Mecid-i Akşa'dan başka hiçi bir mescid için (namaz kılmak, ibadet etmek maksadi ile) yolculuk yapmak uygun olmaz"*³⁸⁷ anlamındaki hadisi şerifi ile, Mecscid-i Nebi'yi ziyaretin ve orada ibadet etmenin faziletini ifade buyurmuştur. Yine,

*"Benim şu mescidimde kılınan bir vakit namaz, Mescid-i Haram dışındaki diğer mescitlerde kılınacak bin vakit namaza denktir"*³⁸⁸ anlamındaki hadisi ile de bu mescid-i şerifin faziletini dile getirmiştir.

³⁸⁶ Ahmed, IV, 285.

³⁸⁷ Buhârî, Savm, 67; II, 250.

³⁸⁸ Nesâî, Mesâcid, 4; II, 33;

III. PEYGAMBERİMİZİN KABRİNİ ZİYARETİN HÜKMÜ

Peygamberimizin kabrini ziyaret etmek menduptur. Şu hadis-i şeriflerde kabrinin ziyaret edilmesini tavsiye ve teşvik edilmiştir:

“Kim kabrimi ziyaret ederse ona şefaati vacip olur”³⁸⁹ من زار قبري وجبت له شفاعتي .
“Ölümünden sonra kabrimi ziyaret eden, beni hayatımda ziyaret etmiş gibidir”³⁹⁰ من زار قبري بعد موتي فكانما زارني في حياتي .

“Kim hac yapar da ölümünden sonra kabrimi ziyaret ederse, beni hayatımda ziyaten etmiş gibi olur.”³⁹¹ من حج فزار قبري بعد موتي كان كمن زارني في حياتي.

Bu hadisi şerifler ve benzerlerinden hareketle her devirde İslam bilginleri Resülüllah’ın kabri-i şerifini ziyaret etmenin en faziletli menduplardan biri olduğunu ifade etmişler, hatta Hanefi bilginlerinden bazıları gücü yerinde olanlar için, bu ziyaretin vacip derecesine yaklaşan bir sünnet olduğunu söylemişlerdir.³⁹²

IV. MESCİD-İ NEBEVİ’Yİ VE PEYGAMBERİMİZİN KABRİNİ ZİYARETİN ÂDÂBI

Resülüllah Efendimiz, *ما من احد يسلم على الا رد الله على روحى حتى ارد عليه*

“Bir kimse bana selam verince Allah bana ruhumu iade eder, ben de o kimsenin selamını alır, ona karşılık veririm”³⁹³ buyurmuştur.

Peygamber Efendimizi ziyaret etmeğe niyet eden kimse, mescidini ziyaret etmeğe niyet eder ve bu ziyaret ile Allah’ın rızasını kazanmayı amaçlar. Yolculuğu sırasında her zamankinden daha çok salat-ü selam getirir. Medine’ye yaklaşırken Mescid-i Nebiyi ve civarını görünce salat-ü selamı daha da arttırır ve

اللهم هذا حرم نبيك فاجعله وقاية لى من النار وامنا من الذاب وسوء الحساب

“Ey Allah’ım! Bu, Peygamber’inin haremidir. Onu benim hakkımda cehennem ateşinden, azaptan ve kötü hesaptan korunma vesilesi kıl” diye dua eder. Mümkünse Medine’ye girdiğinde gusleder veya abdest alır. Temiz elbiseler giyinir, güzel koku sürünür, Mescide ulaştığında,

بسم الله وعلى ملة رسول الله رب ادخلنى مدخل صدق واخرجنى مخرج صدق واجعل لى من لذك سلطانا نصيرا اللهم صل على محمد وعلى آل محمد واغفر لى ذنوبى وافتح لى ابواب رحمتك وفضلك

“Allah’ın adıyla ve Resülüllah’ın dini üzere (bu ziyareti yapıyorum) Ey Rabbim, (gireceğim yere) doğruluk ve esnelik içinde girmemi sağla. Çıkacağım yerden de beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver”³⁹⁴ Ey Allah’ım! Peygamber’in Muhammed’e ve onun aile fertlerine salât ve selam et. Günahlarımı bağışla, bana rahmet ve ihsanının kapılarını bana aç” diye dua eder. Sağ adımını atarak tevazu ve saygı ile içeriye girer. Kerahet vakti değilse iki rekât tahiyetülmescid namazı kılar. Bu namazı mümkünse, Hz.Peygamberin kabrinin bulunduğu hücre ile mimberinin arasında

³⁸⁹ Beyhaki, Muhammed b. Hüseyin b. Ali, es-Sünenü'l-Kübrâ, (1-11 cilt, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1414/1994) V, 402.

³⁹⁰ Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 403.

³⁹¹ Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 403.

³⁹² Mevsilî, el-İhtiyar, I, 175.

³⁹³ Ebû Dâvûd, Menâsik, 100; Hadis no. 2041; I,534.

Hadiste geçen “Allah ruhumu bana iade eder” ifadesi, haz Peygamber’in ruhunun bedeni ile ilişkisinin devam ettiği ifade etmektedir. Yoksa her selam verilişinde Hz. Peygamber’in bedenine döndürülüp tekrar geri alındığını ifade etmemektedir.

³⁹⁴ İsrâ, 17/80.

bulunan ve “**Ravza-i Mutahhare**” diye anılan yerde, değilse mescidin uygun bir yerinde kılar. Resülullah (s.a.v.)

ما بين بيتي ومنبري روضة من رياض الجنة ومنبري على حوضي

“Evimle minberimin arası cennet bahçelerinden bir bahçedir, minberim de (Kevser) Havuzumun üzerindedir”³⁹⁵ buyurmuştur.

Tahiyetülmescid namazını kıldıktan sonra, bu nimete ulaştığı için şükür seçdesi yapar veya iki rekat şükür namazı kılar, sonra kabr-i şerife doğru ilerler, Peygamber E-fendimiz'in mübarek başı hizasına gelince iki metre kadar mesafede yüzü kabre, sırtı kibleye dönük olarak durur. Resülullah'ın kendisini gördüğü, söylediklerini işittiği, kendisine mukabelede bulunacağı bilinci ve duasının kabul edileceği inancı ile şöyle selam verir ve dua eder:

السلام عليك يا رسول الله السلام عليك يا نبي الله

السلام عليك يا صفى الله السلام عليك يا نبي الرحمة

السلام عليك يا شفيع الامة

السلام عليك يا سيد المرسلين

السلام عليك يا خاتم النبيين

السلام عليك مزمل السلام عليك يا مدثر

السلام عليك يا محمد السلام عليك يا ايها النبي احمد

السلام عليك و على اهل بيتك الطيبين الطاهرين الذين اذهب الله عنهم الرجث وطهرهم تطهيرا

جزاك الله عنا افضل ما جزى نبيا عن قومه ورسولا عن امته

اشهد ان لا اله الا الله وانك رسول الله قد بلغت الرسالة واديت الامانة و نصحت الامة و اوضحت الحجة

وجاهدت في الله حق جهاده

اللهم آت سيدنا محمد الوسيلة والفضيلة وابعثه مقاما محمودا الذى وعدته وآته نهاية ما ينبغى ان يساله

السائلون

اللهم صل على سيدنا محمد عبدك ورسولك النبي الامى وعلى آله وازواجه وذرياته كما صليت على

ابراهيم وعلى آل ابراهيم بارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم فى العالمين انك حميد مجيد.

"Allah'ın selamı üzerine olsun ey Allah'ın Resülü.

Allah'ın selamı üzerine olsun ey Allah'ın Nebisi.

Allah'ın selamı üzerine olsun ey Allah'ın seçkin Peygamberi.

Allah'ın selamı üzerine olsun ey rahmet Peygamberi.

Allah'ın selamı üzerine olsun ey ümmetin şefaathçisi.

Allah'ın selamı üzerine olsun ey Peygamberlerin efendisi.

Allah'ın selamı üzerine olsun ey nebilerin sonuncusu.

Allah'ın selamı üzerine olsun "Ey örtünüp bürünen Peygamber"

Allah'ın selamı üzerine olsun ey Muhammed,

Allah'ın selamı üzerine olsun ey Nebi Ahmed.

Allah'ın selamı sana ve Allah'ın kirlerini giderip tertemiz kaldığı güzel ve temiz ev halkına olsun.

³⁹⁵ Buhârî, Mescid-ü Mekke, Fadlû's-Salâti Fî Mescid-i Mekka; II, 57.

Allah bizden yana seni, bir nebîyi kavminden yana ve bir resülû ümmetinden yana mükafatlandırdığı en yüksek derece ile mükafatlandırısın.

Şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve sen Allah'ın Resülû'sün. Peygamberlik görevini ve emaneti yerine getirdin. Ümmete nasihat ettin, Kur'an'ı açıkladın, Allah yolunda hakkıyla cihad ettin.

Allah'im! Efendimiz Muhammed (s.a.v.) e vesileyi ve fazilet ver ve onu kendisine vadettiğin "makam-ı mahmûd"a gönder. Ona, senden istenebileşek en büyük mükafatları ver.

Allah'im! Efendimiz, kulun ve ve Resülün, ümmi Nebî'n Muhammed'e ve onun Aile fertlerine, eşlerine ve soyuna salât et, tıpkı İbrahim (a.s.)a ve onun aile fertlerine salat ettiğin gibi ya Rabbi.

Efendimiz Muhamme'i (a.s.) ı ve onun aile fertlerini mübarek kıl, tıpkı İbrahim (a.s.)a ve onun aile fertlerine salat ettiğin gibi ya Rabbi!" diye selam verir ve dua eder.

Kendisi vasıtası ile Resülüllah'a selam gönderilmiş ise;

السلام عليك يا رسول الله من فلان يستشفع بك الى ربك فاشفع اه ولجميع المسلمين

"Ya Resülellah! Filanca kişinin sana selamı var, Allah katında kendisi için şefaathçi olmanı istiyor; ona ve bütün müslümanlara şefaath eyle" diye selamı iletir.

Peygamberimiz (a.s.)'a sağlığında nasıl saygı göstermek gerekiyor idiye, vefatından sonra da yanı şekilde ona saygılı davranmak gerekir. Onun mescidinde ve kabri-i şerifinin yanında yüksek sesle konuşulmaz, kabrin yanına fazla yaklaşılmaz, duvarlarına el ve yüz sürülmez, sırt veya göğüs ile duvarlarına yaslanılmaz, etrafında tavaf edilmez, başkalarına rahatsızlık verilmez. Bu tür davranışlar bidattir. Ziyaret süresince Allah'ın Resülünün sağ olup hücre-i saadetinde istirahat etmekte olduğu düşüncesi ile hareket etmelidir. Unutmamak gerekir ki, o makam, Allah teala'ın bazı sahabîleri "Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin"³⁹⁶ diye uyardığı makamdır.

Dua, salât ve selamdan sonra, bir metre kadar sağa ilerleyerek **Hz. Ebubekir** (r.a.) in başının hizasında durur:

السلام عليك يا خليفة رسول الله

السلام عليك يا صاحب رسول الله في الغار

السلام عليك يا رفيقه في الاسفار

السلام عليك يا امينه في الاسرار

جزاك الله عنا افضل ما جزا اماما عن امة نبيه لقد خلفته باحسن خلفه و سلكت طريقه و منهجه خير مسلك و قاتلت اهل الردة والبدع و مهدت الاسلام ووصلت الارحام ولم تنزل قانما بالحق ناصر لاهله حتى اتاك اليقين فالسلام عليك و رحمة الله وبركاته.

"Allah'ın selamı üzerine olsun ey Allah Resülû'nün halifesi. Allah'ın selamı üzerine olsun ey Allah Resülû'nün sığındığı mağıradaki arkadaşı. Allah'ın selamı üzerine olsun ay Allah Resülû'nün yolculuk arkadaşı. Allah'ın selamı üzerine olsun ey onun sırlarının güvenilir saklayıcısı. Allah seni bizden yana, bir önderi; peygamberinin ümmetinden yana mükafatlandırdığı en yüksek derece ile mükafatlandırısın. Hiç şüphe yok, sen Allah'ın Resülüne en güzel şekilde halifelik yaptın, onun yolunu en iyi şekilde takip ettin. Dinden dönenlerle ve bidatçılarla savaştın savaştın, akrabalık bağlarını gözettin. Ölünceye kadar hakkı daima ayakta tuttu, haklı olana yardım ettin. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun" diye selam verip dua eder.

³⁹⁶ Hucurât, 49/2.

Bir metre kadar sağa doğru ilerleyerek **Hz. Ömer**(r.a.) ın başı hizasına gelir. Burada;

السلام عليك يا امير المؤمنين

السلام عليك يا مظهر الاسلام

السلام عليك يا مكسر الاصنام

جزاك الله عنا افضل الجزاء و رضى عن استخلفك فلقد نصرت الاسلام والمسلمين فكفلت الایتام ووصلت الارحام وقوى بك الاسلام وكنت للمسلمين اماما مرضيا وهاديا مهديا جمعت شملهم واغثيت فقيرهم وجترت كسرهم فالسلام عليك و رحمة الله و بركاته.

"Allah'ın selamı üzerine olsun ey müminlerin emiri. Allah'ın selamı üzerine olsun ey müşriklerin baskısı altında iken müslümanlığını ortaya koyup ilan eden yiğit. Allah'ın selamı üzerine olsun ey putları kıran Halife. Allah seni en güzel bir şekilde müküfatlandırısın ve seni halife yapanlardan razı. Çünkü sen İslam'a ve müslümanlara yardım ettin, yatimleri himayen altına aldın, akrabalık bağlarını gözettin. İslam seninle güç kazandı Müslümanların için razı olunan bir önder, doğru yola iletilmiş bir yol gösterici oldun. Onların birliğini sağladın, fakir olanlarını zengin kıldın, eksiklerini tamamladın. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olusun" diye selam verip dua eder.

Daha sonra tekrar Resülüllah'ın mübarek başı hizasına gelerek;

اللهم انا جننا من بلاد شاسعة و نواح بعيدة قاصدين قضاء حق نبيك صلى الله عليه وسلم و النظر الى مآثره فان الخطايا قد قصمت ظهورنا و الاوزار قد اثقلت كواهلنا و هو الشافع المشفع الموعود بالشفاعة والمقام المحمود وقد قلت ولو انهم اذ ظلموا نفسهم جاؤك فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لوجدوا الله توابا رحيمًا و قد جننا مستغفرين لذنوبنا اللهم فشفعه فينا و توفنا على سنته واوردنا حوضه و اسقنا بكاسه غير خزايا ولا نادمين اللهم شفعه فينا اللهم شفعه فينا

اللهم ربنا اغفر لنا ولآبائنا وامهاتنا ولاخواننا الذين سبقونا بالايمان و لا تجعل في قلوبنا غلا للذين آمنوا ربنا انك رؤوف رحيم

ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة و قنا عذاب النار

سبحان ربك رب العزة عما يصفون و سلام على المرسلين و الحمد لله رب العالمين.

"Allah'ım! Uzak ülkelerden, uzak beldelerden, Peygamber'in Muhammed (s.a.v.)'e karşı görevimizi yerine getirmek ve onun bıraktığı hatıraları görmek maksadıyla geldik. Hatalarımız belimizi büktü, günahlarımız omuzlarımızı çökertti. Muhammed Mustafa ise şefaatinin kabul olunacağı, övülmüş en yüce makama çıkarılacağı vad edilmiş şafaatçi bir Paygamberdir. Sen ise Kur'an'da; "Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allahtan günühlarının bağışlanmasını dileseler ve Peygamber'e onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tövbeleri için kabul edici ve ço merhametli bulacaklardı"³⁹⁷ buyuruyorsun. Biz de günahlarımızın bağışlanması için geldik. Ey Allah'ım, onu bize şefaatçi kıl, canımızı onun dini ve sünneti üzere al, terk edilmemiş ve pişman olmamış kimseler olarak bizi onun Kever hacuzunun başında topla ve onun kabından bize su içir. Allah'ım onu bize şefaatçi kıl, Allah'ım onu bize şefaatçi kıl.

³⁹⁷ Nisa, 4/64.

*Allah'ım! Bizim günühlarımızı, bizden evvel iman ile göçmüş babalarımızın, annele-
rimizin ve kardeşlerimizin günühlerini bağışla. Kalplerinizde iman edenlere karşı hiçbir kin
tutturma. Ey Rabbimiz" Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin. Rabbimiz, bize
dünyada bir iyilik ver, ahiretde bir iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru. Şeref ve
izzet sahibi Rabbimi, inanmayanların yanlış nitelermelerinden tenzih ederim. Selam olsun
peygambelere, hamd olsun Alemlerin Rabbi olan Allah'a" diye dua eder. Dilerse orada, diler-
se mescidin uygun olan her hangi bir yerinde başka dualarda bulunur, kendisi, ailesi, yakın-
ları için dua eder.*

Dua ederken sesini fazla yükseltmez, aşırılığa kaçmaz, tevazu ve huşu içinde olur.

ادعوا ربكم تضرعا وخفية انه لا يحب المعتدين

“Rabbimize alçak gönüllüce ve için için dua edin. Çünkü O haddi aşanları sev-
mez”³⁹⁸ ayetini ışığında hareket eder.

Daha sonra Kabri Şerif ile Minber arasında bulunan “Ebû Lübâbe Sütunu”nun ya-
nına gelir, burada iki rekat namaz kılar, istiğfarda bulunur.³⁹⁹ Dana sonra “Hannâne Sütu-
nu”nun yanına gelir. Burada da dua eder, fırsat bulursa namaz kılar.⁴⁰⁰ Mescid’de bulundu-
ğu süreyi Kur’an okumak, zikir, dua ve niyazda bulunarak değerlendirir⁴⁰¹

V. MEDİNE’DE KALINACAK SÜRENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ziyare eden kimse, Medine’de kalındığı sürece bu mübarek beldenin azameti, İsla-
miyet açısından taşıdığı önem, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hayatındaki yerini daima göz önün-
de bulundurur. Kainatın Efendisinin hicret yurdu olan bu topraklarda onun yaşadığı örnek
hayatın hatırasını yaşamaya çalışır. Vahyin indiği bu yerlerde Resülullah’ın dolaştığı, belki
de şu anda bulunduğu yerde Kainatın Efendinin de bulunmuş olduğunu düşür ve onunla
aynı havayı solumanın hazzını tadar.

Mümkün mertebe beş vakit namazı Mescid-i Nebevi’de kılmaya gayret eder, imkan
oldukça oruçlu bulunmaya gayret eder, bu müstehaptır. Her fırsatta tasaddukta bulunur.
Böyle bir fırsatın bir daha ele geçemeyeceği düşüncesi ve bilinci ile hareket eder.

Medine’ bulunan mübarek mekanlar ziyaret eder.

Medine’den ayrılma vakti gelen ziyaretçi, Mescid-i Nebi’de iki rekat namaz kılar, di-
lediği gibi dua eder. Resülullah’ın kabrinin yanına gelerek yukarıda zikredilen duaları okur,
arzu ettiği başka dualar yapar, bu mekanlara yeniden ulaşma imkanına kavuşmayı Allah’tan
diler. Mescitten ayrılırken;

اللهم لا تجعله آخر العهد بحرم رسولك وسهل لى العود الى الحرمين سبيلا سهلة وارزقنى العفو والعافية فى
الدنيا والآخرة وردنا الى اهلنا سالمين غانمين.

³⁹⁸ A’râf, 7/55.

³⁹⁹ Ebû Lübabe, ikinci Akabe biatında bulunmuş, Hz. Peygamber tarafından kabilesine temsilci tayin edilmiş
Medineli bir sahabidir. Eskiden müttelikleri ve komşuları olan Kureyza oğullarının muhasara edildiği sırada
onlara, teslim olmalarının ölüm anlamına geleceğini işaret etmiş, daha sonra yaptığına pişman olmuş, tövbe
etmiş ve Resülullah’ın yanın gelmeden doğruca mescide giderek farz namazlar ve tabii ihtiyaçları dışında ,
affedilinceye kadar çözdürmemek üzere kendini bir direğe bağlamıştı. Yiyip içmeden altı gün bu direkte
bağlı olarak kaldıktan sonra, affedildiğini bildiren ayet inince bizzat Hz. Peygamber tarafından çözüldü.
Bugün o direğin yerinde bulunan sütun “Üstüvânetü Ebî Lübâbe” (Ebû Lübâbe Sütunu) veya Üstüvâne-
tü’t-Tevbe” (Tövbe Sütunun) diye anılmaktadır. (Asri Çubukçu, “Ebû Lübâbe el-Ensârî”, TDV İslam Ansik-
lopedisi)

⁴⁰⁰ Peygamber Efendimiz, ilk zamanlarda Mescide hutbe okuyacağı zaman bir hurma kütüğünün üzerine çı-
kardı. Daha sonraları hazırlanan minber üzerinde hutbe okumaya başlayınca kütük ağlayıp inlemeye başla-
mış, Hz. Peygamber minberden inerek onu elin ile sıvazlayarak teskin etmişti. (Buhari, Cumu’a, 26; I,220)
İşte o hurma kütüğünün yerindeki sütun “el-Üstüvânetü’l-Hanne” (Ağlayan Sütun) diye anılmaktadır.

⁴⁰¹ Peygamber Efendimizi ziyaret ile ilgili bilgiler için bk.: el-Mevsıl”i, el-İhtiyar, I,175-178; Nevevî, el-
Mecmû’, VIII,252-260; Kamil Miras, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, (1-12,DİB Yayın-
ları, Üçüncü Baskı, Başnur Matbaası, Ankara, 1972) IV, 1972.

"Allah'ım! Resülünün haremine yaptığım bu ziyareti son ziyaretim kılma. Mekke ve Medine haremlerine yenide kolaylıkla gelmemi sağla. Dünya ve ahirtette afiyet içinde olmayı ve bağışlanmayı bana nasip et ve bizi ailelerimize güvenlik içinde ve bol kazançlı kimseler olarak döndür" diye dua eder.

VI. MEDİNE'DEKİ BAZI MÜBAREK MEKANLAR

1. Kuba Mescidi

Kuba, Medine'ye yaya olarak bir saatlik mesafede bulunan meskün mahaldir. Bu gün Medine'nin bir mahallesi haline gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicreti sırasından Kuba'da konaklamış ve Buhâri'nin rivayetine göre burada on dört gün kalmıştır.⁴⁰² Burada bulunduğu sürede Resülüllah yapım çalışılmalarında kendisinin de yer aldığı İslam'ın ilk mescidini yaptı ve içinde namaz kıldı. Kuran-ı Kerim'de "İlk günden, temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit, içinde namaz kılmana elbette daha layıktır"⁴⁰³ anlamındaki ayetti zikredilen mescit Kuba mescididir.

Hz.Peygamber (a.s.), Medine'ye yerleştikten sonra da, genellikle cumartesi günleri binekle veya yaya olarak Kuba'yı ziyaret eder, mescitte namaz kıldıktan sonra Medine'ye dönerdi. Bir hadis-i şerifte,

.....
"Kuba Mescidi'nde kılınan bir vakit namaz bir umre yapmak gibidir"⁴⁰⁴ buyurulmuştur.

Kuba mescidini ziyaret edip burada iki rekat namaz kılmak müstehaptır.

2. Cuma Mescidi

Resülullah'ın hicret yolculuğu sırasında uğradığı ve bir mescid inşa ettiği Kubadan Medine'ye gitmek üzere bir Cuma günü yola çıktı. Yolu üzerinde bulunan Rânûna Vadisi'ne ulaştığında öğle vakti olmuştu. Allah'ın Resülü ilk Cuma namazını burada kıldırdı. Namazın kılındığı bu yerde inşa edilmiş olan mesid, Cuma Mescidi adıyla anılmaktadır.

3. Baki' Mezarlığı (Cennetü'l-Bakî')

Mescid-i Nebevi'nin yakınında bulunan bu mezarlığın yerini Hz. Peygamber (s.a.v) belirlemiştir. Mezarlık olarak kullanılmaya başlamadan önce Baki', "Ğarkad" denilen bir tür çalılık ile kaplı idi. Bu sebeple "Ğarkad" diye de anılır. Buraya muhacirlerden ilk defnedilen Osman b. Maz'ûn'dur. Daha sonraları Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim de buraya defnedildi. Yine Peygamberimizin kızlarından Rukayye, Zeynep, Fatıma ve torunu Hasan da buraya defnedildi. Yine Peygamberimizin amcası Abbas, Halası Sayfiyye binti Abdülmuttalip, Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Sa'd ibn-i Ebi Vakkas ve Ebû Hüreyre gibi bir çok İslam büyüğü burada yatmaktadır.

4. Mescidü'l-Kıbleteyn (İki Kibleli Mescid)

⁴⁰² Buhari, Menâkibu'l-Ensâr, 46; IV, 258.

⁴⁰³ Tevbe, 9/108.

⁴⁰⁴ İbn Mâce, İkame, 197. I, 452.

İslam'ın ilk yıllarında namaz Kûdûs'teki Mescid-i Aksâ'ya doğru kılınıyordu. Peygamber Efendimiz kiblenin Mekke'deki Mescid-i Haram olmasını, namazların Mesacid-i Haram tarafına dönülerek kılmasını arzu ediyor ve bu yönde vahiy gelmesini bekliyordu. Resûlullah'ın Medine'ye hicret etmesiniden on altı ay sonra idi. Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) Seleme oğulların mescidinde sahabileri ile birlikte öğle namazını kılıyordu. Namazın ilk iki rekatı tamamlandığı sırada kiblenin Mescid-i Haram olması yönündeki beklentisini gerçekleştiren vahiy geldi:

.....
Ey Peygamberim! Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme,) elbette seni hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey müslümanlar!) Siz de nerede olursanız yüzünüzü hep onun tarafına çevirin."⁴⁰⁵

Bu ayetin inmesi üzerine Peygamberimiz (a.s.) ve onunla birlikte namaz kılanlar yüzlerini ters yöne yani Mekke'deki Mescidi Haram yönüne çevirip namazı öyle tamamladılar. Böylece namazın ilk iki rekatı eski kible olan Mescid-i Aksâya doğru, son iki rekatı ise yeni kibleye, Mescid-i Haram'a doğru kılınmış oldu. Bundan dolayı içinde bir tek namazın iki ayrı kibleye doğru kılındığı bu mescide, "İki Kibleli Mescid" anlamına "Mescidü'l-Kıbleteyen" denmiştir.

5. Uhut Şehitliği

Uhud, Medine'nin 5 km. Kuzeyinde yer alan bir dağın adıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) , Hicretin 3. yılında, bu dağın eteklerinde Mekke'li müşrikler ile savaşmıştır. İslam tarihinde Uhut savaşı diye anılan bu savaşta aralarında Hz. Hamza ve Abdullah b. Cahş ve Mus'ab b. Umeyr, Hanzala b. Ebî Âmir, Enes b. Nadr'ın da bulunduğu 70 sahabe şehit düşmüş ve buraya defnedilmişlerdir.

Uhud şehitliğinin ziyaret edilmesi müstehap görülmüştür. Hz. Peygamber (s.a.v.),

.....
"Uhut bizi sever, biz de kendisini severiz"⁴⁰⁶ buyurmuştur.

⁴⁰⁵ Bakara, 2/144.

⁴⁰⁶ Buhârî,

SEKİZİNCİ BÖLÜM

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ TERİMLER

ÂFÂK-ÂFÂKÎ

Sözlükte ufuklar anlamına gelen "**âfâk**", "mîkât" sınırları dışında kalan bölgelere, "**âfakî**" ise bu bölgede yaşayanlara denir. (bk. birinci bölüm ihram kısmı).

ALTINOLUK (MİZAB)

K'abe'nin damından yağan yağmur sularının dışarıya akmasını sağlamak amacıyla Hatîm'in bulunduğu taraftaki duvarın üstüne yerleştirilen altından yapılmış oluktur.

ARAFAT

Sözlükte; bilme, anlama ve tanıma anlamlarındaki a-r-f kökünden türeyen "**Arafat**", Mekke'nin 25 km. güney doğusunda ova görünümünde düz bir alanın adıdır. Doğu, kuzey ve güneyi dağlarla çevrilidir. Arafat, **Hill** bölgesinde **Harem** sınırları dışında kalır. Harem sınırı ile Arafat arasında Urene vadisi vardır. Arafat'ın ortasında "**Cebel-i Rahme**" (rahmet dağı), batısında "**Nemîre Mescidi**" yer alır. Arafat, günümüzde ağaçlandırılmış ve dokuz oto yol ile **Müzdelife**'ye bağlanmıştır. Haccın aslî rüknü olan vakfe burada yapılır.

AREFE GÜNÜ

Sözlükte; bilme, anlama ve tanıma anlamlarındaki a-r-f kökünden türeyen "**Arefe**" zilhicce ayının 9. (kurban bayramından bir önceki) gününe verilen isimdir. Arafat vakfesi bugün yapılır.

BEDEL (NAİB)

Sözlükte karşılık, denk, eşit anlamlarına gelen **bedel**, bir hac terimi olarak, üzerine hac farz olduğu halde bu ibadeti hastalık ve yaşlılık gibi şer'î bir mazeret sebebiyle haccı bizzat yapamayan kimsenin yerine hac yapan kimse demektir. (bk. bedel haccı bölümü)

BEDENE

Sözlükte büyükbaş hayvan anlamına gelen "**bedene**", bir hac terimi olarak hacda bazı ihram yasaklarının ihlal edilmesi sebebiyle Harem bölgesinde kurban olarak kesilen deve veya sığır demektir (bk. ikinci bölüm).

CEM-İ TAKDİM

Sözlükte öne alarak birleştirme anlamına gelen "**cem-i takdim**", Arafat'ta öğle namazı ile ikindi namazını, öğle vaktinde peş beşe kılmak demektir (bk. birinci bölüm Arafat Vakfesi).

CEM-İ TE'HİR

Sözlükte geciktirerek birleştirme anlamına gelen "**cem-i te'hîr**", Müzdelife'de akşam namazı ile yatsı namazını, yatsı vaktinde peş beşe kılmak demektir (bk. birinci bölüm Müsdrelife Vakfesi)

CEMRE

Sözlükte çakıl taşı ve ateş kuru anlamına gelen "**cemre**", bir hac terimi olarak, haccedenlerin kurban bayramı günleri Mina'da, halk arasında şeytan diye isimlendirilen yerlere attıkları küçük taşların her birine denir. Bu taşların atıldığı yere de mecazi olarak cemre denir. (bk. birinci bölüm Mina'daki görevler kısmı)

CEMRE-İ AKABE

Mekke yönündeki cemrelerin ilkinde verilen isimdir. Bu cemreye büyük cemre, halk arasında ise "Büyük Şeytan" denir.

CEMRE-İ VUSTA

Orta cemre demektir. Mekke yönündeki ikinci cemredir. Halk arasında "Orta Şeytan" denir.

CEMRE-İ ULÂ

Birinci cemre demektir. Mekke yönünden üçüncü cemedir. Halk arasında bu cemreye "Küçük Şeytan" denir.

DEM

Sözlükte kan anlamına gelen "**dem**" bir hac terimi olarak, hac ve umre esnasında ibadet maksadıyla veya bir vacibin terki, geciktirilmesi ya da bir ihram yasağının ihlal edilmesi sonucu ceza olarak koyun veya keçi kesilmesi anlamına gelir. (bk. birinci bölüm mina'daki görevler kısmı)

EYYÂM-I MİNA

Mina günleri demektir. Zilhicce ayının 10, 11 ve 12. günleridir. Bu günlerde hacılar Mina'da bulunurlar ve şeytan taşlama görevini yaparlar.

EYYAM-I NAHR

Kurban kesme günleri demektir. Zilhicce ayının 10, 11 ve 12. günleridir.

EYYAM-I TEŞRİK

Teşrik günleri demektir. Zilhiccenin 9-13. günleridir. Bu günlerde teşrik tekbirleri alınır.

"Teşrik" Arap dilinde etleri doğrayıp kurutmak demektir. Vaktiyle bayramın birinci günü Mina'da kesilen kurbanların etleri, bayramın 2., 3. ve 4. günlerinde güneşte kurumaya bırakılırdı. Bu sebeple bu üç güne et kurutma günleri anlamında "Eyyam-ı Teşrik" denilmiştir.

FEVAT

Sözlükte yitirmek, zamanını kaçırmak anlamlarına gelen "**fevat**", süresi içinde Ara-fat vakfesine yetişememek, vakfenin zamanını kaçırmak demektir.

HAC

Sözlükte; saygı duyulan büyük ve önemli bir şeye yönelmek, ziyaret etmek, bir yere gidip gelmek, delil ile galip gelmek anlamlarına gelen "**hac**" kelimesi bir fıkıh terimi olarak; imkanı olan müslümanların belirlenmiş zaman içinde Ka'be, Arafat, Müzdelife ve Mina'da belli dînî görevleri şart ve usulüne uygun olarak yerine getirmek suretiyle yapılan ibadet demektir.

HACER-İ ESVED

Siyah taş demektir. Kâ'be'nin doğu köşesinde bulunan 18-19 cm kuturunda kırmızımsı, siyah ve parlak bir taştır. İbrâhim ve İsmail (a.s) tarafından Kâ'be inşa edilirken Ebû Kubeys dağından getirilmiştir. Kâ'be'nin doğu köşesine, tavafa başlangıç işareti olarak konulmuştur. Tavafa başlarken, her şavtın sonunda ve sa'ye başlarken bu taş istilam edilir. (bk. Birinci bölüm tavaf kısmı)

HAREM BÖLGESİ

Sözlükte yasak bölge anlamına gelen "**Harem Bölgesi**" Mekke ve çevresine verilen bir simdir. Mekke ve çevresine bu ismin verilmesi zararlılar dışındaki hayvanlarının öldürülmesinin ve bitkilerinin koparılmasının yasak olması sebebiyledir. Harem bölgesinin sınırları dışında kalan yerlere "Hill Bölgesi" denir.

Harem bölgesinin sınırlarını ilk defa Cibrîl'in rehberliğiyle Hz. İbrâhim belirlemiş, sınırları gösteren işaretler daha sonra Hz. Peygamber tarafından yenilenmiştir. Bu sınırların Kâbe'ye en yakını, Mekke'ye 8 km. mesafede Medine istikametinde "**Ten'îm**"; en uzak olanları ise Tâif yönünde "**Ci'râne**" ve Cidde istikametinde Hudeybiye yakınlarında "**Aşâir**"dir. Diğerleri; Irak yolu üzerinde "**Seniyetülcebel**", Yemen yolu üzerinde "**Edâtü Libn**" ve Arafat sınırında "**Batn-ı Nemîre**"dir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Kâbe'ye "**el-beytü'l-harâm**" (Mâide 5/2) onu çevreleyen mescide "**el-mescidü'l-harâm**" (İsrâ 17/1) denildiği gibi, bu mescidin içinde bulunduğu Mekke şehri de "harem" (Kasas 28/57, Ankebût 29/67) yani "saygıya lâyık" sözüyle vasıflandırılmıştır (bk. birinci bölüm İhram kısmı).

HILL BÖLGESİ

Sözlükte serbest bölge anlamına gelen "Hill Bölgesi"; Harem Bölgesini çevreleyen, Zülhuleyfe, Cuhfe, Karn, Yelemem ve Zât-ı Irk adındaki yerleşim yerlerini birleştiren itibâri daire ile Harem sınırları arasında kalan bölgedir. Bu bölgeye "hill" adı; harem bölgesinde haram olan işlerin burada helal olması sebebiyle verilmiştir (bk. birinci bölüm İhram kısmı).

HATÎM

Kâ'be'nin kuzeyinde rüknü Irâkî ile Rüknü Şâmî arasındaki batı duvarının karşısında, yerden 1 m yükseklikte 1.5 m kalınlığında yarım daire şeklindeki duvara denir. Hatîm, Ka'be'den sayılır. Tavaf, Hatim'in dışından yapılır. (bk. Birinci bölüm, tavaf kısmı)

HEDY

Sözlükte hediye etmek, göndermek, yol göstermek, izinden gitmek anlamlarına gelen **hedy**, bir hac terimi olarak, hac ve umre sırasında Harem'de kesilen kurbanlık hayvanlar, Kâbe'ye ve Harem bölgesinde hediye olmak üzere kesilen kurban demektir (Bakara 2/196; Mâide 5/2, 95, 97; Fetih 48/25). (bk. birinci bölüm Mina'da yapılacak görevler kısmı)

HERVELE

Safa ile Merve tepeleri arasında sa'y yaparken erkeklerin, yeşil ışıklar arasında kısa adımlarla koşarak, canlı ve çalımlı yürümek demektir. (bk. Birinci bölüm sa'y kısmı).

HICR-İ İSMAİL

bk. Hatîm md.

HICR-İ KA'BE (HATÎRA, HICR-İ İSMAİL)

Kâ'be'nin kuzey-batı duvarı ile **Hatim** arasındaki boşluğa denir. Buraya **Hatîra** ve **Hicr-i İsmail** de denir. Burada namaz kılıp dua edilir. Hz. İbrâhim ile oğlu İsmail (a.s)'ın yaptığı Kâ'be binası bu kısmı da içine alıyordu. M. 605 yılında yapılan tamirde bu kısım inşaat malzemesi yetmediği için Kâ'be dışında bırakılmıştır. Bu boşluk Hatîm adı verilen yarım daire şeklinde bir duvar ile çevrilidir. Tavaf bu duvarın dışından yapılır

İFÂZA TAVAFI

bk. Ziyaret Tavafı

İFRAD HACCI

Hac aylarında sadece hac yapmak üzere ihrama girilip umresiz yapılan hacdir. Bir hac mevsiminde sadece hac yapıldığı için "tek yapma" anlamında **ifrad** denilmiştir

İHRAM

Sözlükte hürmet edilmesi gereken bir yere ya da zamana girmek anlamına gelen "**ihram**", hac ibadetiyle ilgili bir terim olarak; bir kimsenin, hac veya umre ya da hem hac hem umre yapmak niyeti ile, sair zamanlarda helal olan bazı davranışları kendisine haram kılması demektir (bk. birinci bölüm İhram kısmı).

İHSAR

Sözlükte alıkoymak, men etmek, engellemek ve âciz olmak anlamlarına gelen **ihşâr**, bir hac terimi olarak, hac veya umre yapmak üzere ihrama girdikten sonra, hac ve umrenin tamamlanmasının engellenmesi; herhangi bir sebeple tavaf ve vakfe yapma imkanının ortadan kalkması demektir. (bk. İhsar ve Fevat bölümü)

İSTİLAM

Sözlükte selâmlamak anlamlarına gelen **istilâm**, bir hac terimi olarak, Kâbe'yi tavaf ederken izdiham nedeniyle Hacer-i Esved'i öpmek mümkün olmaması durumunda Hacerü'l-Esed'i el işareti ile selâmlamak demektir.

IZTIBA

Sözlükte bir şeyi koltuğun altına sokmak anlamına gelen **ızdıbâ**, peşinden sa'y yapılacak tavafta erkeklerin omuzlarına aldıkları "rida"nın bir ucunu sağ koltuk altından geçirip sol omuzları üzerine atıp sağ omuzu ve sağ kolu açık bırakmak demektir. Ardından sa'y yapılmayan tavaflarda ıztıba yapılmaz. (bk. birinci tavaf kızmı)

KA'BE

Sözlükte küb anlamına gelen **Ka'be**, Mekke'de Mescid-i Haram denilen Cami-i Şerîfin ortasında yaklaşık 13 m. yüksekliğinde, 11-12 m. eninde taştan yapılmış dört köşe bir binadır. Kur'ân'da Ka'be; bu ismin (Mâide, 5/97) dışında,

el-beytü'l-haram (saygı evi) (Mâide, 5/2)

el-beytü'l-muharrem (haram evi) (İbrâhim, 14/37. Mâide, 5/2)

el-beytü'l-atîk (eski ev), (Hac, 22/29, 33),

el-beytü'l-ma'mûr (imar edilmiş ev) (Tûr, 52/4) ve

el-beyt (ev) (Bakara, 2/125, 127) isimleri ile zikredilmektedir. Ka'be, Beytullah (Allah'ın evi) diye de anılır.

Ka'be'nin;

Doğu köşesine, **Rüknü Hacer-i Esved**,

Güney köşesine **Rüknü Yemânî**,

Batı köşesine **Rüknü Şâmî**,

Kuzey köşesine, **Rüknü Irâki** (Irak köşesi) denir.

Kuzey batı tarafında **Hatîm** ve **Mîzâb-ı Ka'be**,

Kuzey doğu duvarında, **kapı**,

Kuzey-doğu duvarı karşısında **Makam-ı İbrâhim** ve zezem kuyusu,

Doğu köşesinde **Hecer-i Esved** vardır.

Kur'ân'da Ka'be'nin İbrâhim ve İsmail (a.s) tarafından yapıldığı bildirilmektedir (Bakara, 2/124-129).

Ka'be günümüze kadar bir çok kere yıkılmış ve tamir edilmiştir. Ka'be, her sene, üzerinde hac âyetlerinin yazılı olduğu siyah ipek örtü ile örtülür. Tavaf, Ka'be etrafında yapılır.

KIBLE

Sözlükte cihet, yön anlamına gelen **kible**, dînî bir kavram olarak, Müslümanların namazda yönelmiş oldukları yön, Kâbe manasına gelir. Müslümanların kiblesi, Mekke'de bulunan Kâbe'dir. Kâbe'yi görenler için kible, Kâbe'nin bizzat kendisidir. Kâbe'yi görmeyenler için, Kâbe'nin bulunduğu taraftır. Kâbe'nin göğe doğru ve dünyanın merkezine doğru uzantısı da kıbledir. Namazda bu cihete yönelmeye istikbâl-i kible denir.

KIRAN HACCI

Bir hac mevsimi içerisinde umre ile hac ihramını birleştirmek suretiyle yapılan hacdır. (bk. giriş bölümü)

KUDÜM TAVAFI

Sözlükte bir yere gelmek veya varmak anlamına gelen "kudüm" kelimesi, bir hac terimi olarak; "**ifrad haccı**" yapanların Mekke'ye vardıklarında yaptıkları ilk, kiran haccı yapanların ise umreden sonra yaptıkları ilk tavaftır. (bk. giriş bölümü).

KURBÂN

Sözlükte yaklaşmak, Allâh'a yakınlaşmaya vesile olan şey anlamlarına gelen **kurbân**, dînî bir terim olarak, ibâdet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usulüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder. Arapça'da bu şekilde kesilen hayvana **udhiye** denir. (bk. birinci bölüm Mina'daki görevler kısmı)

MAHREM

Sözlükte haram, haram kılmak ve haram kılınmış anlamlarına gelen **mahrem**, dînî bir kavram olarak, genelde Allâh'ın haram kıldığı, yasakladığı şeylere, özelde ise, kendileriyle evlenilmesi ebedî olarak haram olan kişilere denir.

MAKAM-I İBRAHİM

İbrâhim'in Makamı demektir. Bununla maksat, Hz. İbrâhim (a.s)'in Kâ'be'yi inşâ ederken iskele olarak kullandığı veya halkı hacca da'vet ederken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir. Bu yer, Kâ'be'nin doğu tarafında, zenzem kuyusu ile Kâ'be'nin kapısı arasındadır. Buradaki taşa ayak izi vardır. Taş, cam bir fanus içine alınmıştır.

MEKKÎ

Mekke'de ve Harem bölgesinde, "**Mîkat**" sınırları içerisinde yaşayan kimselere denir.

MENASİK

İbadetgâh, ibadet usulü, kurban boğazlanacak yer, bir adamın alıştığı yer anlamlarına gelen **mensek** kelimesinin çoğulu olan **menâsik**, dînî bir kavram olarak, en geniş anlamda ibâdet, Allâh'a yakınlaşmak için yapılan her türlü itaat; hacda yerine getirilmesi gereken vazifeler; kurban kesmek ve kurban kesilen yer anlamlarına gelmektedir. Aynı kökten türeyen **nüsük** kelimesi bu anlamdadır. Ayrıca hac menâsiki anlamına **meşâir** de denilmektedir.

Kâbe'yi tavaf etmek, Safâ ile Merve arasında sa'y etmek, Arafat ve Müzdelife vakfeleri ve Şeytan taşlama hac menasiki arasında yer almaktadır.

MES'A

Hac veya umre yapan kimselerin, Safâ ile Merve arasında, sa'y ettikleri yere verilen isimdir (bk. Sa'y)

MESCİD-İ AKSÂ

En uzak mescid demektir. Mescid-i Aksâ, Kudüs'dedir. Beyt-i Makdis (kutsal ev) ismiyle de anılan ve Mescid-i Haram'dan sonra yeryüzünde ilk yapılan mesciddir (Buhârî, Enbiyâ, 10, 40. Müslim, Mesacid, 1-2). Mescid-i Aksâ, Müslümanların ilk kiblesi (Bakara, 2/144), Hz. Muhammed (a.s.)'in İsrâ olayında uğradığı (İsrâ, 17/1), Miracın başladığı, Hz. İsa'ya kadar bir çok Peygamberin namaz kıldığı mesciddir.

Günümüzde Mescid-i Aksâ; Kudüste, Süleyman Ma'bedinin güney tarafındaki camiye denilmektedir. Peygamberimiz ibâdet amacıyla seyahat edilebilecek üç mescidden birinin Mescid-i Aksâ olduğunu bilirdiştir. (İbn Mâce, Salât, 197).

MESCİD-İ HARAM

Mekke'de ortasında Kâ'be'nin bulunduğu Cami-i Şeriftir. Halk arasında Harem-i Şerif de denir. Yer yüzünde ilk yapılan mesciddir (Müslim, Mesâcid, 1).

Mescid-i Haram'da kılınan namaz diğer mescidlerde kılınan namazlardan yüz bin kat daha fazla sevaptır (İbn Mâce, Salat, 195).

MESCİD-İ NEMÎRE

Mekke'de Arafat bölgesinin kuzey-batı tarafında Müzdelife istikametinde Urene vadisi sınırları içinde bulunan mescidîn adıdır. Hacda arefe günü arefe hutbesi bu mescitte okunur.

MEŞ'AR-İ HARÂM

Mekke'de, Arafat ile Mina arasında, Müzdelife'nin sonunda Kuzah tepesinin civarına verilen isimdir. Bu yer hürmetli olması ve burada haccın şiarlarından olan geceleme, vakfe yapmak, namaz kılıp dua etmek gibi ibadetler yapıldığından Meş'ar-ı Haram diye isimlendirilmiştir (Bakara 2/198). Hz. Peygamber, burada sabaha kadar kalarak dua etmişlerdir (Müslim, Hac, 148). (bk. birinci bölüm Müzdelife kısmı)

MEŞÂİR (MEŞÂIRU'L-HACC)

(bk. Menâsik)

METAF

Tavaf edilen yer anlamına gelir. Mescid-i Haram içerisinde, tavaf etmek için tahsis edilen yeri ifade eder.

MÎKAT

Harem Bölgesine veya Mekke'ye gelmek isteyen "**Âfâkîlerin**" ihrama girmeden geçmeyecekleri sınırları belirleyen noktalara denir.

MİNA

Mekke ile Müzdelife bölgesi arasında bulunan Harem sınırları içinde kalan bölgenin adıdır. Büyük, orta ve küçük cemreler buradadır. Bayram günleri şeytan taşlama görevi burada yapılır. Hac ile ilgili kurbanlar burada kesilir. (bk. birinci bölüm Mina'da yapılacak görevler kısmı)

MİZAB-I KA'BE

bk. Altınluk.

MUHRİM

Umre veya hac veya hac ve umre ibadetini yapmak için "**ihram**"a giren kimseye ihramda bulunduğu sürede verilen bir isimdir (bk. İhram maddesi).

MÜLTEZEM

Hacer-i Esved'in bulunduğu köşe ile Kâbe kapısı arasında kalan kısma denir. (bk. birinci bölüm Tavaf kısmı)

MÜZDELİFE

İleri geçmek ve yaklaşmak anlamındaki "izdilâf" kökünden türeyen "**Müzdelif**", Arafat ile Mina arasında Harem sınırları içinde bir bölgenin adıdır. Mina ile Müzdelif arasında "**Muhassır Vadisi**", Müzdelif sınırları içerisinde Kuzeh dağı üzerinde "**Meşar-i Harem**" adında bir tepe vardır.

Akşam ile yatsı namazı cem edilerek kılındığı için Müzdelif bölgesine "cem" (جمع) ismi de verilmiştir (Kurtubî, II, 421. İbn Kudâme, V, 283).

RAVZA-İ MUTAHHARA

Temiz bahçe demektir. Bu tâbir; Medîne'de Mescid-i Nebevî'de Peygamberimiz (a.s.)'in kabri ile minberi arasındaki bölüme denir. 10x20 = 200 metrekarelik bir alandır. Peygamberimiz (a.s.) "*Evimle minberim arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir*" buyurmuştur. (Buhârî, Fadlû's-Salat. 6).

REMEL

Sözlükte süratli gitmek, koşmak, bir şeyde ziyadelik, ilave gibi anlamlara gelen **remel**, dînî bir kavram olarak tavafta kısa adımlarla koşarak ve omuzları silkerek çalınmış bir şekilde yürümek demektir. (bk. birinci bölüm Sa'y kısmı)

REMY-İ CİMAR

Sözlükte **remy** atmak, ayıplamak ve yönelmek; **cimar** ise, çakıl taşları ve ateş kuru kor parçaları gibi anlamlara gelmektedir. Kelime anlamı itibariyle **remy-i cimâr**, taş atmak demektir. Dînî bir kavram olarak, haccedenlerin kurban bayramı günleri Mina'da, halk arasında şeytan diye isimlendirilen yerlere, usulüne uygun olarak, küçük küçük taşlar atmalarını ifade etmektedir. (bk. birinci bölüm mina'da görevler kısmı)

RİDA

Umre veya hac yapmak isteyen kimsenin ihrama girmek için mutat elbiselerini çıkararak büründükleri iki parça havlu türü örtüden baş hariç vücudun belden yukarısını örten kısma denir. Belden aşağısını örten kısma da "**izâr**" denir.,

İZAR

bk. Rida

RÜKN

Sözlükte sözlükte köşe ve bir şeyin aslı anlamına gelen **rükn**, bir hac terimi olarak hac ve umre ibadetini meydana getiren ve yapılmaması, umre veya haccı geçersiz kılan temel menasik demektir. Ayrıca Ka'be'nin köşlerine de rükün denir.

RÜKNÜ HACER-İ ESVED

Hacer-i Esved'in de bulunduğu Kabe'nin doğu köşesine denir.

RÜKNÜ IRÂKÎ

Kabe'nin kuzey köşesine denir.

RÜKNÜ ŞÂMÎ

Kabe'nin batı köşesine denir.

RÜKNÜ ŞARKÎ

Kabe'nin Hacer-i Esved'in bulunduğu ve **Rüknü Hacer-İ Esved** diye de anılan doğu köşesine denir.

RÜKNÜ YEMÂNÎ

Kabe'nin güney köşesine denir.

SAFA- MERVE

Kâbe'nin doğusunda bulunan iki küçük tepeliğin isimleridir. Bugün Mescid-i Haramın duvarı ile bitişik haldedir. Hac menasikinden olan sa'y, bu iki tepe arasında yapılır.

SA'Y

Sözlükte çalışmak, çalışıp kazanmak, gayret etmek, kastetmek, koşmak, yürümek gibi anlamlara gelen **sa'y**, dînî bir terim olarak, hac ve umre esnasında Kâbe'nin doğusundaki Safâ ve Merve denilen iki tepenin arasında, Safâ'dan başlayıp Merve'de tamamlanmak üzere, yedi defa gidip gelmeyi ifade eder. (bk. birinci bölüm sa' kısmı).

ŞAVT

Sözlükte tur, bir turluk koşu, işin bir kısmı, gaye, mesafe gibi anlamlara gelen **şavt**, dînî bir kavram olarak, tavafta **Hacer-i Esved**'den başlayıp **Hatîmin** dışından Kabe'nin etrafında bir defa dolaşmayı; sa'yde ise, **Sâfâ** ile **Merve** arasındaki her bir gidiş veya geliş ifade eder. (bk. birinci bölüm Tava ve Sa'y kısımları)

TAHALLÜL

Sözlükte haram iken helal olmak anlamına gelen "**tehallül**", ihram yasaklarının sona ermesi, ihram'dan çıkma demektir. İki tahallül vardır. Kurban bayramının birinci günü tıraş olduktan sonra **birinci tahallül** gerçekleşir. Bu durumda cinsel ilişki dışı ibütin ihram yasakları sona erer. Ziyaret tavafından sonra **ikinci tehallül** gerçekleşir. Bununla cinsel ilişki yasağı da kalkar.

TAKSİR

Umre veya hac yapmak için ihram giren kimsenin belli menasiki yaptıktan sonra ihramdan çıkması için saçlarını kısaltmasına denir.

TAVAF

Sözlükte bir şeyin çevresini dolaşmak, dönmek anlamlarına gelen **tavaf**, dînî bir kavram olarak, **Hacer-i Esved**'in hizasından başlayarak Kabe'yi sola almak suretiyle, yedi defa Kâbe etrafında dönmek demektir. (bk. birinci bölüm Tavaf kısmı)

TEHLİL

Dîn ıstılahında, (Allah'tan başka ilah yoktur) anlamındaki "lâ ilâhe illâ'llah" tevhit cümlesini söylemeye denir.

TEKBİR

Dîn ıstılahında, Allah en büyüktür, Allah her şeyden daha büyüktür anlamına gelen **Allâh'ü ekber** diyerek Allah'ı azamet ve kibriya ile anmak demektir.

TELBİYE

Sözlükte emre icabet etmek anlamına gelen telbiye, bir hac terimi olarak "lebbeyk" diye başlayan cümleleri söylemeye deri.

TEŞRİK TEKBİRİ

Zilhiccenin 9-13. günlerinde farz namazlardan sonra **الله اكبر الله اكبر لا اله الا الله و الله اكبر** cümlesine söylemeye denir.

TEMETTU

Sözlükte yararlanmak anlamına gelir. Aynı yılın hac aylarında önce umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra ihrama girip hac yapmaya temettu haccı denir. (bk. giriş bölümü)

TERVİYE

Sözlükte suya kandırmak anlamına gelen tervviye Zilhicce ayının 8. günü, yani Kurban Bayramı arafesinden bir önceki güne denir.

UDHIYYA

Kurban bayramı günlerinde ibadet niyetiyle kesilen kurban demektir.

UMRE

Sözlükte uzun ömürlü olmak, evi mamur etmek, bir yerde ikamet etmek, Allah'a kulluk yapmak, korumak ve mal çok olmak anlamlarındaki "a-m-r" kökünden türeyene "**umre**" bir hac terimi olarak belirli bir zamana bağlı olmaksızın ihrama girip tavaf ve sa'y yaptıktan sonra tıraş olup ihramdan çıkarak yapılan ibadete denir. (bk. ... bölüm).

VAKFE

Sözlükte belirli bir yerde bir süre kalmak anlamına gelen "**vakfe**"; bir hac terimi olarak, hac yapma niyetiyle ihrama girmiş olan bir kimsenin Zîlhicce ayının 9. günü öğleden sonra Arafat'ta ve aynı gece Müzdelife'de bir müddet kalmak demektir.

ZEMZEM

Kâ'be'nin doğusunda Yüce Allah'ın Hâcer ile oğlu İsmail'e ihsan ettiği suya denir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdü'l-Gani el-Mekkî, Hüseyin b. Muhammed Said, *İrşâdü's-Sari ilâ Menasiki Molla Ali el-Kârî*, Birinci Baskı, Beyrut, 1998.

Abdürrezzak, b. Hemmâm Ebû Bekir es-Sanânî, *el-Musannef*, Thk. Habîbürrahmân el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1970.

Ahmed b. Hanbil, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları İstanbul, 1981.

Ali el-Kârî, *el-Meslekü'l-Matekassıt fî'l-Menseki'l-Mütevassıt Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, 1998. (Abdülğani el-Mekkî'nin İrşâdü's-Sârî adlı eseri ile bir arada)

Bâşnefer, Said b. Abdülkadir *el-Haccü ve'l-Umre*, Beyrut, 2003.

Beydâvî, Ebû Saîd Abdullah b. Omer, *Envâdu't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, I, 280. (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr), İstanbul, baskı yer yok.

Beyhakî, Anmed b Hüseyin *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı Mekke, 1994.

Buhârî Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Çağrı Yayınları İstanbul, 1981.

Cezirî Abdurrahman, *Kitabü'l-Fıkh ala Mezahibi'l-Erbaa*. Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.

Cezirî, Abdurrahman, *Kitabü'l-fıkh ala mezahibi'l-Erbaa*, Darü'l-Fıkr

Çubukçu, Asri "Ebû Lübâbe el-Ensârî", Türkmiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1994.

Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, , Çağrı Yayınları İstanbul, 1981.

Dimyatî, Seyyid el-Bekri Muhammed Şeta, *İânetü't-Talibin*, Dâru İhyâ't-Türasi'l-Arabi, 4 Baskı, Beyrut, tarihsiz.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları İstanbul, 1981.

Ebû Zehra, Muhammed, *İslam Hukuku Metodolojisi*, Çeviri Abdülkâdir Şener, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, birinci bak, Ankara, 1973.

Hakim, Muhammed b Muhammed en-Neysâburî, *el-Müstedrek Alâ's-Sahîhayn*, Birinci baskı. Beyrut, 1990.

Halebî İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mülteka'l-Ebhur*, Thk. Vehbi Süleyman Ğavucî el-Elbanî, Beyrut, 1989.

Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, Ebû Dâvud'un Sünen'i ile birlikte. Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Hâzin, Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzil*, (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr), İstanbul, baskı yer yok.

İbn Abidin, Muhammed b. Emin, *Hâşiyetü Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.

İbn Hibbân, *es-Sahîh*. Tertib, el-Emîr Alâüddîn Ali b. Belbân el-Fârisî, (*el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*) Thk. Şuayb el-Anavut. Müessesetü'r-Resâle, Beyrut, 1993.

İbn Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid, *es-Sivâsî*, *Şerhu Fethu'l-Kadîr Alâ'l-Hidâyeti Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Thk. Abdürrezzak Galib el-Mehdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci baskı, Beyrut, 1995.

İbn Kuda me, Muvaffaku'd-Din Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed *el-Muğni*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz ve Abdullah b. Abdülhasan et-Türkî ve Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, İkinci baskı, Kahire, 1992 baskıları.

İbn Kudame el Makdisî, *el-Kâfi fî Fıkhî'l-İmami'l-Mübeccel Ahmede'bn-i Hanbel*, el-Mektabü'l-İslâmî, Beşinci Baskı, Beyrut, 1988.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları İstanbul, 1981.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Thk. Abdülhalim Muhammed, Abdurrahman Hüseyin Muhammed, Dâru'l-hadis, Kahire, tarihsiz ve Kahraman Yayınları, İstanbul, 1985 baskıları.

Kamil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Üçüncü Baskı,.....

Kâmil Miras, *Sahih-i Buhari Tecrid-i sarih Terceme ve Şerhi* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını,

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyyi, İkinci baskı, Beyrut, 1982.

Kinanî, İzzüddîn b. Cema, *Hidayetü's-salik İla'l-Mezahibi'l-Erbaa Fi'l-Menasik* Beyrut 1994.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz.

Mâlik b. Enes el-Esbahî, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1999.

Mergînânî, Burhanüddîn Ebû'l-Hasan, Ali b. Abî Bekr b Abdî'l-Celîl, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Baskı yeri ve tarihi yok.

Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Baskı yeri ve tarihi yok.

Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İhtiyâr Lita'lîli'l-Muhtâr*, Thk. Mahmmed Ebû Dakîk, Dâru'l-Ma'rife, üçüncü baskı, Beyrut 1975.

Meydanî, Abdü'l-Gani el-Guneymî *el-Lübab fî Şerhi'l-Kitab*, 2. Baskı, Beyrut 1996. **İbn Nüceym**, Zeynüddîn, *Bahrü'r-Râik*, İlmîye Matbaası, Kahire, 1311.

Münâvî, Muhammed Abdurrahûf *Fezû'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr*, Mısır, 1938.

Müslim b. Haccâc, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Çağrı Yayınları İstanbul, 198.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları İstanbul, 1981.

Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b Mahmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I, 280. (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr), İstanbul, baskı yer yok.

Nevevi Muhiddîn Yahya b. Şeref, *el-Mecmu'* Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1995. *Kitâbü'l-İzâh fî Menâsiki'l-Haccı ve'l-Umre*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1994.

Râğîb el-İsfehânî, Ebû'l-kâsım Huseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kr'an*, Thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Mısır, 1961.

Semerkindî, Alâüddîn, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Dâru'l-kütübi'l-İlmîyye, Birinci baskı, Beyrut, 1984.

Serahsî, Şemsüddîn *el-Mebсут*. Dâru'l-Marife. Beyrut, tarihsiz.

Şevkânî, Muhammed b. Ali *Neylü'l-Evtâr*, Baskı yeri ve tarihi yok.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb, *el-Muğnî'l-Muhtâç ilâ Ma'rifeti Me'ânî' Elfâzi'l-MunHâc*, thk, Ali Muhammed Muavvad ve Adil Ahmed el-Mevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, birinci baskı, Beyrut, 1994.

Taberî Abdullah b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Beyrut, 1988.

Tirmizî, Muhammed b İsa, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları İstanbul, 1981.

Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslamî ve Edilletüh*. Dimaşk, 1997.

Vehbe ez-Zuhaylî, *El-Fikhü'l-İslamî Ve Edilletüh*. Dimaşk, 1997.

Yazır Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul , 1971.